ائل بیلیمی

موسسه غیر انتفاعی آذربایجان ائل بیلیمی
۲۸
Azərbaycan El Bilimi
فروردین (آغلار–گولر) آیی ۱۳۹۰– ایرمی سککیزینجی سایی

قادین و فولکلور (۲)

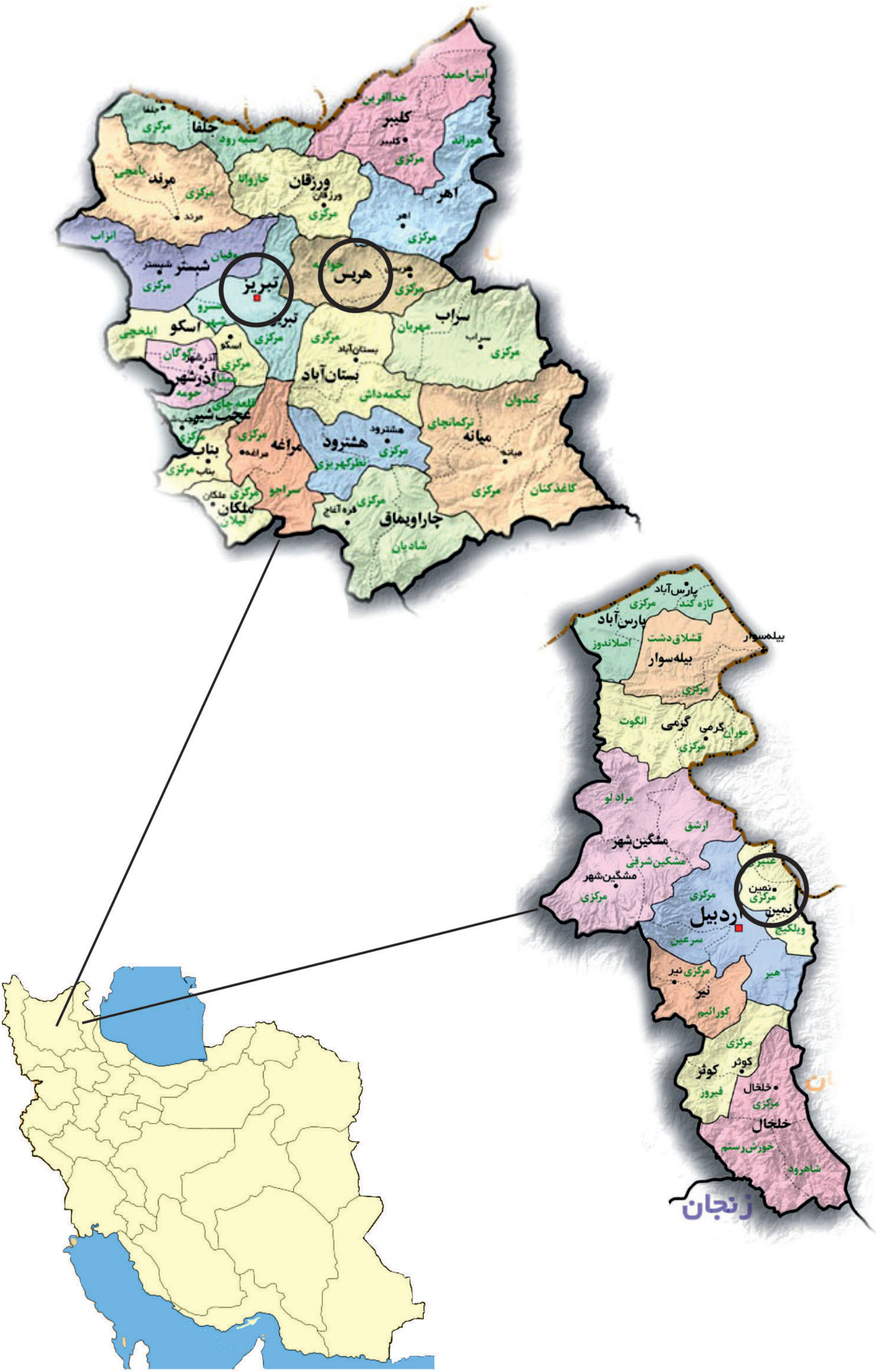
جلفا
سیه رود
خداآفرین
کلیبر
هوراند
مرند
ورزقان
خاروانا
اهر
شبستر
تبریز
هریس
سراب
مهربان
اسکو
ایلخچی
آذرشهر
گوگان
ممقان
عجب‌شیر
بستان‌آباد
تیکمه‌داش
مراغه
هشترود
نظرکهریزی
بناب
ملکان
سراجو
چاراویماق
شادیان
میانه
کندوان
ترکمانچای
کاغذکنان
مرکزی
پارس‌آباد
تازه کند
اصلاندوز
بیله‌سوار
قشلاق دشت
گرمی
انگوت
مرادلو
ارشق
مشگین‌شهر
مشکین شرقی
نمین
ویلکیج
سرعین
هیر
نیر
کورائیم
کوثر
فیروز
خلخال
خورش رستم
شاهرود
زنجان

اولوتانیزنین آدی ایله

رئداکتورلار : علیرضا صرافی _ محمد علیپور مقدم

بو سایی‌نین باش یازاری: علیرضا صرافی

قرافیست : وحید دولتشاهی

Email:azerfolklor@gmail.com

آذربایجان ائل بیلیمی درنگی نین آیلیق ایچ بولتنی

اؤزل سایی قادین و فولکلور (۲)

فروردین (آغلار _ گولر) آیی

۱۳۹۰_ ایرمی سککیزینجی سایی

اؤن سؤز اولاراق / علیرضا صرافی / ۲

آشیق ادبیاتینا جالانمیش قیز _ گلینلرین دردی / علیرضا صرافی / ٤

زهره خانیم وفائی‌نین فولکلور چالیشمالاری / ۱۱

قایناتا _ گلینلر / نگار خیاوی / **۲۳**

من و اننه‌م (۲) / سوسن نواده‌ی رضی / **۲۵**

آیاق و آیاق قابی / مریم خدابخش / **۳٦**

آی باشی تؤره لری و آدلاری /سیماحسینی /**٤۰**

هئریزده آغلایان وار... (۲) / حمید والائی / **٤۲**

ذخیره زمستان (قیش زوماری) / سولمازپورنعمت / **۵۰**

اؤن سؤز اولاراق

قادینلارین فولکلور چالیشمالاری

علیرضا صرافی

آذربایجاندا قادینلارین فولکلور چالیشمالاری یئنی بیر حادیثه‌دیر و ۱۳۷۰ ـ جی ایللردن **زؤهره خانیم وفایی**‌نین چالیشمالاری ایله باشلانمیشدیر. او تاریخدن اوّل بو موضوعدا چالیشان هئچ بیر قادینین آدی گؤرونمه‌مکده‌دیر.

سونرالار آرا ـ سیرا باشقا قادینلارین دا آدینا راست گلمک اولور او جمله‌دن خانیملار: نیگار **خیاوی**، ثریا **بخشی**، آذر **بشیرزاده**، فاطمه **پرگاریان**، ائلناز **عبدالهی**، خورشید **مقدم**، ائلناز **عبدالهی** و مهین **کریمی**. بونلارین چالیشمالاری ۱۳۸۱– ۱۳۸۶ ایللری آراسیندا یایینلانان " ائل دیلی و ادبیاتی" سیرا کیتابلاری، سونرا دا " آذری" ژورنالیندا نشر اولموشدور.

ائل بیلیمی درنگی ایشه باشلادیغی زاماندان بوگونه کیمی دئمک ۱۳۸۹– ۱۳۸۵ ایللری آراسیندا آدلاری آشاغیدا وئریلن اییرمی بئش نفر قادین بو درنک ایله امکداشلیق ائتمیشلر. بونلار ائل بیلیمی فولکلورچولارینین دؤردده بیرینی احتیوا ائدیر.

آشاغیدا همین نومره‌میزه کیمی (یعنی ۲۸ ـ جی نومره) ائل بیلیمی درنگی‌نین الی‌یله یازیلاری نشر اولان خانیملارین آدلاری الیفبا سیراسی ایله وئریلمیشدیر:

نیره **آهنکوب‌نژاد**، ثریا **بخشی**، فاطمه **پرگاریان**، فاطمه **پرنیان**، سمیه **پورعلی**، سولماز **پورنعمت**، سمیه **جوانشیر**، لاله **جوانشیر**، سیما **حسینی**، مریم **خدابخش**، پروین **خلیلی فائزی**، نیگار **خیاوی**، پینار **شاکری**، منیژه **شیران**، فاطمه **شیران**، سیما **عبدی**، شوکت **کاظمی**، فاطمه **کاظمی**، راضیه **کشاورز**، ملکه **گلمغانی‌زاده**، سولماز **محمدرضائی**، زینب **مددی نگارستان**، تئلناز **نعمتی**، سوسن **نواده‌ی رضی**، زؤهره **وفایی**.

۱۳۸۹_ دان اعتباراً زنگاندا یاییملانان "بایرام" نشریه‌سی‌نین ائل ادبیاتی فولکلور ضمیمه‌سیله ده آشاغیداکی قادینلار امکداشلیق ائتمگه باشلامیشلار:
ام‌الکلثوم **اوجاقلو**، سیده عاتکه **حسینی نسب**، فاطمه **نصیری**.
همدان فولکلورو اوزره ده **پروانه خانیم شوقیان وصال** اؤز یازیلارینی ندای فرهنگ نشریه‌سینده یایینلامیشدیر.
یوخاریدا سایدیغیمیز فولکلور اوزره چالیشان **۳۴** قادیندان **۲۵** نفری بو گونه کیمی " ائل بیلیمی" درنگی‌یله، امکداشلیقدا بولونموش، سککیز نفر " ائل دیلی و ادبیاتی (آذری)" ، اوچ نفر " بایرام" درگیلریله امکداشلیق ائتمیشلر.
یازیلارینا باخدیقدا قادینلاریمیز عموماً "ساحه‌دن فولکلور توپلاما" ایشلری ایله مشغول اولموشلار، هله اونلاردان تدقیقی مقاله و یازی چوخ آز گؤرونمه‌مکده‌دیر و زهره خانیم وفایی‌دن سونرا هله هئچ بیر قادین فولکلور حاقّیندا کیتاب یازیب، نشر ائتمک ایمکانی تاپمامیشدیر.
بوتون بونلار دا اساساً قادینلارین یئنی‌جه بو ساحه‌یه آتدیم آتدیقلارینی گؤسترمکده‌دیر.
قئید ائتمک لازیمدیر کی بو گون بیر نئچه آذربایجانلی اؤیرنجی تورکیه و آذربایجان جمهوریتی اونیورسیته‌لرینده خالق بیلیمی بؤلوموندە عالی تحصیل آلماقدادیرلار، اونلارین ایچینده قیز اؤیرنجیمیز ده وار، دئمه‌لی گلن ایللرده بونلارین قاتقی‌سیلا قادینلاریمیزین فولکلور چالیشمالاری ایستر کیفیت ایسترسه ده کمیت باخیمیندان داها دا گوجلنه‌جگینی دوشونمک اولار.
" قادین و فولکلور" اوزره اؤزل ساییلار حاضیرلامیش "ائل بیلیمی" درنگی باشقا ساییلاریندا دا قادینلارا اوستون یئر وئریب، هم ده ان آزیندان ایلده بیر سایی قادین فولکلورونا اختصاص وئره‌جکدیر. بئله‌لیکله ده قادینلاریمیزین گله‌جکده فولکلور چالیشمالاریندا داها دا گوجلو ائتکیلری اولاجاغینی دوشونمک اولار.

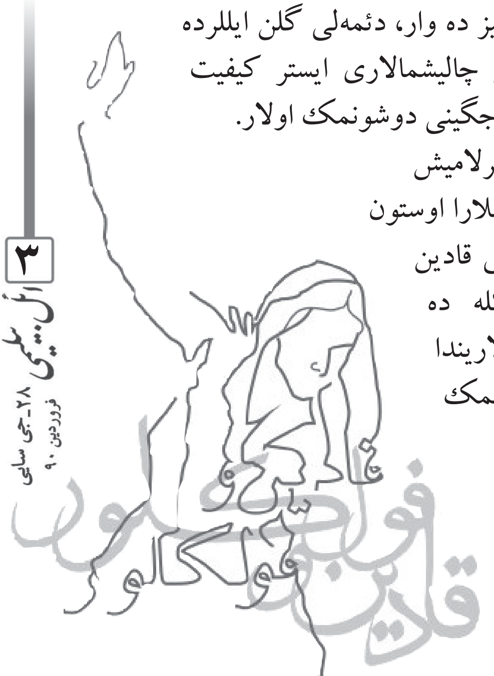

آشیق ادبیاتینا جالانمیش قیز _ گلینلرین دردی

علیرضا صرافی

بیزیم کئچمیش **مکتوب** ادبیّاتیمیز **کیشی آغیزلی** ادبیاتدیر، آمما **شیفاهی** ادبیّاتیمیز ائله اولمامیش و عکسینه قادینلاریمیزین ادبی یارادیجیلیغینا بؤیوک بیر میدان اولموشدور[1]. بوتون دونیا خالقلارینین ادبیاتیندا دا دئمک اولور کی عینی مسئله‌نی گؤرمک اولور.

بیلیندیگی کیمی مسلمان شرق توپلوملاریندا اولدوغو کیمی ایران تورکلری ایچینده ده عصیرلر بویو **آتاارکیل‌لیک** اوصولو حاکیم اولموشدور و قارا توپلومدا یاشایان قادینلار بو اوصولدان قایناقلانان بیر چوخ چتینلیکلره قاتلانمالییمیشلار.

بو اوصولا گؤره چوخ چیرکین ایشلر، واقتیله عادی بیر حاق کیمی یئرینه یئتیرردیلر.

مثلاً:

بعضاً بیر اوغلان کؤنول وئرمه‌ین قیزی زورلا قاچیریب، اونا صاحیب چیخاردی. قیز قاچیریلاندان سونرا ائوینه قاییتماغا جرات ائتمز و اونو قاچیران اوغلانا حؤکمن اره گئتمه‌لی ایدی.

اولا بیلردی ار اونون اوستونه گونو گتیرسین، اولا بیلردی، اونو بوشامادییب، کبین آلتیندا چوروتسون! یاخود دا اونو آنجاق کبیندن کئچمک قیمتینه بوشاسین. اویسا

۱_ بو حاقدا داها اطرافلی معلومات اوچون باخین: علیرضا صرافی «فولکلور دونیامیزدا قادین عطری» (ائل بیلیمی درگیسی ۲۷ _ جی سایی)

"کبینیم حلال جانیم آزاد" دئییب، یاخاسین قوتارسین.
بو یاراماز داورانیشلار شرق توپلومونون گونده‌لیک یاشاییش صحنه‌لری ایدی.
آنجاق او زامانلار قادینلار، قادین پروبلمی‌نین نه اولدوغونو بیلمزدیلر. بونلار سون زامانلاردا اوخوموش و ضیالی اینسانلارین آراسیندا گئدن مباحیثه‌لردیر. دئمک ایگیرمینجی عصرین اوللرینده آوروپالی ـ آمریکالی آیدینلار، اؤز توپلوملارینداً بیر یئنی قادین حرکتی یاراداراق، تدریجاً بو حرکته منسوب بیر ادبیات دا یارانماغا باشلادی و چوخ سونرالار، بو یئنی آب و هوا اؤلکه‌میزه تدریجاً داشینماغا باشلادی.
اونونچون ده هئچ زامان شیفاهی خالق ادبیاتیندان، چاغداش باخیش گؤزلمک اولماز.
شیفاهی ادبیات آنجاق قادینلارین رئال یاشاییشلاری، اورکلرینده‌کی درد و غملری، آرزو ـ ایستکلرینی عکس ائتمیشدیر. بو ادبیاتین آغزیندان چیخان سسلره قولاق یاتیراندا قادینلارین هیچقیریقلاری، اینیلتیلری و شیکایتلرینی، بعضاً ده اعتیراض و عصیان سسلرینی ائشیتمک اولار. دئمک اوزون ایللر بویونجا نسیلدن نسیله قادین شیکایتی، قادین دردی، بایاتیلارا، قوشماجالارا و ناغیللاردا تؤکولوب اوست اوسته قالانمیشدیر.
بو ادبیاتدا هم ده لحن، لهجه و دیل اعتیباریله ده بیر چوخ یئرلرده قادینلارین ایزینی بلیرله‌مک اولور و یاخود دا بو یا او بیری اثرین هانسیسا بیر قادین طرفیندن یارادیلدیغینی ادعا ائتمک ممکوندور.

***

حتی شیفاهی ادبیاتین بیر بؤلومو اولان آشیق ادبیاتی باخمایاراق کی داها چوخ کیشیلرین یارادیجیلیق میدانی اولموشدور[1]، بونونلار بئله یئنه ده آز ـ چوخ بورادان

۱ـ آشیق ادبیاتی اساساً قادینلارین دئییل، کیشیلرین یاراتدیغی ادبیات اولموشدور. بو ادبیاتین ایچینده بولونان و ان قدیم داستانلاردان اولان قهرمانلیق داستانلارینین اساس قهرمانلاری کیشیلردیرلر، محبّت داستانلاریندا دا یئنه کیشی شخصیّت، داها اؤنملی و بیرینجی یئر توتماقدادیر.

دا قادینلارین اینجه سسینی ائشیتمک اولور.
میثالچون داستانلاریمیزین بیر چوخ یئرلرینده (قادین شخصیت) مثلاً: نیگارخانیم، اصلی، شاه‌صنم و.... ساز گؤتوروب، سؤزلرینی سازلا دانیشدیغی یئرده آچیق _ آشکار قادینلارین اینجه حیسیّاتی گؤزه چاتماقدادیر.
بونلارین یانی _ سیرا آدی، سانی بللی پئشه‌کار قادین آشیقلاریمیز دا واردیر.
او جومله‌دن **آشیق پری، آشیق بستی، آشیق حمایل، آشیق شهربانو** و....
ایندی ده آشیق شعرینه جالانمیش قادین دردلریندن بیر نئچه اؤرنک:

زورلا آپاریلانلارین دردی

قدیم زامانلار قیزلاری جنگی غنیمت کیمی قارشی طرفدن اسیر آپاراردیلار، آنجاق عادی حالدا دا هئچ بیر ساواش _ فیلان اولماسایدی بئله شاهین آداملاری اؤلکه‌نین هر یئریندن گؤزل قیزلاری سئچیب اونون حرمسراسینا قاتاردیلار.
توفارقانلی آشیق عاباس ایله گولگز پری داستانی‌نین اساس ماجراسی دا ائله شاه عباسین امری و اونون وزیرینین الیله، گؤلگز پرینی زورلا آتا _ آناسیندان آلیب اصفهانا آپارماسیدیر.
بو داستاندا گولگز پرینین قایغیلی حیسیّاتی و اورک دؤیونتولری عکس اولموشدور.
آشاغیدا بو قایغیلارین بیر نمونه‌سینی گتیرمیشم.
گولگز، کجاوه‌یه میندیریلیب، اصفهانا سوروکلندیکدن سونرا مایوس قالیب، اؤز سئوگیلیسی اولان آشیق عاباسا بئله خبر گؤندریر:

اگر " عبّاس" گلر اوْلسا بو یوْلا؛
سؤیله گیلن دالیمیزجا گلمه‌سین!

اکثر آشیقلاریمیز دا کیشی اولوب، هم ده اؤز صنعتلرینی ییغوالار و قهوه‌خانالاردا کیشی دینله‌ییجیلره ایفا ائدرلر.
شرق توپلوملاریندا ساز چالیب، اوخوماق قادینلار اوچون عاییب ساییلاردی. قادینلار بو مئیدانا گیرمک اوچون اون دوققوزونجو و اییرمینجی عصیرلری گؤزله‌مک مجبوریتینده ایمیشلر.
اصلینده چار و کمونیسم سیستمی‌نین حاکیمیّتی دؤنملرینین ایمکانلاریندان فایدالاناراق (سون ایکی عصیرلرده)، داها چوخ آرازین اوتاییندا قادین آشیقلاریمیزا راست گلمک ممکوندور.

اؤلدوررلر، ایتیررلر آرادا،
ناحاق قانی اوستوموزه سالماسین!

آی آناجان بو درد منده قالینجا،
اینجه‌لینجه، سارالینجا، سولونجا،
او منیمدی، من اونونام اؤلونجه،
مندن غیری اؤزگه‌لری آلماسین!

من "پری"_ یم الیم یاردان اوزَلی،
یازیق جانیم بو دردلره دؤزَلی،
یئتیشسین دادیما "مرتضی علی"،
اؤز چئویریب، اصفهانا گلمه‌سین!

سئومه‌دیگینه اره وئریلنلرین دردی

قدیم زامانلار آتالار قیزلارینی بعضاً سئومه‌دیگی اوغلانا، یا دا جوان قیزیلارینی قوجا کیشییه اره وئرردیلر.
سئومه‌دیگی کیشییه وئریلن آشیق شهره‌بانو دا آتاسیندان گیلئیلَنرک آشاغیداکی قوشمانی سؤیله‌میشدیر:

نئجه دئییم ظالیم آتام یاشاسین،
اوتاغینا زری _ زرباف دؤشه‌سین،
منی نئجه وئریب، ائله بوشاسین،
آنا منی بیر نادانا وئردیلر؛
گوناهیما، بابالیما گیردیلر!

گون قالخاندا دورور گئدیر یازییا،
آغ لاواشی دوْغرور تؤکور تازییا،
لعنت گلسین کبین کسن قاضییا،
آنا منی بیر نادانا وئردیلر؛
گوناهیما، بابالیما گیردیلر!

عیشوه بیلمز، غمزه بیلمز، ناز بیلمز،
سئوگی‌بیلمز، صؤحبت‌بیلمز، ساز بیلمز،
سؤز ائشیتمز، قاش آنلاماز، گؤز بیلمز،
آنا منی بیر نادانا وئردیلر؛
گوناهیما، بابالیما گیردیلر!

قوْیون دئییل قوْیونلارا قاتیم من،
اؤکوز دئییل، چوْدارلارا ساتیم من،
ایگیت دئییل، قوجاقلاشیم یاتیم من،
آنا منی بیر نادانا وئردیلر؛
گوناهیما، بابالیما گیردیلر!

من " شهره‌بانو" یام حنا باغلاردیم،
سیاه تئللریمی یانا باغلاردیم،
کاغامین آلتیندان جونا باغلاردیم،
آنا منی بیر نادانا وئردیلر؛
گوناهیما، بابالیما گیردیلر!

وفاسیزلیقدان اینجیینلرین دردی

آشیق حماییل سئودیگی عم‌اوغلوسویلا ائولنمیش آنجاق واقت گلیر کی عم‌اوغلوسو اونا سؤز وئریب داغا یولا سالیر آنجاق وعده‌سینه وفا ائتمیر. بو وفاسیزلیقدان اینجیین **آشیق حماییل** آلیب سازی عم‌اوغلوسوندان بئله گیلئیلَنیر:

عمیم‌اوغلو مندن هئچ اوتانمادین،
اوچ آی کئچدی بیر یایلاغا گلمه‌دین!
یوز مین جفا ایله من کؤچ ائیله‌دیم،
اوْردان ائنیب، آغ بولاغا، گلمه‌دین!

دئمه‌دین داغدادیر بیر سلوی‌نازیم،
بیر بیاض سینه‌لی، بیر آغ بوغازیم،
آلیجیی تارلانیم، منیم شاهبازیم،
شیکار اوچون سن اوْیلاغا گلمه‌دین!

من سنی ایستردیم هامیدان عزیز،
سن منی ائیله‌دین قاپیندا کنیز،
عطیرجان بسله‌دیم گوللردن تمیز،
شاماما درمگه تاغا گلمه‌دین!

منیم آدیم "حماییل"_ دی، حمایا،
سینه‌م بنزر هم اولدوزا، هم آیا،
وعده وئریب، دئدین گللم بیر آیا،
باغلاندین آرانا، داغا گلمه‌دین!

سونسوزلوق دردی

اوشاق صاحیبی اولماق هر بیر قادینین طبیعی ایستگی ساییلیر، اریندن اوشاغی اولمایان قادینلار آغیر درده توش گلرلر، نیگار خانیمین دیلیندن کوراوغلویا خیطاب اوخونان بو شعر بلکه ده ادبیاتیمیزین ان پارلاق اینجیلریندن ساییلسین.
کوراوغلو داوالارین بیرینده آغیر یارالانمیشدی و اوندان سونرا داها اوشاغی اولمازمیش. بیر گون نیگار خانیم آلیب سازی اوز توتوب کوراوغلویا، سونسوزلوق دردینی بئله دیله گتیریر:

غم، غصّه باشیمدان آشیب،
من تک درده دالان یوخدو!

آه چکمکدن باغریم بیشیب،
بیرجه یادا سالان یوخدو!

نئجه باخیم ائو _ ائشیگه،
یارالی گؤنلوم اوشویه،
توز بوروموش بوش بئشیگه،
شیرین لایلا چالان یوخدور!

" کوراوغلو"سان های سالارسان،
پاشالاردان باج آلارسان،
نئچه شهرلر تالارسان،
سن تک شهری تالان یوخدور!

توتون مجلیسده یاسیمی،
گئیمیشم غم لیباسیمی،
بو فلکدن قیصاصیمی،
نه زاماندیر آلان یوخدور!

چنلی بئلده قار گؤرونور،
گوللر منه خار گؤرونور،
گونوم آه و زار گؤرونور،
بیر قئیدیمه قالان یوخدو!

چنلی بئلی گوللر بزر،
گول سارالسا کیملر دؤزر،
هر قوش بالاسی‌یلان گزر،
نه‌چین سنین بالان یوخدور؟!

" نیگار"_ ی دردە گتیرن،
جسدین قبره یئتیرن،
" کوراوغلو" آدین گؤتورن،

زهره خانیم وفائی‌نین فولکلور چالیشمالاری

زؤهره خانیم وفایی آذربایجانین ایلک ژورنالیست قادینی اولماقلا برابر، هم ده ایلک فولکلورچو قادینی سایبلماقدادیر.
اونون بو گونه کیمی فولکلور موضوعوندا ۱۷ عنوان کیتابی یایینلانمیشدیر. بعضاً کیچیک حجملی کیتابلار اولسالار دا آمما ۱۳۶۹_ جو ایلدن اعتیباراً بو گونه کیمی تقریباً ایلده بیر کیتابین یازیب، یایینا وئرمه‌سی بیزجه بؤیوک بیر غیرت ایستر. زؤهره خانیمین یارادیجیلیغی تکجه فولکلوردا دئییل او عینی حالدا تاریخ، ادبیات، آذربایجان مشاهیری و باشقا موضوعلاردا دا چالیشمالاری اولموشدور، آنجاق اونون فولکلور موضوعلو چالیشمالاری باشقالارینا گؤره داها آغیردیر دییه بیلریک.
ائل بیلیمی درنگی بو دَیرلی فولکلورچوموزو گنج نسلیمیزه تانیتدیرماغینی اؤزونه بیر بورج بیلدی، بو ایش اوچون ده اؤزلرینه مراجیعت اولوندو.
بورادا سیز زؤهره خانیمین یازدیغی قیسا بیوقرافیسی و کولتورل چالیشمالاریلا تانیش اولاجاقسینیز.

"ائل بیلیمی رئداکسییا هئیتی"

قیسا اوتوبیوقرافیم

من مین اوچ یوز اوتوز ایکینجی ایلده، پاییزین ایلک آییندا تبریزین امیرباغ محله‌سینده (بو گونکو عارف خیاوانیندا) آنادان اولموشام. عایله‌نین بئشینجی اوشاغی

و دؤردونجو قیزی ایدیم.
آدیمی رحمتلیک بؤیوک بابام «اژدر کالاغایچی» زؤهره قویور. زؤهره اونون گنج یاشلاریندا وفات ائتمیش ایستکلی عمی قیزیسی ایمیش.
آتام علی‌اصغر کالاغایچی گنجه‌ده دوغولموشدو، او یئددی یاشیندا سوسیالیستی انقلاب اوزوندن عاییله‌سیله بیرلیکده تبریزه گلمیشدی، آتاسی اژدروف اورداکی پارچا، پتو و کالاغایی فابریکاسینی بوراخماغا مجبور قالمیشدی. اؤز دئدیگینه گؤره گتیردیگی هر نه‌یی سرحدده الیندن آلیرلار و تبریزه گلنده وار_ یوخلاری آتام و بؤیوک آنامین بئلینده قالیب، گؤرونمه‌ین گوموش و قیزیل کمرلر ایدی. اونلاری ساتماق ایله اژدر بابام یئنیدن تبریزده کالاغایی فابریکاسی قویور و سونرالار حیدر تکیه‌سینده بیر قند و ماماپاز فابریکاسی آچیر هم ده فرش ایشینه باشلاییر.
آنام میرزا رضا صرافین قیزی و تبریزین دانشسرا خیاوانی میرزا رضا دالانیندا یاشاییرمیش. آنامین عاییله‌سی قاجار طایفاسیندان اولدوقلارینا گؤره دؤنه _ دؤنه پهلوی غضبینه توش گلمیشدیلر.
منیم گؤز آچدیغیم ائو بلکه بیر فولکلور سرگیسی ساییلا بیلردی. ائومیزده چئشیدلی مراسیملر اولاردی. موسیملره عایید بوتون عنعنه‌لر، بایراملار، تویلار، یاسلار ... و بوتون تفرعاتیله بؤیوک آنام «نازخانیم کالاغایچی»نین باشچیلیغی ایله یئرینه یئتیریلردی.

تحصیل ایللری و ایلک کولتورل چالیشمالاریم

بیزیم عاییله‌ده قیزلارین درس اوخوماغینا جیدی ماراق وار ایدی. من ده اؤزومدن بیر یاش بؤیوک اولان باجیمین دالیسینجا آغلایا _ آغلایا، آلتی یاشیمدا امیر باغیندا اولان غزالی مدرسه‌سینه گئتدیم. آنجاق چوخ فراستلی گؤرونموردوم و اون بیر،

اون ایکی نومره‌لر ایله قدیم ششم تصدیقینی رشیدی مدرسه‌سیندن آلدیم و اوچ ایل شاهدخت و اوچ ایل ده ایراندخت مدرسه‌لرینده اوخویوب، نهایت ۱۳۵۲_ده تهران دانشگاهینا یول آلان طلبه‌لر ایچینده اون بئشینجی رتبه‌نی قازانماغا ناییل اولدوم.
اون ایکی ایل مدرسه‌لرده دویونجا ایدمانلا مشغول اولدوم و تبریزین گنجویان باشگاهیندا بسکتبال و "دو و میدانی" بؤلوملرینده چوخلو مقاملار گتیردیم. بیر ده یاخشی اینشالار یازاردیم، هردن ده وارلیلارین اوشاقلاریندان پول آلیب اولارا اینشاء یازاردیم! هابئله قیزلارین دیلیندن اونلار اوچون عاشقانه مکتوبلار یازیب، پول آلاردیم!
مدرسه‌لرین دیوارلاریندا داییما منیم یازیب یاراتدیغیم دیوار ژورناللاری (روزنامه دیواری) گؤرونردی و انشالاریمی دفترده مدیر و باشقا معلم‌لره اوخوماغا داییما مجبور قالاردیم.
تهران اونیورسیته‌سینده سانکی بیر باشقا دونیایا گیرمیشدیم، اورادا چوخ حقیقتلرله تانیش اولدوم. اونلارین بیری ده آذربایجانلیلارین گنئیش فولکلورو و افتخارلی تاریخی ایدی. همین ایللرده " فرهنگ مردم" آدلی رادیو پروگرامیله ایش بیرلیگینه باشلادیم و بیر نئچه یازدیغیم آذربایجان ناغیللاری " قصه‌های ایرانی" کیتابلاریندا یاییملاندی.
آذربایجانلی طلبه‌لرین قوردوقلاری موسیقی و اینجه صنعت مرکزلرینه یول آلیب و رحمتلیک فرزانه‌نی اورادا گؤردوم. همین ایلده داها جیدی فولکلور چالیشمالارینا باشلادیم. عین حالدا بیر پارا اینگیلیزجه، فرانسیزجا کیتابلاری دا فارسجایا چئویرمگه باشلادیم. سانکی تهراندا چکدیگیم غربت منی داها آرتیق وطنیمه باغلاییردی. آتالارسؤزونو ده او ایللردن اعتباراً توپلاماغا باشلادیم و رادیونون فرهنگ مردم پروگرامیندا دؤنه‌لرجه نمونه امکداش کیمی سئچیلیب، چاغریلدیم. او مرکز اؤلکه‌نین هر یئریندن فولکلور توپلاییردی آمما آرشیولرینده آذربایجانا آیریلان بؤلوم دیگر یئرلرله برابر، بلکه‌ده آغیر گلیردی. رحمتلیک انجوی شیرازی اؤزو دؤنه_ دؤنه بو گرچگی دیله گتیرمیشدی.
ایلک ترجمه‌م چارلز دیکنزین «روزهای سخت» رومانی ایدی و اونو اینگیلیز دیلی اوستادیم دوکتور اردلان داورانین یاردیمی ایله ۱۳۵۳_ ده چاپا یئتیردیم. فرانسه دیلیندن چئویردیگیم ماتریاللار دا همین ایللرده چئشیدلی ژورناللاردا یاییملانیردی.

ایدمان و یازی ساحه‌سینده گتیردیگیم مقاملارا گؤره اونیورسیته طرفیندن ایکی یای تورو آوروپایا آلیب و یئددی _ سککیز اؤلکه‌دن گؤروش ائتدیم.
۱۳۵۵_ ده اونیورسیته مچیدینده ناماز باشیندا ایکن ساواک طرفیندن توتولوب و سورغو _ سو آلا چکیلدیم.
«هارا اوشاغی‌سان؟» جاوابیندا «تبریزلی‌یم» دئدیم و در حال «یاز توده» جاوابینی آلدیم! بیر ایل دانشگاهدان " اخراجی انضباطی " اولدوم.
اسلامی انقلاب دؤورو باشلادیغینا گؤره او گونلرده اؤلکه‌نین هر یئری دانشگاه ایدی و من «گلکار» مچیدینده یئنیدن خالقی، خصوصیله قادینلاری آیدینلاتماغا و پهلوی ظولومکارلیقلارینا آرتیق تانیش ائتمگه چالیشدیم. همین ایشی گلکار حامامیندا (تهراندا قادینلارا عایید بیر حامام) و امام صادق (اسکندری) مچیدینده ده گؤردوم.
دئمه‌لییم کی منیم ایلک کاریکاتورلاریمین سرگیسی ۱۳۵۸_ ده فروردین آییندا همین مچیدده برپا اولدو. ساتیریک یازماغی و کاریکاتور ایشله‌مگی اوچ _ دؤرد ایل اولاردی باشلامیشدیم و انقلاب گونلرینده تهران اونیورسیته‌سینده یاییملانان «جیغ و داد» آدلی ساتیریک درگیسیله ایش بیرلیگی ائدیردیم.
دئمه‌لییم کی سو رنگی (آبرنگ) رساملیغیندا ۱۳۵۰_ ده تهران مدرسه‌لری ایچینده گئدن یاریشمادا ایکینجی یئری قازاناراق بیر نیشان ایله ده تلطیف اولوندوم.
هابئله تاریخ ساحه‌سینده ۱۳۵۱_ ده بیر نیشان آلمیشدیم. نهایی ایمتحانلاریندا یازدیغیم تنقیدی انشادا ان یوکسک نومره‌نی (۲۰ نومره‌سین) آلماغیما رغماً، یئنه ده سورغو _ سوالا چکیلدیم. آموزش و پرورشدن قاپیمیزا بیر دعوت‌نامه گلدی. آتام، سیاستدن چوخ چکیندیگینه گؤره درحال اونون نه اولدوغونو آنلادی و منیمله برابر تهران آموزش و پرورشینه گئتدیک. آتام دوغرو بیلمیشدی، منی یازدیغیم اینشاما گؤره چوخ نصیحت ائدیب و آزجادا هده‌له‌ییب، نهایت (بورنونو هر باجایا سوخما!) - دئدیلر. او انشادا سینمالاردا افیره چیخان آچیق _ حیاسیز و معناسیز فیلملری چوخ تنقید ائتمیشدیم.

ژورنالیستی چالیشمالاریم

۱۳۶۹_ دا چووالدوز دَرگیسی‌نین امتیازینی آلدیغیما گؤره بیر قوطو شیرینی‌له ائوه

گلدیم. آتام باشینی توولاییب دئدی:
_ بو ایشه شیرنی نه لازیم؟ ژورنالیستلرین آخیری یا اعدامدی یا ترور!
یئری گلمیشکن دئمه‌لییم چووالدوز بیر ساتیریک و تنقیدی، تورکجه_ فارسجا آیلیق درگی ایدی و ۳۶ نومره تبریزده یاییلدی. او ژورنال باشارا بیلدی یوزلر کاریکاتوریست و طنز یازانلاری بیر یئره توپلاسین و هله‌ده کی وار اونون ایزلری بئله صنعت مئیدانلارینداگؤرونور، هذا من فضل ربی.

فولکلور چالیشمالاری

هر حالدا و هر گؤردوگوم ایشلرده آذربایجان و خصوصیله تبریزین منده یاراتدیغی ایزلری ایستر _ ایستمز اونودا بیلمه‌ییب گؤز اؤنونده آلمیشام. دوغروسو چوخ یئری گزیب، چوخ خالقلاری یاخیندان تانیدیقدان سونرا، اؤزوموزده اولان وارلیقلارا داها آرتیق اینانمیشام. بونا گؤره آذربایجانین مختلیف یئرلرینین فولکلورو، منیم اوچون بیر ایش مئیدانینا چئویریلمیشدیر.

بو گونه کیمی فولکلور قونولو چاپ اولان کیتابلاریم

بو گونه‌دک توپلاییب، چاپ ائتدیردیگیم فولکلور قونولو کیتابلاریم بونلار اولموشدور:

۱. مجموعه بازی‌های محلی رایج در تبریز
(اوچ دفعه یاییملانمیشدیر)
بو کیتابدا تبریز اوشاقلاری آراسیندا اوینانان ۴۷ اویون ایضاحی ایله برابر (خصوصیله فیزیک‌سل و پسیکولوژی دیَرلری) یازیلمیشدیر، ایضاح شکیللری ده واردیر.
بو کیتابین اویونلاریندان بیر نئچه‌سی تبریز تلویزیونوندا گئدن ورزش برنامه‌سی طرفیندن تبریزین ناموس مدرسه‌سینده اجرا و ضبط اولوب و تلویزیوندا پخش اولدو. هابئله "مرکز گفتگوی تمدنها"

طرفیندن ایذن آلیب و طالش یئرلرینده بو اویونلارین بیر نئچه‌سینی فیلمه چکیلیب و یونسکو مرکزینه گؤندریبلر.

۲. سینامالار یا دوشر _ دوشمزلر (ایکی دؤنه یاییملانمیشدیر)
بو توپلانتی دا تبریز اهالیسی ایچینده بیر پارا ایناناجلار (کلثوم ننه سؤزلری) الیفبا سیراسی و فارسجا ترجومه‌لریله بئش یوزه یاخین ایناناج یازیلمیشدیر.

۳. ضرب‌المثل‌لر (اوچ دؤنه یاییملانمیشدیر)
یئددی مینه یاخین الیفبا سیراسیله بو ضرب‌المثللر، بونا باخمایاراق کی بعضیلر طرفیندن یئنیدن آلینیب و یازیلیبدیر، بو گونه‌دک تورکجه‌ده اولان ان چوخ ساییلی و هر طرفلی اولان توپلودور. بونلاردان علاوه اوچ مینه یاخین باشقا ضرب‌المثل توپلامیشام کی عؤمر اولسا دؤردونجو یاییمیندا علاوه ائده‌جگم، انشاالله.

۴. گئییملر (شرح البسه و پوشاک رایج در آذربایجان)
بو کیتابین اؤن سؤزونده یازمیشام کی «شرح مختصر»دیر نه‌دن کی بونلارین چوخو تبریز و اطراف یئرلرینده ایشلنن عنعنه‌وی پالتارلار و پارچالاردیر. بو توپلودا بئش یوزه یاخین پارچا، پالتار، آیاق‌قابی، پاپاق ... و بو کیمی گئییملر الیفبا سیراسیلا یازیلمیشدیر. سون صحیفه‌لرده ۴۸ شکیل ده علاوه اولونموشدور. بو کیتاب لندن دانشگاهیندا اولان شرق‌شوناسلیق بؤلوموندا ترجومه اولونوب و شکیللری ایله برابر همین بؤلومون سایت‌یندا نشر اولوب و درسلریله علاوه گئدیر.

۵. قابلار (شرح ظروف و ادوات رایج در آذربایجان)
بو توپلودا اوچ یوزدن چوخ قاب _ قاشیق، هابئله صنایع ملزمه‌لری الیفبا سیراسیلا یازیلمیشدیر. سون صحیفه‌لرده ایسه بیر چوخونون شکیلی علاوه اولونوبدور. بو کیتابین شکیللی صحیفه‌لری اینگیلیزجه‌یه چئوریلیب و آوروپا عتیقه آل _ وئرچی‌لرینه عایید بیر مرکزده کاتالوگ کیمی آل_ وئرچی‌لره ائله‌جه ده تدقیقاتچیلارا تقدیم اولونور.

۶. پئشه‌لر (پیشه‌های رایج در آذربایجان)
بو کیتابدا تبریزین سون یوز ایلینه عایید ۵۰۰ _ ه یاخین پئشه قیسا

ایضاحات ایله الیفبا سیراسیلا، وئریلمیشدیر.

۷. **سایالار** (مجموعه اشعار اوزانی و سایاها؛ اوچ دؤنه یاییملانمیشدیر)

آلتی بؤلومده اولان سایالار کیتابینی حؤرمتلی اوستادیم دوکتور محمدزاده صدیق حیمایه‌سی ایله یازمیشام. بو کیتابدا اولان ماتریالار ایران تلویزیون مرکزلرینده فیلمه چکیلیب و دؤنه _ دؤنه یایینلانمیشدیر.

۸. **دعاها و نفرین‌ها** (آلقیشلار و قارغیشلار)

بو توپلودا تبریزده دئییلن یئددی یوزه یاخین آلقیش و قارغیش الیفبا سیراسی و فارسجا ترجمه‌سیله بیرلیکده وئریلمیشدیر.

۹. **تاپماجالار**

بو توپلودا میندن آرتیق تاپماجا الیفبا سیراسی و اونلارین جوابلاریلا وئریلمیشدیر.

۱۰. **خوردنی‌های رایج در آذربایجان** (ایکی دؤنه یاییملانمیشدیر)

چوخو تبریزه عایید اولان یئمکلر ۲۱ بؤلومده (مواد خالص و ترکیبی، نان‌ها، نوشیدنی‌ها، عرقیات، آش‌ها، کوکوها، بورانی‌ها، دلمه‌ها، شیله، شوربا، پلو، خورشت، خوردنی‌های متفرقه، شیرینی‌ها، مرباجات، ترشیجات، سبزی و سالاد، شب‌چره، خوردنی‌های سرد، غذاهای مخصوص ایام و اعیاد، و کمپوت‌ها) یازیلمیشدیر.

۱۱. **لایلالار**

بو توپلودا لایلالاری یازمیشام. لایلالار کیتابینی تبریزده بیر نئچه دوغوم ائوینده تزه دوغولان اوشاقلارین آنالارینا بیر تؤحفه کیمی وئرمیشلر، هابئله بو کیتابی تهرانین فرهنگ مردم برنامه‌سینده اوخویوب و اؤز سسیم‌له یاییمیشلار.

۱۲. **نام‌ها و نامیده‌ها**

بو کیتابدا مینه یاخین اوغلان و قیز آدی، هابئله آدلانانلار (یئزنه، قاینانا ...و بو کیمی) الیفبا سیراسی‌یلا یازیلمیشدیر.

۱۳. **شاهسئونلر**

بو کیتابدا شاهسئون ائللرینین ال ایشلری، توخونما بؤلومو (کیلیم، جئجیم، وَرنی، پالاز، خالچا، کناره، چچه، چووال، خورجون، چنته، دوز چنته‌سی، مفرش، موختته، چامتایی، قوولوق، سوپنگ، اوسار، یوک قوتازی، باسدیریق، پته‌وا، کوشن، جیلو، کله گیر، جاهاز، یاناکی، سجادا، جوراب، الجک، گؤزلوک، گؤزلوبورک، قاییش، دولاق، قورشاق) ایضاح ائدیلیب، سون بؤلومده دونیا موزه‌لرینده ساخلانیلان

شاهسئون ال ایشلرینین شکیللریندن ده وئریلمیشدیر.

۱۴.ائل ماهنیلاری

بوکیتابدا ائل ماهنیلاری ۱۸ بؤلومده سیرالانارکن (سئوگی، وطن، مارش، آغی، اوشاق ماهنیلاری، اجتماعی، معنوی، طبیعت، موغام؛ قارشی، کُر، وئرد، اووسونچو، مئیخانا، سایاچی، نصاب، سازاندا) یازیلیب و اونلاردان نمونه‌لر گلمیشدیر.

۱۵. ائل بایاتیلاری

بو کیتابدا سککیز یوزه یاخین بو گونه قدر آز دئییلن و آز تانینان ائل بایاتیلاری وئریلمیشدیر.

۱۶. ۹۹ حکایه

آدیندان بللی اولموشکن بو توپلودا دوخسان دوققوز فولکلوریک ناغیل یازیلمیشدیر. بو ناغیللار اساسیندا بیر نئچه کارتون و قیسا فیلم ده آلینیب، چکیلیبدیر. تاسف‌له بو کیتابین ایکینجی یاییمینا ایذین وئریلمه‌دی.

۱۷. **اؤلچولر** (شرح اوزان و مقیاس رایج در آذربایجان)

بو کیتابدا اوچ یوز اللی‌یه یاخین اوزان و مقیاسلار (پول، آغیرلیق، بوی، زامان، دؤنه و دفعه، اوزونلوق، سایی...) الیفبا سیراسیلا وئریلمیشدیر. بو توپلو اؤزل اولدوغونا گؤره چوخلو مرکزلرده او جمله‌دن (ثبت اسناد، بازرگانی، تعزیرات،...) مرجع کیمی فایدالانیرلار.

چاپا حاضیر کیتابلاریم

فولکلور اوزرینده یازدیغیم و حالا یاییملانمایان کیتابلار بونلاردان عیبارتدیر:

۱. ائل اویونلاری (توی رقصلری، یالliلار، امک و صنعت رقصلری، باش قاتما و بؤیوکلره عایید اویونلار، قادین مجلیس‌لرینین عنعنه‌وی اویونلاری)

۲. فال و فالچیلیق (قورخو گؤتورمک، قارا باسماق، رمل، اسطرلاب و ...)

۳. کؤتوکلر (ضرب‌المثل‌لرین یاراندیغی کؤکلر و ناغیللار)

۴. تویلار و یاسلار

۵. باراتلار، بایراملار (شنلیک بایراملاری، رمضان، رجب بایرامی)

۶. آنالار و بالالار (اوشاقلارین آنا بویونا دوشدوگوندن آد قویما، باش قیرخما، دیرناق توتما، کسدیرمه‌سینه کیمی ... عنعنه‌لر)
۷. یئللر، یاغیشلار (بو کیتابدا یئل و یاغیشلاردان علاوه هم ده فصیللر، آیلار، اولدوزلار...)
۸. ائولر، بینالار (قاپیلارین دویجلریندن تا نوودانلارا کیمی عنعنه‌وی خالق معمارلیغی)
۹. اورگانلار (اورگانلارین تورکجه آدلاری و اونلارا عایید اولان خسته‌لیکلر)
۱۰. کئچل ناغیللاری (کئچل آدینا باغلی ناغیللار توپلوسو)
۱۱. گلهای قالی (تبریز خالی‌سی؛ نقشه‌لری، موتیف‌لری)
۱۲. طنز و کاریکاتور در فرهنگ عامه
۱۳. محرملیک (محرم و صفر آیلارینا عایید عنعنه‌لر)
۱۴. سازلار (آذربایجان موسیقی‌سینه عایید سازلارین تاریخلری و هابئله ماتریاللاری وس.)
۱۵. بنزتمه‌لر (آذربایجان تورکجه‌سینده اولان بنزتمه صنعتی؛ میثال: «بال، توک یالا» ... دئمک چوخ تمیزدیر)
۱۶. پیرلر، اوجاقلار (مقدس اوجاقلار و پیرلره عایید بیلگیلر و شکیللر)
۱۷. حشمدارلیق (بسلنن حیوانلار و حیوانلارین بسلمه یوللاری)
۱۸. ال ایشلری (بو کیتاب دَمیر، میس، گوموش، قیزیل، تاختا، سوموک، مینا ... اوزرینده ایشلنن صنعتلر حاقیندادیر.)

باشقا کیتابلاری

فولکلور خاریجینده یایدیغیم کیتابلارین عنوانی بئله‌دیر:
۱. قاراقویونلولار و آق‌قویونلولار تاریخی. ۲. سومرلرین موسیقی‌سی (اینگلیزدن چئوریلمیش) ۳. حیدرعم‌اوغلو ۴. مزدک ۵. نام‌آوران آذربایجان(بئش جیلدلیک)
۶. اوروج ۷. اوشاق مکتبی (بئش جیلدلیک) ۸. آختار تاب ۹. قارین‌قولو جوجه
۱۰. قاچ، توت ۱۱. بالالار ۱۲.یوردومون شکیل‌لری ۱۳. فال بایاتی.
یازدیغیم و یاییما حاضیر اولان کیتابلارین عنوانی دا بئله‌دیر:
۱. سلجوق تاریخی (قاراقویونلولارین آردی) ۲. ستارخان ۳. شیخ محمد خیابانی (حیدرعم‌اوغلونون آردی)

۴. هزار و یک قلعه (شرح ۷۶۰ فقره قلعه و تپه تاریخی منطقه شمالغرب با توضیحات تصویری و تحقیقی بر اساس اصول باستانشناسی و دوره‌شناسی و آثار به جا مانده از آنها و یا منتقل شده به موزه‌ها) ۵. نام‌آوران آذربایجان (آلتینجی و یئددینجی جیلد) ۶. معاصر ژورنالیسم ترمینلری (فرهنگ لغت روزنامه‌نگاری فارسی ـ ترکی)

گله‌جکده گؤروله‌بیلن ایشلر

بئلکه‌لیکله ۱۷ عنوان یایدیغیم فولکلور توپلولار و ۱۸ عنوان دا یازیب و چاپا حاضیر اولانلاردان علاوه بیر ده آشاغیداکی عنوانلاری ایش موضوع‌سو کیمی گؤز اؤنونده توتماق اولار:

۱.آشیق صنعتی ۲.آشیق سؤزلری و داستانلاری ۳.بیتگی‌لر (آغاج، بوتا مئیوه‌لری، گؤی گؤیرنتی، کؤتوکلو یئمه‌لی‌لر، درمان بیتگی‌لری...) ۴.داغلار، دره‌لر (بو باره‌ده حؤرمتلی داغچی دوستلار بیر نئچه کیتاب یازیبلار)

۵. چایلار، چئشمه‌لر (چایلارین، چئشمه‌لرین اسکی آدلاری و کؤتوکلری، اونلارین خاصیتلری و اطرافینداکی ایناناجلار) ۶. اکین و اکینچیلیک (قدیم عنعنه و اسلوبلار، حاصیللار...) ۷.حئیوانلار (دوغادا یاشایان یئر قوردوندان تا قارقایا کیمی حئیوانلارین آدلاری و اونلارین حاقیندا اولان ایناناجلار...) ۸.نوحه و مرثیه صنعتی (کئچمیش و اساس عنوانلار)

ائو مسئولیتلری

بو سطیرلری اوخویانا بئله گلیر کی بلکه ده من هر ایشدن ال اوزوب، تکجه فولکلور توپلاماغا و یازی یازماغا مشغولام. آمما بئله دئییل. خصوصیله بو سؤزه کولتورل ایشلرده چالیشان خانیملارا اوز توتوب دئییرم کی هر بیر قادین اؤنجه ائوینه و عائله‌سینه گؤره سوروملودور، آتالار دئمیشکن (هر بیر پیغمبر اؤنجه عائله‌سینی هدایت ائدر).

قالدی کی فولکلور ایشی میز دالیندا گؤرولن ایش دئییل، اونو توپلاماق اوچون هر باجایا بورون سوخمالی‌سان! بئله چتین ایشده نقدر چتینلیکلر تدقیقاتچییا اوز وئره بیلر، سایا گلمزدی، قاریش ـ قاریش کندلری اوبالاری محله گذرلری، ائو ـ

ائشیکلری، بازار _گذاری گزمک، بونلار خصوصیله قادینلار اوچون، زحمتلی ایشدیر. بلکه منیم حیات یولداشیم، مهندس جعفر شفیع‌پور مهادمهین یاردیملاری اولماسایدی، بو ایشلری چتین باشا چاتدیرا بیله‌یدیم.
سؤزو بورایا گلمیش‌کن دئمه‌لییم کی من ۱۳۵۸_ده حاج شفیع مهادمهین اوغلو آشیخ‌علی اکبر شفیع‌نین گلینی اولوب و قایناتام ائوی منیم فولکلور چالیشمالاریم اوچون یئنی بیر مرکز اولدو.
منجه بیر ایشه اینسانین عشقی و اینامی اولسا هر چتینلیگه دؤزر و هر باغلی قاپییا راست گلدیگینده بیر باشقا قاپی آختارار (ان ارض الله واسعاً...)

جمعی و فردی چالیشما

فولکلور توپلاما ایشی چوخ چتین اولدوغونا گؤره و تکجه بیر شخصین الیندن گلمه‌مگینه گؤره «کانون فولکلور آذربایجان» آدلی بیر فولکلور مرکزی قورماق ایسته‌دیم. تاسفله اجازه‌سین آلا بیلمه‌دیم. آنجاق مایوس اولمامییب تک باشیما ایشله‌دیم.
آنجاق ایندی بو مئیداندا من اؤزومو تک گؤرمورم. بو گون یوزلر گنج تدقیقاتچیلاریمیز هر ساحه‌ده بئله آذربایجانین تاریخ و کولتورونو اؤزلرینه بیر تکلیف کیمی سانیب و اونلاری اسلوبلو و دوزگون و دوغرو حالدا، مندن ده چوخ اعلا، ایشله‌مگه باشلاییبلار.
آنجاق من ده اولان بیر بؤیوک ایراد، جمع ایشینه چتین قوشولماغیم، چوخ شادام کی دیگرلرینده یوخدور. خصوصیله جناب مهندس صرافی‌نی تانیدیغیم گونلردن بری، توپلانتی و قروپ حالدا چالیشماغی اؤزونه بلکه بیر وظیفه کیمی گؤروب و بو باره‌ده هر کیمسه‌یه خصوصیله گنج چالیشانلاریمیزا بیر یاخشی و دَیَرلی اؤرنک اولوبدور. اونون رولونو تهران دانشگاهلاریندا، هابئله دیلماج درگیسی و اوجاق سایتی، و بو گونکو ائل بیلیمی درنگی حاقّیندا اصلاً دانماق اولماز.
بو گون هر کیمسه بیر سطیرده ایتیب _ باتماقدا، یا دا مصادره حالیندا اولان کولتور و ادبیاتمیزا خیدمت ائتسه، یقین گلجک نسیللر اونو آلیب و دَیَر وئره‌جکدیر. قالدی کی هر ایش قربهٔ الی الله اولدوغوندا، الله تعالی اؤزو اونا یاردیم و جزای خئیر وئرندی.

من بو اینامـا توپلادیغیم اون بئش‌مینه یاخین « نام‌آوران آذربایجان » شخصیتلرینده، چاتمیشام. بلکه اونلارین بیر چوخو حیاتلاریندا اینانمازدیلار کی شرح حاللاری بیر گون کیتابلارا دوشوب، یازیلاجاقدیر.

فولکلور توپلایان خانیملارا توصیه‌م

فولکلور ایشی خانیملارین ساریسیندان داها دوغرو و دوز اولا بیلیر نَدن کی بونون چوخ ریز نکته‌لری و تفرعاتی وار و آرتیق صبیر و حوصله گرکیر و بو خصیصه خانیملاردا آرتیق اولا بیلیر. اونا گؤره‌ده عزیز قیزلاریمیزدان و ماراقلی اولان خانیملاردان توقع ائدیرم فولکلور بؤلوملریندن بیرینی گؤتوروب. او باره‌ده حوصله و دقت‌له چالیشسینلار. یقین ایسته‌دیکلری سونونجو آلا بیلرلر.
مثلاً هر بیر فولکلور ماتریالی‌نین ثبتینده عنواندان علاوه، هم ده اونون یئری و زامانی ثبت اولمالیدیر.
مثلاً (یئمک‌لر + مراغا شهرینده + کئچمیش یوز ایلده) و یا (بینالار + سراب شهرینده + ۱۳۰۰ گونش ایلینده) . بو آیدین‌لاتمالار آختاریش ایشینی داها سهل ائدیر. یئنه تکرار ائدیرم، فولکلور ایشی میز دالیندا گؤرونن ایش دئییل، گزیب دولانماق ایسته‌ییر.
گوموش تئللی آنالاریمیز و آغ ساققالی بابالاریمیز الیمیزدن گئتمه‌دن اونلارین سینه‌لرینده اولان گئنیش تاریخ و فولکلورموزو آلیب، ساخلاماق بیزیم بورجوموزدور.

سون اولاراق

سون اولاراق دا اؤز مینت‌دارلیغیمی " آذربایجان ائل بیلیمی" درنگینه بیلدیریب و اونلارا بو ایشده باشاریلار آرزولاییرام.
و تمام یازیچی، تدقیقاتچی و خصوصی‌یله ژورنالیست دوستلاردان توقع ائدیرم منیم توپلاییب، یاییبلادیغیم عنوانلاردان استفاده ائتدیکلری حالدا، بیر امانتدارلیق و دوزلوک بورجو کیمی، او ماتریاللارین هارادان آلیب یازدیقلارینی قئید ائتسینلر. داها آرتیق ممنون اولارام.

قاینانا _ گلینلر [1]

نگار خیاوی

قاینانا فتیر پیشیریر، گیزلدیر. او ائودن چیخاندان سونرا اوچ گلین هر بیریسی بیر فتیر بوجودورلار. بیر ده باخیرلار کی قاینانا بودور گلیر. اؤزلرینی ایتیریرلر. بالاجا گلین دئییر:

_ قورخوب ائله‌مه‌یین، وئرین من گیزلدرم.

فتیرلری آلیر، باغلاییر قورشاغینا. قاینانا گلیر گؤرور فتیرلرین اوچو یوخ اولموش. دئییر:

_ آی گلینلریم ارک ائله‌میشم سیزی بیر _ بیر قاباغیمدا اوینادام باخام.

اوّل بؤیوک گلینه دئییر:

_ سن اوینا.

بؤیوک گلین دوروب، اوینارکن چیتمک چالار اوخویور کی:

_ بونه علامتدی باجی؟

اورتانجیلی اوینادیر، اودا اوینار چیتمک چالار دییر:

_ بیلسه قیامتدی باجی!

کیچیک گلینی اوینادیر. اودا دورور چیتمک چالار بورجوداراق اوخور کی:

_ قورخما باغی بت‌دی باجی.

۱_ بو یازی ایلک دفعه ائل دیلی و ادبیاتی درگیسی‌نین ۶_ جی نومره‌سینده چاپ اولموشدور.

" گلین و قاینانا" متنینده ایشلنن بعضی خییو آغزی سؤزلر

BUCUTMAX	بوجوتماخ	Çevikcə bir zadı götürmək Çalmaq, Vurub aradan çıxmaq Cübütmək
BURCUTMAX	بورجوتماخ	Burcutmaq
BƏTDİ	بتدی	Bərkdir, Möhkəmdir

فولکلوریک خاطیره

من و اننه‌م (۲)

سوسن نواده‌ی رضی

متنده اننه‌نین (عیصمت خانیمین) دیلیندن یازیلان فولکلور نمونه‌لری ائله‌جه‌ده نوه‌سیله قارشیلیقلی دیالوگلار، تبریز آغزیله یازیلمیشدیر.

رحمتلیک عیصمت خانیم نواده‌ی رضی مشهور معاریف‌پرور حاج محمدآغا و حاج حسین‌آغا نخجوانی‌نین باجیسی قیزی ایمیش. او ۱۲۸۶_ ده تبریزده دونیایا گؤز آچمیش و ۱۳۶۱_جی ایلده ده همین شهرده وفات ائتمیشدیر.

لولو _ لولو حوضه‌لی، دؤت بیر یانی مرزه‌لی،
بیر قوش گلدی قوندی بورا. (باش بارماغینان اووجون ایچینه ایشاره ائدرک)
بو دئدی: گلین توتاخ. (جورو بارماغا ایشاره ائدرک)
بو دئدی: هانی نردووان؟ (اوزوک بارماغی)
بو دئدی: مننن اوزووون نردووان؟ (آرا بارماق)
بو دئدی: یوع، گوناهدی، آللاه وار، پیغمبر وار... (ایشاره بارماغی)
بو دئدی: یالان دیییر! (باش بارماق)
دئدی: کوله قالاسان بؤیومیه‌سن، کوله قالاسان بؤیومیه‌سن! (دؤرد بارماق باش بارماغین باشینا دؤیرک)

_ آی اننه، اؤزون گل، هرنئینیرم بو اوشاخ یاتمیر، هئی ویرنیخیر!
_ اوشودومنری اوخی، گلدیم.
اننه‌م شریتدن پالتارلاری ییغیشدیریردی. هاوا بولوت ایدی، گؤی گورولداییر،

دالبادال ایلدیریم چاخیردی. یاتیرتماغا چالیشدیغیم کیچیک باجیم اورکک باخیشلارلا منه باخیردی. اننه‌مدن اؤیرندیگیم کیمی، من ده اونا اورک وئریردیم:
_ گورگور بابادی! قورخما، گورگور بابادی گورولدور!
نه ایسه گورگور بابا دئینده گؤی گورولتوسوندان قورخموردوق آرتیق. بیردن دولو تؤکمگه باشلادی. فیندیق یئکه‌لیکده دولولار تاپ با تاپ ائله پنجره‌یه دؤیوردو کی، دئییردین بس ایندیجه جاملار سیناجاق، اوغوم _ اوغوم اولوب، تؤکوله‌جک آتیشقانین ایچینه. باجیم قورخماسین دئیه ساختا گولوشله دئدیم:
_ نوعوللارا باخ، گؤیدن نوعول یاغیر!
ماغیل بؤیوک باجیم ائوده اولسایدی نوغوللارین بیرینی دیشله‌ییب آتاردی. آخی اننه‌م دئیردی: ائوین ایلکیسی نوعولون بیرین دیشلیییب آتسا، دولو کسر، یاغماز آرتیق. ائئئئئه! هر نه ایلک اوشاق، هر نه ایلک اوشاق! منیم نه گوناهیم وار ایلکی اولمامیشام؟
الیمدن گلنی اسیرگه‌میردیم باجیم قورخماسین دئیه آمما، آللاهدان گیزلین دئییل، سیزدن نه گیزلین، اؤزومون اؤدوم اوزولوردو، اورگیمین یاغ _ پییی ارییردی قورخومدان! قورخدوغومو بالاجا باجیم بیلمه‌سین دئیه باشلادیم اوخوماغا:
_ یاغدی یاغیشلار، باناندی قوشلار، حئیوان جامیشلار...
اننه تؤوشه‌یه_ تؤوشه‌یه اوتاغا گیردی، اورگیم گلدی یئرینه. الینده‌کی پالتارلاری پنجره ایچینه قویدو. پوتوشقانی باغلادی. گئتدی دیلابینی آچدی بیر اووج نوخود_ کیشمیش، بیر نئچه دانا ماماپاس، بئش اون دانا گیردکان بادام جولبَندیندن چیخاردیب، بوشقابا قویوب، گلیب ایلشدی بیزیم یانیمیزدا.
کئفیمدن اؤلوردوم چونکی ازواییشیننن بللی ایدی کی اننه‌م ناغیل دئیه‌جک. آه اننه‌مین ناغیللاری، آه! هر دردین درمانی ایدی؛ تبیمیز اولسایدی، اننه‌نین ناغیللاری سؤندورردی، داریخسایدیق اننه‌نین ناغیللاری اورگیمیزی آچاردی، قورخاندا اننه‌نین ناغیللاری قورخونو اونوتدوراردی، یوخوموز قاچاندا یوخو داواسی ایدی...
خلاصه اننه‌نین ناغیللاری کؤنلوموزون بزگی، یاشامیمیزین دوزگی ایدی.
_ دور او قوولوغو گتی! جوراپلاری گؤزییم.
_ اننه قاری ننه ناغیلین دئ دااااا!
سؤزوم آغزیمدان چیخمامیش باشلادی:

بیرگون واریدی، بیر گون یوخودی، بیر قاری ننه وار ایدی. قاری ننه گئتدی چشمه‌دن سو گتی‌سین، آیاغی زویدو تاپبادان دوشدو بوز اوسته.

دئدی: آی بوز سن نه ظالیمسن!

دئدی: من ظالیم اوسسئیدیم گون منی اریتمزدی.

دئدی: آی گون سن نه ظالیمسن؟

دئدی: من ظالیم اوسسئیدیم، بولوت اوزومو اؤتمزدی.

دئدی: بولوت سن نه ظالیمسن؟

دئدی: من ظالیم اوسسئیدیم یاغیش مننن یاغمازدی.

دئدی: یاغیش سن نه ظالیمسن ؟

دئدی: من ظالیم اوسسئیدیم گؤی اوت مننن گؤیرمزدی.

دئدی: گؤی اوت سن نه ظالیمسن ؟

دئدی: من ظالیم اوسسئیدیم قویون منی یئمزدی.

دئدی: قویون سن نه ظالیمسن؟

دئدی: من ظالیم اوسسئیدیم قصاب منی کسمزدی.

دئدی: قصاب سن نه ظالیمسن؟

دئدی: من ظالیم اوسسئیدیم باققال اتیمی آلمازدی.

دئدی: باققال سن نه ظالیمسن؟

دئدی: من ظالیم اوسسئیدیم سیچان پنیریمی یئمزدی.

دئدی: سیچان سن نه ظالیمسن؟

دئدی: من ظالیم اوسسئیدیم پیشیح منی توتمازدی.

دئدی: پیشیح سن نه ظالیمسن؟

دئدی:

من ظالیمم، من ظالیم.

کورسو اوستو یئیلاغیمدی،

کورسو آلتی قیشلاغیمدی،

خانیم هرنه پیشیرسه،

او دا قئیقاناخ قویماغیمدی.

ـ آل بو ایینه‌نی ساپلا، گؤزوم سئشمیر. اوسگویومو ده قوولوخدان چیخات.

ـ اننه ، "سیتاره بختی قاره" نغیلینی دئ دا!!!
ـ دور آتیشقادان او پاپریزیمی، موشدویومو گتی، چوبوغ آلتی‌نین ایچینده‌دی.
ـ بویور اننه.
ـ آی سنی گؤروم پیر اولاسان!
اننه‌م سیگار چکردی، بیز گؤزوموزو آچیب ائله گؤرموشدوک، هئچ غریب گلمزدی بیزه. او زامان او یاشدا خانیملارین بیر چوخو سیگار چکردیلر. حتی مرثیه‌لرده، تعزیه‌لرده بئش آلتی نفردن بیر، بیر قتدان، یانینا دا بیر چوبوغ آلتی، ایچینده بیر کیربیت نئچه دانا دا سیگار دوزردیلر یئره. آمما آنام و اونون یاشیدلاریندا سیگار آلیشقانلیغی گؤرمه‌دیم. بو چوخ یاخشی ایدی، اما ناغیل دا باشارمازدیلار، حیکایه، مثل ده دئمزدیلر. بوراسی ائله خوش دئییلدی البته.
لاپ بالاجا واختی قولاغیمیز آغرییاندا دا اننه‌م پاپریزینی ترسه توتوب توستوسونو پوفلردی قولاغیمیزا، سانجی اورداجا کسردی؛ اننه‌م هر دردین علاجینی بیلردی.
اننه پاپریزینی آلیشدیردی، کیربیت چؤپون منه پوفلتدیردی، دئدی:
ـ ایندی دئ گؤراخ بو ندی:
گیرده‌دی گیرده کان دَیی،
قویروغی وار سیچان دَیی.
ـ قیرمیزی توپدی.
ـ برک اللاه!
دؤت باجیم وار ، دؤردو ده قویویا داش آتار.
ـ اینک دؤشودی.
ـ برک اللاه!
تاپ بو ندی تاپباجا،
آیاخلاری یاپباجا،
گؤزلری پیالاجا.
ـ دوه‌دی، دوه.
ـ قیز سن نه چوخ بیلی‌سن؟
بئش، بئش، بئش اون بئش، اوچ اون‌سکگیز، ایکی ایرمی، نئچه ائلر؟
ـ ایرمی.

ـ واخسئی، سن بولاری هاردان بیلیسن؟
هاردان بیله‌جکدیم کی؟! یادیما گله‌لی باشیمین توکو سایی بونلاری دئمیشدی من ده جواب وئرمیشدیم. آنجاق نه سئحیر، نه داد، نه چکیجی‌لیک واریدی کلامیندا کی، هئچ کؤهنلمیردی منیم اوچون.
ـ ایندی اوش دفَه دئ گؤروم، دیینمه‌سن کی:
جومه گونو جومه مچیدده جووه جابابارین جیبینن جوتدوغونو جوبوتدولر!
ـ اننه بو چوخ چتیندی، من بونو باشارمیرام.
ـ یاخجی، بس دؤت دَفه دئنه:
قیخ کوپ، قیخ قیرپی قیریخ کوپ.
بونو باشاریردیم تئز ـ تئز دئییب، ائننه‌نه ـ ائننه‌نه باخدیم اوزونه.
ـ سریه ثوریانی سورییه ـ سورییه سالدی سرین سردابییه، اوش یول دئ گؤراخ بونی.
بونو دا دئدیم.
ـ جوم آخشامی من سننن جوم آخشامی‌لاشاجاغام، سن مننن جوم آخشامی‌لاشسان دا سننن جوم آخشامی‌لاشاجام، سن مننن جوم آخشامی‌لاشماسان دا سننن جووم آخشامی‌لاشاجام.
(!!!!!! بونو هئچ اننه‌نین ده دیلی توتموردو دئسین).
ـ آی اننه، بونو سن دییَممی‌سن، من هاردان دیییم آخی؟
میذی ـ میذی منی سوزوب، قِراهلاناراق گولومسوندی، بونو باشارمایاجاغیمی بیلیردی. یاشلی اولدوغونا رغماً ایچینده حالا بیر دجل اوشاق، بیر شیطانجیق قیز یاشاییردی و سانیرام منی اننه‌مه سیخ ـ سیخ باغلایان دا ائله بو ایدی.
ـ اننه سئرچه ناغیلینی چوخداندی دئمه‌میسن.
سؤزوم آغزیمدان چیخمامیش باشلادی ناغیل دئمگه:

بیر گون واریدی، بیر گون یوخ‌ایدی، آللاهدان سووای هئش‌کیم یوخ‌ایدی. بیر سئرچه واریدی آناسی‌نین سؤزونه باخمازدی. سئرچه کوچه‌ده اویان بویانا آتیلیب دوشور یولداشلارینن اوینوردی، بیردن بیر تیکان باتدی آیاغینا. آغلییه ـ آغلییه، اینجییه ـ اینجییه گلدی کی، آی ننه ایاعما تیکان باتیپ. ننه‌سی تیکانی چیخاتدی،

یئرینه مرهم قویدی باعلادی.
سئرچه دئدی:
_ آی ننه تیکانیمی آتما ها ائشیییه، قوی تاخچادا قاسسین گله‌جاعام اوینادام.
(اننه‌م بونلاری دئیه _ دئیه من سئرچه اولوردوم خیالیمدا، دالیب گئدیردیم ناغیلین لاپ ایچینه، ایچی‌نین ده لاپ درینلیگینه...)
_سئرچه‌نین ایاعی‌نین عذابی کسماغ همان، گینه ده قاچیپ گئتدی اویناماعی‌نین دالیسی‌جا. سئرچه‌نین ننه‌سی گلدی چؤرح پیشیرسین، هر نئینه‌دی تندیر یانمادی. گتیریپ سئرچه‌نین تیکانینی آتدی تندیره، تندیر یاندی! چؤرحلری تندیره یاپدی، چیخاردیپ بوحدی بوخچییه، قویدو تاخچییه. سئرچه یولداشلارینَن اوینادی، اوینادی، اوینادیییییی... تاآینکی یورولوپ گلدی ائوه:
_ ننه من آجام، ننه من آجام! دئدی.
ننه‌سی دئدی:
_ تاخچادا دسمال آراسیندا چؤرح وار، بیر تیکه یئ قارنین دورسون، ایندی دده‌ن گلر ناهار ییئَروخ.
سئرچه گئتدی چؤرح گؤتوسون گؤردی تیکان اوردا دَیی.
_ ننه منیم تیکانیم هانی؟
ننه‌دن جواب چیخمادی.
_ ننه، منیم تیکانیم هاردا؟
دئدی:
_ بالا تندیر یانمیردی، قولومو سالدیم یانمادی، قیچیمی سالدیم یانمادی، آخیرده سنین تیکانیوی سالدیم یاندی!
سئرچه بونو ائشیتماخ همان اؤزون او دووارا چیپدی، بو دووارا چیپدی، چؤرح بوخچاسین دیمدیینه ویریپ پیرررررر ائلییب اوچوپ گئتدی...
ننه‌سی ها سسله‌دی، ها هرایلادی سئرچه سایمادی، اوچوپ گئتدی.
گئتدی، گئتدی، گئتدی ی ی ی ... یئتیشدی بیر چوبانا. چوبان قویون سوتون کاسییه ساغمیشدی، سوفره‌سینی ده آشمیشدی، بیسم‌یللاه دیییپ یئماعا باشلیردی کی، سئرچه دئدی:
_ چوبان قردش، چؤریی مننن سوتو سننن، گه بیرریخدا ناهاریمیزی ییاخ.

چوبان دئدی:
ـ نه دیییرم، ییياخ دا.
یئماغا باشلامیشدان سئرچه دئدی:
ـ ائی وای منیم چیشیم وار، یئمه تئز گئدیم ائلییم گلیم.
گئتدی گئتدی گئتدی... یوباندی، چوبان دا ناهارین یئدی سوفره‌سینی ده ییعیشدیردی. سئرچه گلیپ دئدی:
ـ هانی منیم پاییم؟
چوبان دئدی :
ـ سن گلمه‌دون یئدیم ییغیشدیردیم.
سئرچه جین‌نندی، اؤزون اویانا ویردی، بو یانا ویردی، قویوننارین بیرین آلدی دیمدیینه پیرررررر ائله‌دی اوچوپ گئتدی.
گئتدی گئتدی گئتدی... یئتیشدی بیر ائوه، گؤردو توی وار نه توی! هاممی دوزولوب اوتوروپ چالیللار اوینوررللا، گلین اوتوروپ، کورَکن ده یانیندا، شیرنی یئماخ دیزدندی. سئرچه اوتدی دامدا، دئدی:
ـ قویونو مننن ، پیشیرماعی سیزدن، گلین بیرریخدا یئماخ ییياخ.
قویونو کسدیله، دوعرادیلا، پیشیردیله، سوفره‌لر آچیلدی...بیسم‌یللاه دیییپ ایسته‌دیله یئسیننه، سئرچه دئدی:
ـ ائی وای منیم چیشیم وار، یئمیین تئز گلیم.
ـ گئتدی گئتدی گئتدی... یوباندی. توی اهلی شامی یئدی قوتاردی، سوفره‌نی ده ییعیشدیردی. سئرچه گلیب دئدی:
ـ هانی منیم پاییم؟
دئدیلر:
ـ سن گلمه‌دون بیز ده ییيپ ییعیشدیردوخ.
سئرچه جیننندی، اؤزون او دووارا چیپدی، بو دووارا چیپدی، گلینی ویردی دیمدیینه پیررررررائله دی اوچوپ گئتدی.
(ندنسه، هئچ عاغلیما گلمه‌میشدی اننه‌دن سوروشام کی، آخی آی اننه ال یئکه‌لیکده سئرچه، او بویدا گلینی نئجه آلیب دیمدیگینه آپارا بیلر؟ حاشا!...عاغلیما دا گلمزدی، آخی اننه‌م ائله گؤزل و ایچدن تعریفله‌یردی کی، من اؤزوم سئرچه اولاردیم و

پیرررررررر ائله‌ییب اوچاردیم اننه‌نین ناغیللارینین سماسیندا...)
سئرچه گئتدی گئتدی گئتدی یئتیشدی بیر قاوال ساتانا. کیشی قاوال ساتیر هم ده چالیردی:
_ دینقیریم دینقیر، دینقیر دینقیر...
یئندی اشاغا، قاوال ساتانا دئدی:
_ آی قردش بو گلینی وئرسم بیر قاوال وئره‌سن منه؟
قاوال ساتان دا دئدی:
_ نیه وئرمیرم، هامیسینی دا وئررم!
(ناغیلین بوراسینا یئتیشنده اننه پیققیلداییب گولردی، گؤزلرینین ایچینه کیمی گولردی! او زامانلار نییه گولدویونو بیلمزدیم، ایندی آمما بورا یئتیشنده من ده پیققیلداییرام!)
سئرچه گلینی وئردی بیر قاوال آلدی، قاوال ساتان دا کئفی بیستینی ویردی! سئرچه گئدیپ اوتوردو بیر اوجا داغین اتَییننده باشلادی چالیب اوخوماغا:
تیکانی وئردیم بیر چؤرک آلدیم، دینقیریم دینقیر، دینقیر دینقیر...
چؤریی وئردیم بیر قویون آلدیم،
دینقیریم دینقیر، دینقیر دینقیر...
قویونو وئردیم بیر گلین آلدیم،
دینقیریم دینقیر، دینقیر دینقیر...
گلینی وئردیم بیر قاوال آلدیم،
دینقیریم دینقیر، دینقیر دینقیر...
سئرچه بئله‌جه اوخوردی، داغین باشیننان بیر یئکه داش آیریلیپ دیغیر، دیغیر، دیغیررانیپ، گلیپ دوشدو سئرچه‌نین باشینا.
گؤیدن اوچ آلما دوشدی، بیری نغیل دیینین، بیری منیم، بیری ده سوسنین اننه‌سی‌نین.
_ آی اننه، کؤپَی‌اوغلولوخ بیلمرم هاااا، آلمالارین اوچو ده سنه یئتیشدی.
_ آل بو جوراپلاری گؤزه‌دیم ،ایشکافین درَیینی آش قوی درَیه.
_ اننه، سئرچه آخیرده نوولدی؟
_ یئدی، ایشدی مطلبینه یئتیشدی دااا.
_ آخی داش دوشدی باشینا سورا نوولدی؟..

ـ درد اولدی، وَرَن اولدی، من نه بیلیم نوولدی! دو تاخچادان جَنامازیمی وئر، اذان وئریلدی.
ـ حئیوان سئرچه...
دوردوم اننه‌نین جانامازین گتیریب آچدیم، اؤزومون ده بالاجا جانامازیمی یانینا آچدیم. تر ـ تلسیک بیر میتگگه، ایکی بالیش گتیریب باجیمین یان ـ یؤوره‌سینه قویوب اوتورتدوم بیله‌سینی، آغزینا امزیگینی دورته‌له‌دیم، چاخچاخاسینی وئردیم الینه، میغاوواسینی آتدیم قاباغینا، چادرامی اؤرتوب اننه‌م کیمین چنه‌مین آلتیندا دویونله‌دیم دوردوم نامازا.
ـ اننه یاواش ـ یاواش قیل من ده قیلیم! (یازیق اننه‌م، نه چکرمیش الیمدن؟!)
ـ دؤت رکعت ....
دومسوکله‌دیم
ـ اوجادان دئنه من ده دیییم!
ـ آللاه واکبر، بیسم‌یللاه‌یررحمان‌یررحیم، الحمدولیللاه ربیَ‌لعالمین...
ـ اوجا دئنه ائشیتمیرم!
ـ ....ولظاااااالین
اننه‌م وللظالینی چوخ غریبه دئیردی، هم ده چوخ اوزالداردی.من اونون کیمین دئیه بیلمزدیم هم ده برک گولمگیم توتاردی، اؤزومو زورلا ساخلاشدیراردیم.
ـ ای وای باجیم اوزو اوسته دوشدو!
گئدیب اونو یئنه ده اوتورتدوم، سونرا یئنه قاییدیب، گلدیم اننه‌مین کناریندا نامازیمین قالانینی قیلدیم!

"من و اننه‌م" یازیسیندا گئدن تبریز آغزی سؤزجوکلر

Üşüdüm ha üşüdüm qoşmacasını	اوشودومنری	Üşüdümnəri
Banladı	باننادی	Bannadi

Potüşqa	پوتوشقا	Qapı ya pəncərənin bir tərəfində yerləşmiş açıla bilən kiçik qapı, Dərbəçə
Dilap (–bi)	دیلاپ	Divarın içində yerləşmiş olan komod
Cülbət(–ndi)	جولبَند	Gizli–saxlanınan yer
Əzvayişinnən bəlli olmax	ازوایيشيننن بللی اولماخ	Başlanğıcından məlum olmaq
Təb	تب	Qızdırma
Qoolux (–ğu)	قوولوخ	İynə–sap çantası
Gözəmax	گؤزه‌ماخ	Parçanın öz iplərindən dəlinən hissəni yenidən toxumaq (فا. رفو کردن)
Tapbadan	تاپبادان	Birdən–birə
Osseydim	اوسسئیدیم	Olsaydım
Yeylax (–ği)	یئیلاخ	Yaylaq
Qeyqənax (–ği)	قئیقاناخ	Qayqanaq
Döt (–rdu)	دؤت	Dörd
Cütdux (–ğu)	جوتدوخ	Cütlük , Pul vahidi
Qix (–rxi)	قیخ	Qırx
Diyəmmisən	دییَممی‌سن	Diyənmirsən
Mızı–mızı	میذی _ میذی	Mızıcasına
Gələca:am	گله‌جاعام	Gələcəyəm
əyax (–ği)	اياخ	Ayaq

Həraylamax (–ğı)	هرایلاماخ	haraylamaq
Cinnəmax (–ği)	جین‌ننماخ	Cinlənmək
Qarnin dursun	قارنین دورسون	Azca doyasan, ürəyin bərkisin
İşkaf	ایشکاف	Taxta komod
Cənamaz	جناماز	Canamaz
Dürtələmax (–ği)	دورته‌له‌ماخ	Zorla soxmaq
Çaxçaxa	چاخچاخا	Çaxçaxa
Miğavva	میغاووا	Qolçaq
Dərəĥ (–yi)	درح	Çəkməcə, kəşoo
Bəzəĥ – düzəĥ	بزح– دوزح	Gözəllik, yaraşıq Bəzək – Düzək

قادینلارین ایناناجلاریندا

آیاق و آیاق قابی

مریم خدابخش

قایناق شخصلر: معصومه علی پورسلیانی ؛۱۳۳۸ – ده،تبریزده دوغولوب و تبریزده یاشاییر، نهضتده اوخوموشدور.

نرگس خدابخش؛ صوفیانین باغ وزیر کندینده دوغولموش و تبریزده یاشاییر ، ۳۸ یاشینداادیر و نهضتده اوخوموشدور

نازنین سلمانپور؛ ۷۲ یاشیندا، ساوادسیز، صوفیانین باغ وزیر کندینده دوغولموشدور

(بو ایناناجیلار تبریز و گونئی ماحالیندا اولان صوفیانا عاییددیر)

آستانادا باشماقلارین دورومو

قادینلارین باشماقلاری (آیاق قابیلاری) ال ایله جوتلَنمه‌سه، اونلارین عادی دورومولارینا گؤره بعضی ایناناجلار وار. او جمله‌دن:

- باشماقلار بیر ـ بیرینین اوستونه چیخسا دئیرلر: یول گئده‌جکلر.
- باشماقلاری اوج ـ اوجا دایانسا دئیرلر: بیریسی اونون یاخشی‌لیقلاریندان دانیشیر.
- دال طرفدن بیر ـ بیرینه دایانسا دئیرلر: بیریسی اونو پیسله‌ییب دالینجا غیبت ائدیر.

زیارتدن گلنین باشماغی

مکه، شام یاخود کربلا زیارتینه گئدن قادین، زیارتدن قاییدینجا او بیری قادینلار اونون پئشوازینا گئدیب، اونون باشماقلارینی اؤز آیاقلارینا گئیرلر، خصوصیله ساغ آیاغین باشماغینی. بو آرادا هرکس ایلکین آدام اولسا سئوینجک دوشر، ایناندیقلاری بودور کی باشماغی گئیَن ایلک شخص آز زامان ایچینده زیارته گئده‌جک.

گلین، کورَکن آیاغی

توی گئجه‌سی ائودن چیخان زامان گلین کورَکَنین آیاغینی تئز آیاقلایا بیلسه اوندا کوره‌کَنین دیلی گِلینه قیسا اولار، آمما کوره‌کن گلینین آیاغینی آیاقلاسا اوندا گلینین دیلی کوره‌کَنه قیسا اولار.

بعضی ائولرده توی گئجه‌سی (گلین کورَکَنین ائوینه گئدن گئجه) قاپیدان گیرن یئرده گلینین آیاغی‌نین آلتینا نعلبکی قویارلار. گلین ده آیاغی آلتیندا اونو سیندیرار، بئله‌لیکله «گلین ده او ائوده سینیب قالاجاغینا اینانارلار».

تزه گلین و کورَکن یئنی اقربالارینین ائولرینه آیاق قویونجا، بیر پیس حادیثه او عاییله‌ده باش وئرسِه دئیرلر:

ـ گلینین یا کوره‌کَنین آیاغی دوشمه‌ییب، آیاغی آغیردی.

اوشاغین آیاغی

تزه دونیایا گلن اوشاقدان سونرا، ایشلری راست گلیب، یاخشی‌لاشسا دئیرلر: اوشاغین آیاغی یاخشیدی. ترسینه. اولسا " اوشاغین آیاغی آغیردیر " دئیرلر.

بیر حامیله خانیم ایلک آددیمینی ساغ آیاغی ایله گؤتورسه (اؤنجه ساغ آیاغینی آتسا) دئیرلر: اوغلو اولاجاق، آمما سول آیاغینی آتسا قیزی اولاجاغینا اینانارلار.

تزه دونیایا گلن اوشاغین دابانیندان ایکینجی اوشاغین جینسیّتینی بیلمک اولار؛ اوشاغین دابانی دالی‌لیق اولسا دئیرلر: اوشاق اوغلان اولاجاق.

بیر اوشاق گئج آیاق توتوب یئریسه اوشاغی بیر قلبیر یا بیر الک ایچینه قویوب، آیاقلارینین باش بارماقلارینی بیر ایپ ایله بیر ـ بیرینه باغلاییب، قاباغینا شوکولات یا شیرنی تؤکوب، اوچ یول آیریمینا قویارلار؛ ایلک گلن آدام اوشاغین آیاقلارینا باغلانان ایپی کسیب، آغزینا شیرنی قویوب، یئییب گئدر و بئله‌لیکله اوشاغین قیرخ چیلله‌سی‌نین کسیله‌جگینه و آیاق آچاجاغینا اینانارلار.

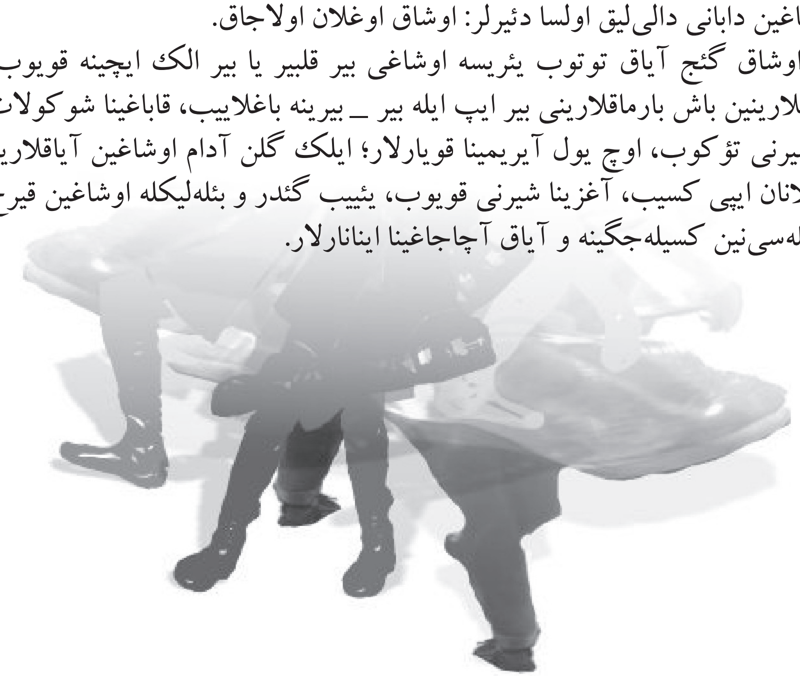

اوشاغین آیاقلاری اَیری اولسا و اونو بَله‌ین زامان بیلیب، آیاقلارینی دوز قویوب بَله‌سه‌لر، اوشاغین آیاقلاری قیرخینا کیمی دوز اولار، آمما قیرخیندان سونرا بیلسه‌لر داها دوزلمه‌ییب، اَیری قالار.
بیر اوشاق گئجه زامانیندا دونیایا گلسه اونون آیاغی آغیر اولار، آمما گوندوز گلسه آیاغی یونگول اولار. ایش باشلایینجا، آیاغی یونگول اوشاغین آیاغینا ایشی باشلارلار و او ایشین تئز و راحات سونا چاتماسینا اینانارلار.
اگر بیر بالاجا اوشاغین آیاقلاری اَیری اولسا (دوز حالتده اولماسا) اونون باشماقلارینی ترسه گئیدیرَرلر یعنی ساغ آیاغی‌نین باشماغینی سول آیاغینا، سول آیاغی‌نین باشماغینی ساغ آیاغینا گئیدیررلر.

قوناغین آیاغی

ائوه گلن قوناق بدنظر اولسا و او گئدندن سونرا ائو صاحیبی ضرر گؤرسه، گله‌جکده او بدنظر شخص بیر داها قوناق گلنده اونون باشماغی‌نین آلتیندان (اؤزوندن گیزلین)، دابان طرفیندن کسیب اوزریک ایله یاندیرالار.
ائو صاحیبی‌نین خوشونا گلمه‌ین قوناغی اولسا، قوناغین باشماغینا، اوندان گیزلین، بیر آز دوز تؤکرلر قوناق تئز دوروب گئتسین.

آرازدان کئچنین باشماغی

بیر شخصین بوغازی یا دؤشو گلسه بیر آرازدان کئچمیشین (آراز چاییندان کئچن شخصین) باشماغینی اونون بوغازینا یا دا دؤشونه ووروب، توختایاجاغینا اینانارلار.

یولون آچیقدیر دئین باشماقلار!

بیر خانیمین اری دونیادان گئتسه اوچ آی اون گون عیدّه ساخلار، عیدّه‌سی قورتولاندان سونرا اگر اوشاقلاری اونون باشماقلارینی قاباغینا جوتله‌سه‌لر معناسی بودور کی:
آنالاری ایسته‌سه تزه یووا قورا بیلر، یولو آچیقدیر. دئمک اوشاقلاری اونون ائولنمه‌سیله راضیلاشیبلار.

یوخودا باشماق ایتیریب، باشماق تاپماق

بیر شخص یوخودا گؤرسه باشماق تاپیب یا باشماق آلیب دئیرلر: غمین اولاجاق، غم و غوصه تاپاجاقسان، اگر باشماق ایتیرسه دئیرلر: غمین ایتیب.

باشماق جوتله‌مه نذری

بیر شخصین هر هانسی بیر موشکولو اولوب، بیر حاجتی اولسا نذر ائدر عاشورا یا تاسوعا گونو دسته دالیسیجا آیاقلین (آیاق یالین) گئتسین؛ بعضی‌لر ده نذیر دئیرلر ایمام حسین عزالاریندا، یا مرثیه‌لرده گلن قوناقلارین باشماقلارینی جوتله‌سینلر.

ایکی آتا سؤزو

۱. آیاغین یئکه‌سی نئیبتدیر (پیسدیر) باشین یئکه‌سی دؤولتدیر.

۲. دوشمن آدامین آیاغینا باخار، دوست ایسه باشینا

دئمک دوشمن ایستر گؤرسون آدامین باشماغی تزه‌دی یا یوخ؛ دوست ایسه آدامین باشینا باخار گؤرسون آغاریب یا یوخ؟

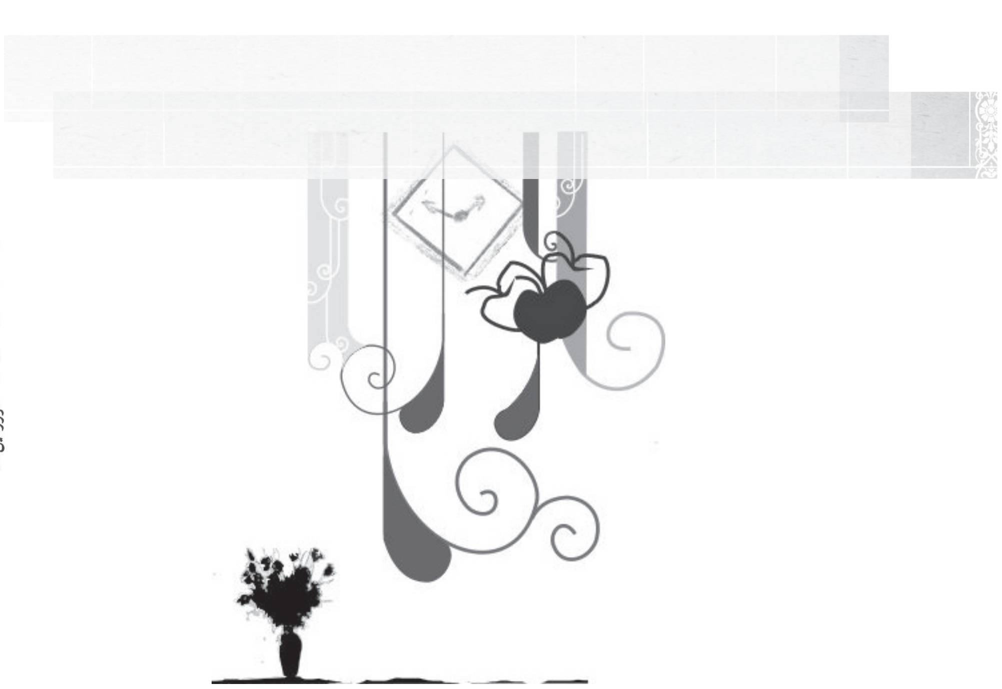

آی باشی تؤره لری و آدلاری

سیما خانیم حسینی‌نین یازدیغی "عادت قاناماسی تورک فولکلوروندا" مقاله‌سیندن اختیصار

الیمیزه چاتان نیسبتاً ایری حجملی مقاله‌لردن بیری "عادت قاناماسی تورک فولکلوروندا" آدلی بیر آراشدیرمادیر. بو آراشدیرمانی سیما خانیم حسینی یازمیشدیر او پرستارلیق مأذونو اولاراق تبریزده شفقت باجیسی کیمی چالیشیر، اونون اوچون ده عادت قاناماسی مبحثینه هم طیبی هم ده سوسیال باخیمدان باخا بیلمیش، هم ده بو موضوعون تابولوغونو سیندیرماق اوچون ایلک آتدیم آتمیشدیر. دییه بیلریک. بیلیندیگی کیمی اصلینده شرق توپلوملاریندا بو مسئله‌یه تابو کیمی باخیلیر، اونا گؤره ده بو موضوعدا آچیق آشکار دانیشماقدان چکینیب، گیزلی ساخلاتماغا چالیشیلیر، نتیجه ده بر چوخ گنج قیزلاریمیز بو قونو دا دوزگون معلومات و تعلیمات آلانمیر و عموماً ده طیبی و روحی چتینلیکلره دوشورلر.
بیز بو دیرلی مقاله‌نین بیر قیسمینی تانیتیم اوچون بورادا وئریررک، گله‌جکده اونو کامیل شکیلده یاییلایاجاغیمیزا چالیشاجاغیق.

مقاله‌نین بیر قیسمینده یازیلیر:
بو دؤنملرده قیزلارین بئللری و قارینلارینین آغریماسینا گؤره آنالاری ایستی‌لیک خاصیتلی یئمکلری بو زامانلار فایدالی بیلدیکری اوچون اونلارا "قویماق" پیشیریب یا دا اونلارا سودله بالی قاتیب ایچیردرلر و اونلارین اللرین و بدنلرینی سویا وورماقدان چکیندیریب، حتی بعضی ائولرده قاب قاشیق یوماقدان دا چکیندیررلر.

تورکلر ایچینده دینی اینام‌لارا دایاناراق، هم ده ایسلام شریعتی‌نین دستورلارینا گؤره بو زامانلار قادینلار ناماز قیلیب، اوروج توتماقدان معاف اولورلار. حتی او زامانلار مسجیده و مقدس مکانلارا بئله گئتمکدن چکینیب، اونو حرام بیلرلر چون او دورومو اؤزلرینده بیر ناپاکلیق و دینی بیر کلمه ایله دئسک موردار بیلرلر.
مقاله‌نین سونوندا عادت قاناماسی حاقّیندا تبریز خانیملاری ایچینده ایشلنن عیباره‌لر و ایفاده‌لر هم ده کیشیلرین آراسیندا عیباره‌لر و دئییملر لیسته آلینمیشدیر..

"رئداکسییا هئیتی"

هئریزده آغلایان وار.... (۲)

حمید والائی

Hamid.valai@gmail.com

قایناق شخص: حؤرمتلی آنام جئیران خانیم موسوی، ۵۰ یاشیندا، یازیب اوخوما بیلیر، هئریزده دوغولموش و ایندیلیکده تبریزده یاشاماقدادیر.

توپلاما تاریخی: ۱۳۸۹_ جو ایل

(بو آغیلار هئریزه عاییددیر و هئریز آغزییلا دا یازیلمیشدیر)

آغیلارین بیرینجی بؤلومو (اؤز دیلیندن سؤیلنن آغیلار) کئچن ساییدا یاییلاندی، ایندی ایسه اونلارین قالانینی یعنی اؤزگه دیلیندن سؤیلنن، بیر ده زامانینا گؤره سؤیلنن آغیلار و نیسگیللری اوخویاجاقسینیز.

بو آغیلارین یازییا آلینماسیندا ایکی علامتدن ده فایدالانمیشام:

۱_ایکی آکولاد { } آراسیندا گلن کلمه‌لر اؤز یئرینه و مناسیبتینه گؤره دییشیله بیلر مثلاً یازیلاندا {آی باجی} ... بو اولا بیلر کی آی قارداش، آی ننه‌م، آی حسن، آی سونام، آی ممد و... ده اولسون.

۲_ ایکی [ ] آراسینا سالینان میصراعلار دا اولا بیلر هم تک میصراعِ کیمی هم ده او میصراعین یانیندا گلن دیگر واریانتلاریلا بیرلیکده اوخونسون. مثلاً:

بو تایا قلبی تایا،

شؤوکه‌سی دوشدو چایا،

[جان چحدیخ، جفا چکدیخ]؛

[چوخلو زحمتلر چکدیخ]
[علاجین تاپامماديخ]
اَمیییمیز گئتدی زایا!

اؤزگه دیلیندن اوخشانان آغیلار

اؤلن ایگیدین دیلیندن اوخشاما:

قوی منی ائل گؤتورسون،
ائل یوسون، ائل گؤتورسون،
[من کی بئله اؤلموشم]؛
{قارداشلاریم} قوی گلسین
الینه بئل گؤتورسون!

آپاردی آغ آت منی،
ساخلادی سایات منی،
آی {منیم عزیزلریم}؛
چوخ یاتسام اویات منی!

دریالار آتدی منی،
ناتقالار اوتدو منی،
بیر پاکین، بیر ناپاکین؛
ناله‌سی توتدو منی!

بو اوخشامانی دیریلیکده آیاغی‌نین آلتینی ائشنلری چوخ اولان اؤلویه اوخشارلار.

قارداشسیزین دیلیندن اوخشاما:

بیر آت میندیم باشی یوخ،
بیر چای کئشدیم داشی یوخ،
بوردا بیر غریب اؤلوب؛
یانیندا قارداشی یوخ!

خسته‌نین سسی گلمز،
یاتار یوخوسو گلمز،

ییغیلار خسته‌نین یئری؛

اییلتی سسی گلمز!

باغیندا پوسته منم،

دیل دوداق اوسته منم،

[**ساغ ایکن باش چکمه‌دین**]؛

[**حالیمی سوروشمادین**]

آغلاما، ایسته‌منم!

بو اوخشامالاری اؤلن مریضین دیلیجه مریضلیک زامانی اونا یئتیشمه‌ییب، اؤلندن سونرا مزاری اوسته گلنلردن گیلئیلنیب اوخشارلار.

اوخشامایان آنا_ باجی‌نین دیلیندن اوخشاما:

آغاجی دالدی بونون،

یئمیشی کالدی بونون،

هرکس بیر کلمه دئسین؛

{**ننه‌سی**} **لالدی بونون!**

بو اوخشاما اؤلنین آنا _ باجیسی اوخشاما باجارمایینجا قوهوملاری طرفیندن اوخشانار.

اونون جاوابیندا اؤلنین عاییله‌سی بئله جاواب وئریر:

بو داغدا اکین اولماز،

اهمه‌سن اکین اولماز،

منیم {**ننه‌م**} **گلمه‌سه؛**

[**بو ائوده دولانماسا**]

اورگیم ساکین اولماز!

غفیل اؤلنین دیلیندن اوخشاما:

آلمانی قاخلادیلار،

صاندیخدا ساخلادیلار،

من بئله جان وئرمزدیم؛

ارخه‌منن اوخلادیلار!

آشیق آرادان گلدی،
پئیکم یارادان گلدی،
نه دوماندی، نه جیسکین؛
بو سئل هارادان گلدی؟!

فلَیین داد ایندن،
اولمادیم شاد ایندن،
یامان یئرده ییخلدیم؛
توتمادی یاد الیمدن!

باغدا اوزوم آغاجی،
یولا دوزوم آغاجی،
الی بالتالی گیردی؛
کسدی بیزیم آغاجی!

اؤلنین دیلیندن باشقا اوخشامالار:

باشا پوشو باغلارام،
شیروان ایشی باغلارام،
نه گللم نه گئدرم؛
نه ده کوسو باغلارام!

سودا بالیخ یان گئدر،
آچما یارام قان گئدر،
اؤزوو چوخ اینجیتمه؛
اجل گلیب، جان گئدر!

الیمه ساز آلمارام،
چای چمنده چالمارام،
منه درمان تاپمادیز؛
ائویزه دولانمارام!

آراز دَیرم، داشام،
کور دَیرم، قاووشام،
آپارارلار {قوهوملاریمین} یانینا؛
گؤرون نه قیمتلی داشام!

غریب حاقدا اوخشامالار:

غریبه آش وئرللر،
کاساسین بوش وئرللر،
غریب گلسه اؤلمغه؛
الینه داش وئرللر!

غریبم وطنیم یوخ،
اسیرم ساتانیم یوخ،
بی دریبیا قرق اولدوم؛
الیمنن توتانیم یوخ!

گؤتورون آغ یئلنی،
گؤزوم گؤرسون گلنی،
کیم یویار، کیم گؤتورر؛
غریب یئرده اؤلنی؟!

زامانینا گؤره سؤیلنن آغیلار

اؤلوم حالیندا اولان آدامین اوخشاماسی:

قاپیداکی کیم اولا؟
کیمیم وار کی کیم اولا؟
آچین گلسین قاپینی؛
بلکه بیر حکیم اولا.

بو اوخشامانی هئچ بیر آدامی اولمایان شخص، اؤلوم زامانی اؤز ـ اؤزونه اوخشار.

اؤلونو قویلاماغا گؤتورن واقتین اوخشاماسی:

من عاشیغام آی مدد،
اولگار مدد آی مدد،
....
آیریلیقدی آی مدد.

عاشیق دووا یوللادی،
سالدی سووا یوللادی،
اؤزو گله بیلمه‌دی؛
چوخ ـ چوخ دووا یوللادی!

بورادا اؤلنین آناسی، کئچمیش اؤلنلری یادینا سالیب و او دونیایا گئدن اؤلو ایله اونلارا سالام گؤندریر.
طاقتسیز عاییله‌نی دؤزومه چاغیرما اوخشاماسی:

بو دره یول اولئیدی،
گؤز یاشیم بول اولئیدی،
{**آیریلار**} **اؤزون اؤلدورسه‌یدی؛**
سنه ده یول اولئیدی!

بونو فاجیعه‌نی چکه بیلمه‌ین عاییله عضولرینه اوخویارلار. بو اوخشامادا دئییلیر: آدام اؤلن ایله اؤلمز، بئله اولسایدی سیزدن قاباقکی عزالیلار دا گرک اؤزلرینی اؤلدوریدیلر، اوندا دا سیزه ده بو ایش اوچون یول آچیلاردی.

قویلاما واقتی‌نین، اوخشاماسی:

اوزوندور بویون سنین،
نه خوشدور خویون سنین،
نه قاپین وار نه باجان؛
هارادان گؤروم سنی؟!

ارخه‌لیخ آبی دَییل،
گئی سالّلان آبی دییل،
سنین بو جاوان جانین؛
قره یئر بابی دییل!

توختاخلیق وئریلن زامان اوخشامالار:

لایلای دئمه‌سم اولماز،
غمین یئمه‌سم اولماز،
....
سیزیلداماسام اولماز!

قویلاییب ائوه قاییتدیقدان سونراکی اوخشامالار:

گئدیب، گؤردوم یاتیبدی،
اوسته تورپاق آتیبدی،
دیندیردیم هئش دینمه‌دی؛
گؤردوم کوسو توتوبدو!

داغلاری گزدیم گلدیم،
داشلاری دوزدوم گلدیم،
گؤردوم دای سسی گلمیر؛
الیمی اوزدوم گلدیم!

عاشیق گردنه باغلار،
گوموش گردنه باغلار،
[**گلین ییغیشاق گئدخ**]؛
[**خانیم زینب یانینا**]
گؤرخ درده نه باغلار؟

اؤلومدن بیر مدت کئچدیکدن سونراکی اوخشامارلار:

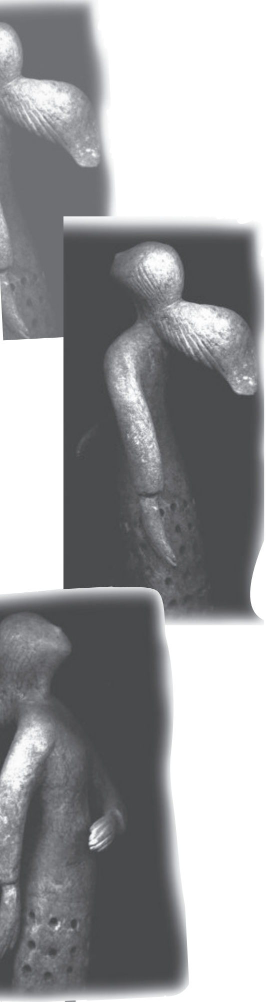

آت منی گؤتدو قاچدی،

سوموکلریم چاخناشدی،

....

دای منیزیلیم اوزاقلاشدی!

هفته‌ن تمام اولدو گل،

آیین تمام اولدو گل،

قیرخین تمام اولدو گل،

ایلین تمام اولدو گل!

"هئریزده آغلایان وار ...(۲)" – دا گئدن هئریز آغزی سؤزجوکلر

İyilti	ایییلتی	İnilti
Qaxlamax	قاخلاماخ	İki–üç yerə bölmək Yemişi qurutmaq üçün
Ciskin	جیسکین	Astaca yağan yağış
Puşu	پوشو	Bir növ geyim
Dəirəm	دَیرم	Deyiləm
Ölməğə	اؤلمغه	Ölməyə
Bi (–ri)	بی	Bir
Yelən	یئلن	Xalçanının haşiyəsi
Ulgar	اولگار	Ülkər ulduzu
ərxəlıx	ارخه‌لیخ	Arxalıq
Çaxnaşmax	چاخناشماخ	Silkələnmək, Coşmaq

ذخیره زمستان
(قیش زوماری)

سولمازپورنعمت

طی روزهای اواخر تابستان و اوایل پاییز خانم‌ها برای زمستان آذوقه آماده می‌کردند. از جمله مواد غذایی که برای زمستان ذخیره می‌شود عبارست از: انواع ترشی‌ها، انواع برگه‌ها و لواشک، انواع مرباها، انواع سبزیجات خشک شده، رب، کشک، رشته، قوورمه و...

در این مقاله به برخی از این آذوقه‌های زمستانی رایج در منطقه نمین (روستای پیله‌چای) و نحوه تهیه آن اشاره شده است.

اریشده (رشته)

یکی از آذوقه‌های زمستانی رشته بود که برای آش رشته و رشته پلو استفاده می‌کردند.

برای این کار در یک روزآفتابی که به نوعی مطمئن می‌شدند هوا خوب است، زنان چند خانواده دور هم جمع می‌شدند و هر کدام مقداری آرد می‌آوردند. مسنترین خانمی که تجربه داشت آرد را خمیر می‌کرد بعد از اینکه خمیر جا افتاد پارچه‌ای را پهن کرده روی تخته‌ی مخصوصی خمیر را پهن می‌کرد و با چاقوی بزرگ شروع می‌کرد خمیر را می‌برید رشته‌های بزرگ را می‌بردند از طناب آویزان می‌کردند. زیر طناب پارچه پهن می‌کردند تا رشته بعد از خشک شدن روی پارچه بیافتد. معمولا رشته‌های که ریز ریز بود را برای پلو استفاده می‌کردند البته رشته‌ی پلو را در

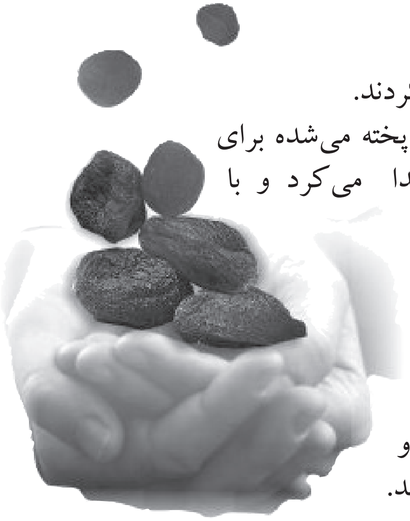

داخل (ساج) سرخ کرده بعد برای زمستان نگه‌داری می کردند.
در زمستان بیشتر آش رشته و آش اوماج (اومج آشی) پخته می‌شده برای اُمج آشی هم خمیر را ورزمی دادند و حالت رشته مانند پیدا می کرد و با آن "اومج آشی" درست می کردند.

قِیصی

خشک شده میوه درخت زردآلو را که خرداد ماه می‌رسید را جمع آوری می کنند. یا درسته جلوی آفتاب پهن می کنند تا خشک شود بعضی وقت‌ها هم لپه می کنند و هسته آن را جداگانه برای شب‌های زمستان خشک می کنند.
شب‌های زمستان قیصی خشک شده را خیس می کردند و می خوردند؛ البته قیصی در آش رشته و آبگوشت هم استفاده می‌شود.

قاخ (برگه)

سیب‌هایی که در اثر افتادن در زمین صدمه می‌بینند را نمی‌توان انبار کرد و خراب می‌شوند. برای جلوگیری از اسراف آن را خشک می کنند و برای استفاده‌ی زمستانی نگه‌داری می کنند. قاخ سیب در گذشته به وفورٍ در روستاها یافت می‌شد. همچنین سیب را در داخل یک ظرف آهنی یا سفالی مثلاً ظرف روغن نباتی می‌ریختند و بعد از پختن نان در تنور می گذاشتند تا پخته شود.

قوورقا (گندم بوداده)

یکی از خوراکی‌ها و تنقلات است که در شب‌نشینی‌های قدیم جایگاه خوبی داشت.
گندم، عدس، نخود را داخل «ساج» ریخته روی آتش (اوجاقی) که معمولاً کنار تنور قرارداشت یا خود تنور می‌پختند و در شب نشینی‌ها می‌خوردند.

قووت (قاوود)

آرد گندمی است که سرخ کرده‌اند و بعضی وقت‌ها هسته شیرین گاها هسته تلخ را آرد کرده و به آن اضافه می کنند و موقع خوردن شکر و بعضی‌ها هم شیر به آن

اضافه کرده و مصرف می‌کنند خوردن قووود کمی احتیاط می‌خواست چون آرد هست و ترس پریدن در گلو و خفه کردن دارد.

موتال

به دلیل اینکه در گذشته تولیدات نبوده و شیردهی دوره‌ای بوده برای زمستان باید کره و پنیر ذخیره می‌شده. برای همین پنیر را داخل پوست گوسفند ذخیره می‌کردند تا زمستان استفاده کنند وکسانی که «موتال پنیری» را استفاده کرده‌اند لذت آن را می‌دانند. شکر خدا هنوز در بازار یافت می‌شود.

ساری یاغ (روغن حیوانی)

ساری یاغ هم مثل پنیر باید ذخیره می‌شد. کره مازاد بر مصرف را نمک زده و داخل «باردَغ یا شکم حیوان» جمع‌آوری می‌کردند به مرور رنگ روغن تغییر کرده و به این دلیل به آن ساری یاغ می‌گفتند. معمولا ظرف ساری یاغ، شکم حیوان، چؤلمک، یا بَرنی بود.

قورو بالیق (ماهی دودی)

ماهی را داخل پارچه ای می‌پیچیدند در تنور یا اتاقی که خنک‌تر بود آویزان می‌کردند برای استفاده زمستان.

قابل ذکر است بعضی از مواد غذایی مانند پنیر و... را هم زیر زمین را کنده چال می‌کردند و یا داخل چاه آویزان می‌کردند تا فاسد نشود.

یئنی ایلینیز قوتلو اولسون

اولو تانری‌نین آدی ایله

رئداکتورلار : علیرضا صرافی _ محمد علیپور مقدم

بو سایی‌نین باش یازاری: علیرضا صرافی

قرافیست : وحید دولتشاهی

Email:azerfolklor@gmail.com

آذربایجان ائل بیلیمی درنگی‌نین آیلیق ایچ بولتنی

اؤزل سایی(قادین و فولکلور ۳)

اردیبهشت (گولن آی) ۱۳۹۰

ایرمی دوققوزونجو سایی

خینا یاخما / مَهسَتی ایسماعیل / ۲

توکلوجه‌نین ناغیلی / علیرضا صرافی / ۱۳

دؤیمج / مصطفی رزاقی، لیلا مرادی / ۱۹

خان ننه‌مین سینه دفتریندن: بایاتیلار / سمایه جوانشیر / ۲۲

من و اننه‌م (۳) / سوسن نواده‌ی رضی / ۲٤

هئریزده آغلایان وار . . . (۳) / حمید والائی / ۳۷

تحلیل محتوای ارزشیابی در مورد جنس مؤنث در ضرب‌المثل‌های آذربایجان / کاظم عباسی / ٤۲

توی عادتلریمیز:

خینا یاخما

مَهسَتی ایسماعیل

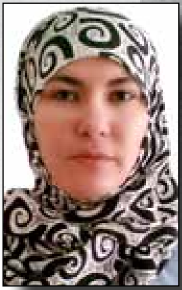

میللی علملر آکادمیاسی‌نین ناخچیوان بؤلمه‌سی اینجه صنعت،
دیل و ادبیات اینستیتوتو فولکلورشوناسلیق شعبه‌سی

میللی مدنیّتیمیزین تمل داشلاریندان بیری ده توی عادتلریدیر. عاییله قوُرولماسی اینسان حیاتی‌نین ان اهمیّتلی بیر مرحله‌سیدیر. عاییله قورولاندا ایسه ایجرا اولونان بوتون عادت ـ عنعنه‌لرین اساس ماهیّتینی قورولاجاق عاییله‌نین مؤحکملیگی و خوشبختلیگی تشکیل ائدیر. توی شنلیگی‌نین، اَیلنجه‌لرین ده باشلیجا مقصدی بودور. توی عادتلرینده عنعنه‌وی عادتلردن بیری ده خینایاخمادیر. خینایاخما یالنیز آذربایجانلیلار اوچون دئییل، عموم تورک مدنیّتی اوچون کاراکتریک بیر عادتدیر. عادتین گئنیش آلاندا یاییلماسینا باخمایاراق عینی اؤزللیکلری داشیییر. ناخچیواندان توپلانمیش چوخ سایلی نمونه‌لر بو عادتین عنعنه‌وی زنگینلیگینی آچیق شکیلده گؤستریر. ناخچیواندا اوغلان تویوندان بیر گون اؤنجه اوغلان ائوینده خینا یوغرولوب قیز ائوینه آپاریلیر. خالق آراسیندا ان چوخ "خینا یوغورماق" یاخود دا "خینانی دَمله‌مک" ایفاده‌لری ایشله‌نیر. خینانین حاضیرلیق مرحله‌سینی ایزله‌دیکده آیدین اولور کی، بو ایفاده‌لر بَنزتمه کاراکترلی اولوب خینانین داها افکتلی بویاناماسی اوچون ایستیفاده ائدیلن اوصوللاردیر. اگر خینا دم آلیب قاتی شکیل آلارسا، ایستیلیگی کئچمه‌میش یاخیلسا داها گؤزل بویانار. خینا اوغلان آداملاریندان باشی بوتون بیری (یعنی ائوله‌نیب آیریلمایان) طرفیندن گلینین اللرینه، آیاق بارماقلارینا یاخیلیر. سونرا بو قابدان یئددی سوبای قیز اللرینه خینا قویور.

دوغو و گونئی دوغو آنادولودا قیز و اوغلانین خینا گئجه‌لری آیری _ آیری کئچیریلیر. قوزئی ایراقدا، تورکمنلرده خینا آنجاق قیز ائوینده کئچیریلیر. گلینین خیناسینی دا همچنین قیسمتی بول اولان بیر کیمسه یاخارمیش (۷، ص. ۲۱۰_۲۱۱).
گونئی آذربایجاندا، ایسکمرده توی گونونون آخشامینا خیناگئجه‌سی دئییلیر. (۱، ص. ۱۷۴). اینا‌ما گؤره گلینین ال بارماقلارینا "فیندیقچا" آدلاندیریلان خینایاخما خوش گونه ایشاره‌دیر. فیندیقچا خینایاخمانین ایکی شکلی وار:

۱_ یالنیز دیرناقلارا قویولان خینا.

۲_ بارماقلارین بیرینجی بوکومونه قدر سلیقه ایله قویولان خینا.

خینا آیاق بارماقلارا بعضی یئرلرده ایسه آیاغین آلتیندان پنجه‌لره قدر یاخیلیر. گونئی آذربایجاندا "یارپاق حناسی" آدلاندیریلان خینایاخما نوع دا ماراقلیدیر. قادینلار مختلیف شکیللی یارپاق و گوللری قورودار سونرا تویلاردا گلینین الینه، بارماقلارینا یاپیشدیریب اوستوندن خینا یاخارمیشلار. یارپاق و گول لچکلرینین دوشمه‌مه‌سی و خینانین آخماماسی اوچون هر ایکی طرفدن تاختا قاشیق باغلایارمیشلار. خینا قورویاندان سونرا اللر آچیلیب یویولارمیش. بو نوع خینایاخما ایسه "یارپاق حناسی" آدلانارمیش. "الین یارپاق حنادا دئییل کی" دئییمی ده بورادان گؤتورولموشدور. (۶، ص. ۱۳۰_۱۳۱).
حاضیردا ناخچیواندا دا بو دئییمین ایشلنمه یئری و مقامی عینی ایله ایفاده اولونماقدادیر. ایش بویورولان بیریسی دیگرینه "الین _ آیاغین خینالی دئییل کی" دئیه اعتیراضینی بیلدیریر. یاخود دا ایش بویورانین سؤزونو یئره سالماق معناسیندا "الیم خینالیدی" دئییر. آنادولو تورکلرینده ده خینا بَزَگی‌نین بیر چوخ چئشیدی مؤوجوددور؛ **سیواما**، **پیشیک پنجه‌سی**، **دیلبر دوداغی**، **قوش گؤزو**، **ایپلیک خینا** و ساییره (۱۰). ناخچیواندا خینا، خینا یاخدی، خینا گئجه‌سی، اوردوبادین بعضی کندلرینده ایسه قیزباشی آدلاندیریلان خوصوصی مراسیم ایجرا اولونور. بو عادت تورکیه‌نین امیرداغ یؤره‌سینده ده "کیزباشی" آدلانیر(۱۰). اوردوبادین صابیردیزه کندیندن توپلادیغیمیز معلوماتا گؤره قیزباشی مراسیمینده یالنیز قادینلار ایشتیراک ائدیر. مراسیم گئجه کئچیریلیر. بیر چوخ یئرلرده گئجه نه اوغلان ائوی، نه قیز ائوینین آداملاری یاتمیرلار. خینا گئجه‌سینده ناخچیوانین بوتون کندلرینده هاخیشتا، هاکوشکا، هاکیشتا آدلاندیریلان مراسیم سؤزلری دئییلیر.

عاراخچینا قیزیل قوی، هاخیشتا،
دؤوره‌سینه دوزدور قوی، هاخیشتا،
منی سنه وئرمزلر، هاخیشتا،
گئت آتینی حاضیر قوی، هاخیشتا (۵، ص. ۹۵).

آرمود آغاجی هاچا، هاخیشتا.
الیم دولاشدی ساچا، هاخیشتا.
ایگید اونا دئیرم، هاخیشتا.
سئودیگین آلا قاچا، هاخیشتا.

اوستوپونون[1] ماللاری، هاخیشتا.
مَله‌شر داوارلاری، هاخیشتا.
بَییمیزه قوربان اولسون، هاخیشتا.
گلینین خالالاری، هاخیشتا. (۲، ص. ۳۷۵_۳۸۷).

لاکین اوردوباد رایونونون صابیرکند کندیندن توپلادیغیمیز ماتریالا گؤره مراسیمه وئریلن آد و اونون سؤزلری فرقلیدیر. مراسیم آنادولو تورکلرینین خینا گئجه‌سی مراسیمینه داها چوخ یاخیندیر. چونکی خینا گئجه‌سی قیزلارین نغمه اوخوماسینا محض بورادا راست گلینیر. خینا گئجه‌سینده سؤیله‌نن ناخچیوانا خاص دئییشمه‌لی هاخیشتالار بو نغمه‌دن فرقلیدیر. آنادولودا قیزباشی مراسیمی‌نین سؤزلری نغمه کیمی اوخونور:

اوینا بنؤوشه‌لی گلین،
اللری گوشه‌لی[2] گلین.
ارین سنه باشماخ آلیپ،
آیاغینا گئیه‌سن گلین.

اوینا بنؤوشه‌لی گلین،
اللری گوشه‌لی گلین،
ارین سنه یایلیغ آلیپ،
باشینا سالاسان گلین.
اوینا بنؤوشه‌لی گلین،
اللری گوشه‌لی گلین،
ارین سنه پالتار آلیپ،
اَینینه گئیه‌سن گلین.
اوینا بنؤوشه‌لی گلین،
اللری گوشه‌لی گلین،
ارین اوسته آرواد آلیب،
اؤزونو دؤیه‌سن گلین (۵، ص. ٤۲_٤۳)

شرور بؤلگه‌سی‌نین کندلرینده ایسه نووروز بایرامیندا، تویدا و خینا گئجه‌سینده " گولوم ائی" لر[۳] دئییلیر.

باخچامیزدا نار شیرین، گولوم هئی،
هئیوا شیرین، نار شیرین، گولوم هئی.
ساغ اولسون قوهوم _ قارداش، گولوم هئی،
هامیسیننان یار شیرین، گولوم هئی.

ساشدا داراغ اولایدیم، گولوم هئی،
یولدا ایراغ اولایدیم، گولوم هئی.
یار ایچری گیرنده، گولوم هئی،
دؤنوب چیراغ اولایدیم، گولوم هئی
(۲، ص. ۲۹٤)

مراسیم شنلیک و اَیلنجه‌لر اوزرینده قورولور. هاخیشتانین سؤزلری اوغلان ائوی و

قیز ائوینین آداملاری آراسیندا قارشیلیقلی حاضیرجاوابلیقلا ریتم و آددیم اویونو ایله بیرلیکده دئییلیر. هر ایکی طرف حاضیرجاوابلیقلا اوستونلوک قازانماق ایسته‌ییر. بو قارشیلیقلی هاخیشتادا قیز _ گلینلر ال چالیر و خوْرلا " هاکوشکا " دئییر. مجلیسه شنلیک احوال _ روحیّه‌سی وئرمک اوچون علاوه اویون صحنه‌لری حاضیرلانیر. اویونچو گولمه‌لی شکیلده گئیینیب بَزه‌نیر مختلیف ماهنیلارلا رقصلرله مجلیسی شنلندیریر. گلینین دیلیندن "من گلمیشم" باشلیغیندا دئییلن سؤزلر اَیلنجه کاراکترلیدیر. ناخچیوان شهر ساکینی اسدووا قاراتئلدن توپلادیغیمیز نومونه ده بئله دئییلیر:

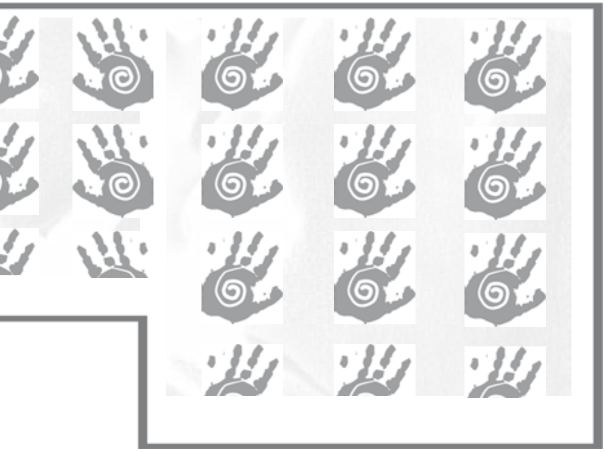

من گلمیشم آل گئیینم آللانام،
گلمه‌میشم درد _ غم یئیم سارالام.
من گلمیشم ساری گئیم ساللانام،
گلمه‌میشم چیت_ میت گئیم آللانام،
من گلمیشم اننیح وورام آغارام،
گلمه‌میشم چؤرح یاپام قارالام.
من گلمیشم ایستکانا قند قویام،
گلمه‌میشم اورگیمه درد قویام.
من گلمیشم اینح ساغام، یاغ ییغام،
گلمه‌میشم تزح، پئیین، اوت ییغام.
من گلمیشم آرابا مینم، باغ گزم،
گلمه‌میشم ائششک مینم، داغ گزم.
من گلمیشم قیزیل تاخام، نازلانام،
گلمه‌میشم ال _ آیاغی توزدانام.
من گلمیشم آش بیشیرم، آش چکم،
گلمه‌میشم قور _ قودوغا باش چکم.

گؤروندویو کیمی، خینا مراسیمی ناخچیواندا بؤلگه‌لر اوزره عینی کاراکترده کئچیریلیر. مراسیمی بیری _ بیریندن فرقلندیرن ایسه مراسیمده دئییلن سؤزلریدیر. عموم تورک مدنیّتی‌نین بیر قولو سایی‌لان خینا مراسیمی آنادولودا، اورتا آسیادا، جنوبی آذربایجاندا

عینی قایدا ایله کئچیریلیر.
یاشار کالافات قئید ائدیر کی، خینا آنادولونون هر طرفینده یایقیندیر. همچنین اوْواباغ کندینده اوغلان ائوی طرفیندن گؤندریلمیش اولان خینا گلینین ال و آیاقلارینا یاخیلیر. سونرا قادینلار اؤز آرالارینda اَیلَنیر. بورادا ماراقلی و فرقلی جهت ایسه گلین کؤچن قیزا آغیت سؤیله‌یَرک قیزین آغلادیلماسیدیر (۷، ص. ۲۸۴). بئله کی، سؤیله‌نن آغیت بیزیم یاس مراسیملرینده سس آوازی ایله دئییلن آغی و بایاتیلارا یاخیندیر. مؤوضوعسو آیریلیق و غربت اولان آغیتلار خوصوصی یانغی و غصه ایله اوخونور. آغیتین سؤیلنمه‌سی و گلینین آغلاماسی مراسیمه حوزونلو هاوا وئرسه ده بو آتا اوجاغیندان آیریلیق حسرتینی ایفاده ائدیر.

سازاکلاردا ائو یاپما آنام او باتار گیدر،
اوزاکلارا کیز وئرمه آنام او ییتَر گیدر،
ائل کادارجیک اکمه‌یین آنام او بانا یئتَر.

بَن بالی پَکمز سانیردیم،
چاناکتان آلماز سانیردیم،
آنادان بابادان آیریلان کیزی،
ائل یوزونه باکماز سانیردیم(۱۰)

بو سؤزلری حوزونلو آوازلا سؤیله‌یر، گلینی آغلاتماغا چالیشارلار. آما ایستر آغیتلاردا، ایسترسه هاخیشتالاردا جغرافی محیط تصویر اولونور. حتّی عمومی مؤوضوعلو هاخیشتالارا آدام آدلاری دا علاوه اولونور.

اوغلان آدین طالیبدی، هاخیشتا
گون داغلاری آلیبدی. هاخیشتا
وئردیگین قیزیل اوزوک، هاخیشتا
بارماغیمدا قالیبدی. هاخیشتا

تورکیه‌نین آدانا بؤلگه‌سی‌نین قدیرلی ایلچه‌سینده (ناحیه‌سینده) آتا ائویندن آیریلان قیزین گیلئی، بدوعالی آغیتی اوردوباد بؤلگه‌سیندن توپلادیغیمیز نغمه ایله اوخشاردیر.

آدانا واریانتی:

آنا قیزین چوْکمویدو،
قیرپلاسی عممی‌لَریم،
هئچ اوغلونوز یوْکمویدو(۱۰)

اوردوباد واریانتی:

دادای دادای داد آلدی منی،
آلمادی قوهوم _ قارداش یاد آلدی منی (۵، ص. ۱۰۰)

آذربایجان توپلاریندا ایسه خینا گئجه‌سی شن احوال _ روحیّه ده کئچیر و آغلاماق، کدرلی سؤزلر مشاهیده اولونمور. یالنیز سحری گونو آتانین خئییر _ دوعاسیندان سونرا قیز آغلایاراق واغزالی (گلین _ بَی هاواسی دا دئییلیر) صدالاری ایله ائودن آیریلیر. بیر ده عینی آیریلیق آغلاماسیدیر. حتّی گلین کؤچن زامان قیز آغلامیرسا دئمک سئوینیر. بو ایسه قدیم عنعنه‌لره گؤره عاییب ساییلیردی. ائویندن، آتا _ آناسیندان، باجی _ قارداشلاریندان آیریلدیغینا گؤره ایسه قیزین آغلاماسی طبیعی قبول اولونوردو. ناخچیواندا خینا گئجه‌سینده گلینین باشینا نوغول، کانفئت[۴] تؤکرلر. ائولی اولمایانلار بو شیرینلیکدن گؤتورمگه چالیشارلار. ایناما گؤره توی، نیشان شیرینلیگیندن یئینلرین ده بختی آچیلار. آراشدیرماجی یاشار کالافات معلومات وئرمیشدیر کی، ایچ آنادولودا خینا گئجه‌سینده گلینه بال شربتی وئررلر (۷، ص. ۷۵). شَروردان توپلادیغیمیز ماتریالا گؤره تویدا بَی حامامی گونو بَیه و اونون دوستلارینا سود شربتی پایلانارمیش. گونئی آذربایجاندان توپلانمیش ماتریالا گؤره خالخالدا اوغلان اوچون مخصوصی خینا یاخدی گئجه‌سی اولماییب، آما بَی حامامی مراسیمینده بَی حامامینا خینا گؤندریلرمیش (۳، ص. ۶۸_۶۹).
گونئی آذربایجانین زنگین فولکلور محیطینده خینا یاخما مراسیمی اسکی عنعنه‌چیلیگه سؤیکه‌نیر. گلین آپاریلمادان بیر _ ایکی گون اوّل قیز ائوینده خینا یاخماغا دعوت اولونارمیش. هوسکار چالغیچیلار دسته‌سی گلنلری اَیلندیررمیشلر. قادینلار ساچلارینا، آیاقلارینا، اللرینه قیزلار ایسه اللرینه خینا یاخارمیشلار. بورادا دا بعضی قادینلار یالنیز

فیندیقچا خینا قویارلار (بوراداکی فیندیقچا دیرناقلارا قویولور). گونئی آذربایجانین بعضی شهرلرینده، ماراغا اطرافیندا اوغلانین دا خینا یاخدی گئجه‌سی اولارمیش (۳، ص. ۶۸_۶۹).
افشار _ تیکاب (تیکان‌تپه) ماحالیندا خینا مراسیمینده گلینی طنطنه ایله گتیریب کورسوده اوتوردارلار بَیین یئنگه‌سی بیر طرفده، گلینین یئنگه‌سی دیگر طرفینده دایانار. ایکی قاب خینا گتیررلر گلین بارماغینی خینا قابیندان بیرینه باتیرار و یئنگه ایله همن قاب اوغلان ائوینه گؤندریلر. ایکینجی خینا قابیندان ایسه اوشاغی اؤلمه‌ین بیر قادین گلینین اللرینه خینا قویارمیش. خینانی قویمازدان اول سیککه پولو خینایا بولاشدیریب گلینین اووجونا قویارلار، گلین الینی یومار و مؤحکم ساخلایار. جاوان قیزلار گلینین الیندن سیککه‌نی چیخارتماق اوچون چالیشارلار. گلینین اووجونو کیم آچا بیلسه پول دا اونا چاتیر. اوغلان ائوینده ده بو عادت ایجرا اولونور. بورادا ایسه بَی سیککه‌نی آلانی گلین گونونون سحری کئچیریلن "شاباش"_آ دعوت ائدیر. گلین آتا ائویندن چیخاریلاندا دا اوغلان ائوینین آدامی بئله بیر نغمه اوخویار؛

اللری خینا گول باغلار،
قیز گئدر، آناسی آغلار. (۹، ص. ۱۵۹).

گلین کؤچن قیز ایسه آتا _ آناسی‌نین قارشیسیندا دیز چؤکوب اونلارین اللریندن بیر ده آتا ائوینین داروازاسیندان اؤپر. قیز قاپیدان چیخاندا ایسه آرخاسینجا بیر چؤلمک سیندیرارلار کی، ار ائوینده قالسین بوشانماسین (۳، ص. ۱۵۹_۱۶۳).
عمومیتله، ال و آیاغا خینا یاخیلماسی خوش گونه ایشاره‌دیر. خینا تا قدیم زامانلاردان آنالاریمیزین، ننه‌لریمیزین بَزَک نوعو کیمی بیلینمیشدیر. قوربان بایراملاریندا، قوربانلیق حئیوانلارینین اوزرینه خینا یاخیب توکلرینی بویاماق خئییرلی علامت ساییلمیشدیر. سنّت اولوناجاق اوغلان اوشاقلارینین اللرینه کیچیک تویوندو دئیه خینا یاخیلماسی عادتی ده واردیر. خینانی همچنین جنّت علامتی، جنّت نیشانه‌سی آدلاندیریرلار. یاشلی نسیل قادینلار ساچلارینا، ال _ آیاقلارینا هر زامان خینا یاخار و بونو او بیری دونیایا حاضیرلیقلا ایضاح ائدرلر. حتّی بیر چوخ اینسانلار اؤله‌جکلری زامان ال _ آیاقلارینا خینا یاخیلماسینی وصیّت ائدرلر. اؤلن اینسانلارا بیر نئچه حالدا خینا قویولماسی عادتی

مؤوجوددور. اگر بو دونیادان ناکام گئدیبسه، اؤولادی، توی _ بوساتی اولماییبسا، یاخود گنج یاشلاریندا وفات ائدیبسه بئله قادینلارین ال _ آیاغینا خینا یاخیلار. اتنوقراف ق.قادیرزاده جاوان، نیشانلی آداملار اؤلنده خینانین کولـله قاریشدیریلدیغینی و "خینان کوله قاریشسین" ایفاده‌سی‌نین بوردان قایناقلاندیغینی دئمیشدیر (۸، ص. ۸۸).

قوزئی قیبریس تورکلرینده قادین اؤلولرین ال و آیاق بارماقلارینین آراسینا، اللرینه، اووجونا، قولاقلارینین آرخاسینا، ساچلارینا یوغرولمامیش قورو خینا یا دا سو ایله یوغرولموش خینا یاخما عادتی واردیر. خینا یاخیلاندا بو دونیادا یئرینه یئتیرمه‌دیکلری وظیفه‌لری اوچون آخیرتده حساب وئرمیه‌جکلرینه، سورغو سوروشولمایاجاغینا یعنی باغیشلاناجاقلارینا اینانیلارمیش. خینا ساخسی قابدا یوغرولور، بیسم ایللاه دئییلَرک پامبیغا باتیریلیب اؤلویه یاخیلیر. بو زامان اؤلونون آدی چکیلرک" آل آخیرت خینانی" دئییلیر. سیرا ایله بارماق آراسینا، اوْووجا، قولتوق آلتینا سوندا ایسه باشا یاخیلیر و قاب سیندیریلارمیش (۴، ص. ۱۳۱).

ناخچیواندا عزیزی اؤلموش یاس ساخلایان قادینلار بیر ایل مدّتینده خینا قویمازلارمیش. یالنیز ایل مراسیمی کئچیریلندن سونرا یاخین قوهوملاری خینا، قند، چای پایی ایله مرحومون عاییله‌سینی یاسدان چیخارتماغا گئدرلرمیش. بعضاً گلنلر تاکیدله خینانی ایسلادیب یاس صاحیبی اولان قادینلارین ساچلارینی بویایارلارمیش. بئله حرکتلر حؤرمت علامتی سایلیرمیش.

بئله‌لیکله، اوزون زامان کسیمینده ایجرا اولونان اتنیک عادتلر عنعنه شکلینی قوْروماقلا یاناشی، هم ده زنگینلیک قازانیر. میللی عنعنه‌لره مئیل ائدیلمه‌سی سؤزلو متنلرین مختلیف و چوخ واریانتلی اولماسی اوچون تمل یارادیر.

ƏDƏBİYYAT

1_Ağkəmərli A. Bizi yaşadan tarix İskəmər. İskəmər:1999,320 s.

2_ Azərbaycan folklor antologiyası. Naxçıvan folkloru. I c., Naxçıvan: Əcəmi, 512 .2010 s.

3_Azərbaycan folklorundan nümunələr. Toplayan: Cavid Səlamullah. II cild, Fərzanə, 438 ,1358 s.

4_ Bağışkan T. Kıbrıs Türk halkbiliminde ölüm. Ankara: KKTC Milli Eğitim, Kültür, Genclik ve spor Bakanlığı yayınları, 1997 403, s.

۵_ El sözü, yurd yaddaşı. Folklor toplusu. Toplayıb tərtib edən İsmayıl M. Bakı: Elm, 168 ,2010 s.

۶_ Hacıyeva Q. Dilimiz, tariximiz, yaddaşımız. Bakı: Araz, 200 ,2008 s.

۷_ Kalafat Y. Dedem Korkut aşağı eller: Ankara: Berikan Yayınevi, 201 ,2008 s.

۸_ Qədirzadə H. Q. Ailə və məişətlə bağlı adətlər, inamlar, etnogenetik Əlaqələr. Bakı: Elm, 368 ,2003 s.

۹_ Yekanizare P. Azərbaycan şifahi el Ədəbiyyatına bir baxış. əndişe, 209 ,1377 s.

۱۰_ www. turkuler. com/yazi/kina.asp. Yıldızkaya Ö. F. Kına ağıtları

۱ _اوستوپو(Üstüpü) : اوردوبادین کندیدیر.
۲ _گوشه: طرف معناسیندادير. آمما بورادا بزک نظرده توتولموشدو. یعنی اللری خینا ایله بزکلی. بعضاً " اللری شوشه‌لی گلین " ده دئییلیر.
۳_سؤیلیه‌نین آغیز ایفاده‌سی چوخ واخت لهجه و ساوادینا گؤره دَییشیر. مراسیم سؤزو نظری اولاراق " گولومئیلر (Gülümeylər) " یازیلیر آمما نمونه‌لرده، قیزلارین آوازلا اوخومالاریندا "گولوم هئی (Gülüm hey) " شکلینده اوخونور.
۴_کومفت: کانفئت؛ بیر نوع شیرنی (فا:آبنبات)

CEREMONY DYEING BY HENNA AND HENNA IN THE AZERBAIJAN WEDDINGS

In article the place and value of a ceremony dyeing by henna in the Azerbaijan weddings and mournings is investigated. Research shows that dyeing by henna not only is one branches of a ceremony in night of henna, and also has symbolical value. In this ceremony it is represented the entiere families, and red color is a symbol of happiness of grooms. Dyeing by henna is present not only at wedding ceremonies, and also is connected with mourning. As children and the groom or the bride who has not reached wished also it is painted with henna. On beliefs of ancient people henna is a happiness and paradise symbol.

توکلوجه‌نین ناغیلی

علیرضا صرافی

کیملیک:

قایناق شخص: آنام قمر خانیم نقشینه، (۱۳۰۶_ تبریز، ایندی تهراندا یاشاییر) او ایسه بو ناغیلی اؤز آناسی رحمتلیک حاج طیبه خانیم رسولی‌دن (۱۲۸۰_ تبریز، ۱۳۶۴_ تهران) او دا اؤز آناسی تبریزلی " خانیم ننه‌سی" ندن ائشیتمیشدی.

ایضاحلار:

۱- بو ناغیلین اساس قهرمانی آتا ارکیللیک باسقیلاری آلیتندان قاچان بیر قیزدیر، بو اؤزللیگینه گؤره ده سجیه‌وی کاراکتر داشیماقدادیر.

۲- ناغیل تبریز آغزیلا یازیلمیشدیر.

بیر گون وار ایدی بیر گون یوخ ایدی، آللاهدان سورا هئش کس یوخ ایدی.

بیر گؤزل قیز وار ایدی، کندین آغاسی‌نین گؤزی دوشر بو قیزا. اونی آتاسینان ایستر. آتاسی دا لابیت قالیپ سؤز وئرر.

قیز نقدر آغلار، یالوار _ یاخار ائلر کی من قوجا اربابا گئتماغ ایسته‌میرم، گئتسم ده جوانا گئده‌جاعام لاپ چوبان اولسون، آتاسی قبول ائله‌مز، دییر:

_ سؤز وئرمیشم، سؤزومنن چیخسام آغا بیزی کتدن قووار، آوارا قاللوخ.

بیر طرفدن ده آناسی قیزی دیله توتار دییر:

_ آدام آتاسی‌نین سؤزوننن چیخماز، گئت قیزیم، بیزه ده یازیغین گلسین!

قیزین بیر بالا قردشی وار ایدی، اونی ائله بو قیز بؤیوتموشدی، ایکی باجی _ قردش چوخ سؤیردیلر بیر _ بیررَرین، بیر گون قردش آپارمیشدی بولاخ باشیندا اینحلری سووارا، قیز دا کوزه‌نی گؤتورر گئدر بولاخ باشینا قردشینه آغلار دردینی دییر:

_ قردش آخی من نئینیم، نئجه ائلیم، باشیما هارانین داشین سالیم!

قردشی دییر:
ـ ایندی کی زور دییلله، اوندا قوی بو ایشه بیر نخشه چکاخ، سن توی گئجه‌سی قوی قاش، جانیوی قوتار!
قردشی گئدر بی دانا قیللی دری تاپار، گئجئینن باجیسی‌نین اَینینه تیکیب یاراشدیراللا، قرار قویاللا، توی گئجه‌سی بونی دالاندا گیزله‌ده‌لر، قیز بولاری گییپ، قویوپ قاشسین... خولاصه وخدی ـ وعده یئتیشر. کند حامامین قوروغ ائلله گلینی حاماما آپاراللا، اللرینه حنا قویاللا، اون بارماغینا اوزوح تاخاللا،گیییندیریپ، گئچیندیریپ، جاهی جلالینان آپاراللا آغالیغا. توی باشلانار، تویون آراسیندا قیز دورار ایاغا دؤروبرده‌کیلره دییر:
ـ من بیر دیقه گئدیم الیمه سو یئتیریم، گلیم.
دییله:
ـ اوسسون گئت.
قیز بو ماهانئی‌نن اوتاخدان چیخار، (حیطین او باشیندا دالاندان او قیللی درینی گیزلتمیشدیله)، اونی تاپیپ، گییر اینینه، بیر دری ده باشینا چکر، اولار مئیمون کیمین بیر حئیوان. یاواچجا قاپینی آچیپ، چیخار قاچار.
قوناخلار ها گؤزلرله قیزدان خبر اولماز، کی اولماز.
ایکـ اوش گون یئری، گؤیی، داغی، داشی قاریش ـ قاریش آختاراللار. آما قیز ائله بیل بیر تیکه چؤرَی اولوپ یئره گیرمیشدی. توی داغیلار، قوجا ارباب دا اؤز ایشینه معطل قالار.
آمما قیز نئینیردی؟ قیز دا کنددن چیخیپ قاچار چؤللره، گونوزلر، یول گئدر، گئجه‌لر ده او آعاجین باشیندا، بو آعاجین باشیندا سحر ائلر.
بیر گون گلمیشدی بولاخ باشین‌نان سو ایشسین، او هاندا ایتدرین گؤزی بونی سئچر، یوگورللـه اوستونه، بو قاچار دیرماشار بیر آعاجا، ایتدر ده آعاجین ایاغیندا قیزا باخیپ هوروشوردولر. ایتدرین صاحابی بیر اووچی‌یدی، اووا چیخمیشدی. گؤرر ایتدر آعاجا باخیپ هوروشوللـه، دییر:
ـ یقین بیر شئی گؤروپلر.
آتینی چاپار آعاجا طرف، گلر باخار گؤرر، بیر توحلوجه حئیوان قورخوسونان چیخیپ، آعاش باشیندا بوزوشوپ، قالیپ. کمند آتار اونی توتوپ چکر، گتیرر اشاغی. الین ایاغین باغلار اؤزینن گتیرر ائولریننده تؤلییه سالار.

قاباعینا بیر آز یونجادان، سامانان تؤکر، گؤرر یئمیر، سوردن ـ سوموحدن گتیرر تؤکر قاباعینا، گؤرر یئمیر. صاباحیسی گون قفیلدن گیرر تولییه او هاندا گؤرر بو دولچانی گؤتوروپ، قویوننارین سوتونن ساغیپ، ایچیر!
بیر نئچه گون اووچونون ائوینده قالاننان سورا اووچی گؤرر بو هوشلو ـ باشلی حئیواندی، آدام کیمین سؤز آننیر، اؤز ـ اؤزونه دییر قوی بونی آپاریم ساتیم، حتماً یاخچی پولا آلاللا.
بونی گتیرر بازاردا بیر تاجیر باشی وار ایدی، وار ـ دؤلتی باشدان آشیردی، گتیرر اونون حوژره‌سینه(حوجره‌سینه)، دییر:
ـ قوربان بیر عجاییپ حئیوان شیکار ائله‌میشم، آدام کیمین دیل آننیر، اؤزو ده ائو اهلی نمنه یئسه، سوتدن، چؤرحدن اونی ییر. ایش ده وئرسز گؤرر.
تاجیر گؤرر دییه‌سن صرفه‌لی معامیله‌دی او زامانین پولی مثلاً یوزتومن وئرر بونی آلار. حامبالی چاعیرار چاتار بئلینه، دییر بونی آپار اؤتور ائوه.
آخشام تاجیر باشی ائوینه گلر آروادی اونی گؤرن کیمی اوز ـ گؤزون بوزر دییر:
ـ بو ندی داغدان توتوپ گتیمیسیز ائوه. اؤتورون قویون گئتسین، آللاهین حئیوانینی، گوناهدی.
تاجیر دییر:
ـ یوخ جانیم بونون بیزه هئش بیر زیانی یوخدی، اؤزو ده او سن دیین حئیواننارداندَیی. آدام کیمین سؤز قانیر. چؤلده قالسا قورت ـ قوش اونی بودارلییپ ییر، بیز بونی ساخلاروخ، اؤرگدروخ ایش ده گؤرر بیله‌میزه.
قیز دا بو سؤزلره قولاغ آسیر هئش نه دانیشمیردی.
آروات دییر:
ـ آخی بو توحلوجه مئیمون،اَیری الی‌ینن، اَیری ایاغی‌نن نه ایش گؤره بیلر؟
تاجیر دییر:
ـ هئچ اولماسا وئرروخ قازلاری یایار! آخشام دا گلر ائوین بیر گوشه‌سینده یاتار.
او گوننن اونون آدین توحلوجه قویاللا، دالان اوسته بیر بالاخانادا قالماغینا یئر وئرللـه.
آروات بو توحلوجه‌نی هئش گؤزی گؤتورموردی، دییردی:
ـ ائوه قویمارام گیریپ، هر یئری موردارراسین. گیرسه واللاه ویررام قیچی سینار.
تاجیرین بیر اوغلی وار ایدی، اؤز یانیندا شاییرتدیغ ائلردی. چوخ عاغیللی، کماللی بیر اوغلان ایدی. بو توحلوجه‌نی گؤروپ خوشی گلر. گئدر بی دانا اوزون آغاش تاپار

وئرر توحلوجه‌نین الینه دییر:
_ آل بو آغاجی، هر گون قازلاری قاتاسان قاباعیوا، آپاراسان یایاسان، آخشام اولاندا قاتاسان قاباعیوا گتیره‌سن ائوه، قازلار دا چوخ اویان بویانا گئتسه بو آغاجی‌نان قئیتره‌سن یوللارینا.
توحلوجه ده آغزین اَییپ دییر:

_آغاسی
من سنه قوربان اولاسی
الیمه آغاج آلاسی
قازلاریوی یایاسی...

بئله اولار قیز تاجیرین ائوینده قالار، او هر گون قازلاری ییغیب آپاریپ آخشاماجان اوتارار، آخشام گتیریریپ حیطه اؤتورورودی. گئجه اونون دا قاباعینا بیر تیکه چؤرح بیر کاسا سو قویوردولا، ییپ، ایچیب، چیخیپ بالاخاناسیندا، یاتیردی.
گونئرین بیر گونی، قیز گؤرر بو گیدیغی درینین ایچی چوخ ایسسیدی، قیزیشما باسیر بیله‌سین. هم ده چوخداندی یوونمییپ، گؤز _ گؤز ائلر، ائله کی ائو لاپ خلوت اولدی گلر حووض باشینا یوونماعا.
او طرفدن اوغلان دا بازاردان ائوه گلمیشدی، بیر شئی آپارسین، قاپینی آچارحیطه گیرر _ گیرمز گؤرر کی حوووض یاشیندا بیر قیز توحلوجه دری‌نین ایچیننن چیخدی. اما قیز نه قیز، یئمه_ ایشمه اونون خطی _ خالینا، گول جمالینا تماشا قیل. اوغلان بیر گؤیولدن مین گؤیوله قیزا عاشیق اولار.
هشتیده دالدالانیپ باخار، گؤرر، قیز بارماخلاریننان اوزوحلرینی بیر _ بیر چیخارتدی قویدی بیر داشین اوستونه ائهمالجا گیردی حووضدا چیمماعا.
قیز قازلاریناان چیمه _ چیمه اوغلان یاواچجا کردیلرین ایچیننن سورنونوپ گلر اوزحلرین بیرینی گؤتورر، قاچار گینه ده هشتیده گیزلنر.
باخار گؤرر بعلی قیز یووندی، آریندی. گول دسته‌سی کیمین چیخدی، گلدی اوزوحلرینین سوراغینا.
قیز اوزوحلرینی بیر _ بیر بارماعینا تاخار، گؤورر دییه‌سن بیری اسگیحدی.
هئی تاخیر چیخاردیر اؤز _ اؤزونه سایر:
(بوردا ناغیل دیین، بیر _ بیر بارماقلارینا ال قویوب سایر)

بو مونون، بو مونون، هانی مونونکی؟
بو مونون، بو مونون، هانی مونونکی؟
گؤرور خئییر، بیری اسگیح گلیر، گینه چیخاردیپ، تاخیپ بیر ده ساییر:
بو مونون، بو مونون، هانی مونونکی؟
بو مونون، بو مونون، هانی مونونکی؟

آخیرده گؤرر دییه‌سن دا چوخ گئج اولور، قورخار ائوه گلیب، ائلیین اوسسون. لابیت قالیپ تئز درینی اینینه گییر، آغاجینی گؤتوروپ، قازلاری قاتیپ قاباغینا آپارار اوتارماغا.

نئچه گون گئچر، اوغلان اوزاخدان اوزاغا قیزی گؤز آلتینا آلیپ اونون ایشینه معطل قالمیشدی، گؤره‌سن بو گؤزل قیزین باشینا نه گلیپ کی مئیمون دریسینده گیزلنیپ.

بیر گون آخشام چاغی، ننه‌سی شام چکر، کولفتی سسلر کی گل اوغلانین شامین آپار وئر یئسین. اوغلان دییر:

ـ یوع بوننان سورا منیم شامیمی گرح توحلوجه گتیره.

ننه‌سی دییر بو توحلوجه آیری ایش باشارماز، اللری بالاجادی، اَیریدی، سالار قابلاری سیندیرار. اوغلان قبول ائله‌مز دییر:

ـ حؤحمن گرح توحلوجه گتیسن.

توحلوجه دییر:

آغاسی،
من سنه قوربان اولاسی
قابلاری سیندیراسی
خانیم منی دؤیه‌سی...

اوغلان گینه قبول ائله‌مز دییر:

ـ یوع گرح منیم شامیمی توحلوجه گتیسین.

خولاصه شام مئژمئییسین وئرلله توحلوجه‌نین الینه.

توحلوجه مئژمئیینی گتیره_ گتیره یالاننان الین تیتردر (بوردا ناغیل دیین، اللرینی سانکی بیر مجمئی‌نی اَیری یاپیشان کیمی توتوب، تیتردیر) قابلاری بیله_ بیله الیننن سالار، شاراخ! سیندیرار، شام دا داغیلار.

خانیم گلر توحلوجه‌نی اؤز آغاجی‌نن خوپ دؤیر، الدن_ دیلدن سالار. سورا دا دؤنر، اوغلونا کی:

ـ ائوده نؤکر ـ کولفتیمیز اولا_ اولا شامی وئریسن بو مئیمونا خاتین گتیسین. او دا سنی شامسیز قویسون!
اوغلان دییر:
ـ اوسسون، عئیبی یوخدی من آژ قاللام آمما شامیمی توحلوجه‌گتیمه‌لیدی. اوقده گتیرر، آخیرده اؤرگشر.
بیر ده شام چکلله وئره‌لله توحلوجه‌نین الینه!
توحلوجه گینه ده نئچه آتدیم گلر بیردن الیندن مئژمئینی سالار سیندیرار.
توحلوجه بیر نئچه دفعه قابلاری سالیپ سیندیراننان سورا. آخیرده شامی گتیرر اوغلانین قویار قاباغینا، ایستر اوتاخدان چیخسین، اوغلان بیردن یاپیشار قولوننان قویماز، دییر: قویمارام اوتاخدان چیخاسان، دوزون دئ گؤروم سن کیمسن!
ال گیرر قیزین اورینه دییر:

آغاسی

من سنه قوربان اولاسی

ائو ایچینده قالاسی

خانیم منی دویاسی

اوغلان دییر:
ـ لازیم دَیی آغزیوی اییپ دانیشاسان. دئ گؤروم بو قیللی درینی نییه گییمیسن؟ من سنی حووضدا یووناندا گؤرموشم، بیر اوزویون ده منده‌دی.
قیز گؤرر داهی گیزلده بیلمییه‌جاخ آچار باشینا گلن احوالاتی اوغلانا دانیشار.

***

صاباحیسی گون اوغلان گئدر بازاردان قیزا جواهیرات، پار ـ پالتار، هم ده بیر دس گلین پالتاری آلار دییر:
ـ دا او دریوی چیخارت، آت گئتسین. بو پالتارراری گیی!
خبر وئرلله قیزین آتا_ آناسینا، موشتولوغوموزی وئرین دییرلر ـ قیزیز تاپیلیپ. ائلچی گئدر، تاجیر اوغلی‌ینن ائولندیرلله.
بعلی... خونچالار دوزولر، قوهوم ـ قوناخلار گلر، ائولر شام چیراغی، داغلار گون چیراغی، یئددی گون، یئددی گئجه توی توتاللا.
ییلله، ایچلله، مطلبلرینه یئتیشلله.
گؤیدن اوش دانا آلما دوشر، بیری منیم، بیری قولاغ آسانین، بیری ده نغیل دیینین.

دؤیمج

مصطفی رزاقی، لیلا مرادی
قایناق شخص: عصمت خانیم محمدی

عیصمت خانیم محمدی‌دن علاوه جنابلار عیسی قاسمپور (افشار) وعلی کریمی‌دن ده بعضی معلوماتلار آلینمیشدیر.

دؤیمج ندیر؟

زنجاندا بیشیریلن نذیر یئمکلردن بیری دؤیمجدیر. دؤیمج حضرتی فاطمهٔ زهرانین دستگاهیندا بیشیریلر.

دؤیمجی نئجه بیشیررلر؟

بوغدانی ال داشی ایله اون ائدرسن، اونو خمیر ائدرسن، خمیری چؤرک یاپارسان، چؤرگی ساجین اوستونده یاپارسان. (ایندی اونو چؤرکچیلردن آلیرلار). چؤرکلری گئجه دوغرایارسان قویارسان صوبحه کیمی قورویار (حاضیر چؤرکلری دؤیمج ائله‌مک اولماز. چون او چؤرکلر آچیلار. اؤزون یاپاندا چؤرگین دوزونو آز ائدرسن). صوبح چاغی دوغرانمیش چؤرکلری یاغ ایله قیزاردارسان. ائله کی، خورمئیی رنگ اولدو چیخاردارسان. سونرا شکر صاف دوزلدرسن تؤکرسن قیزارمیش چؤرکلرین اوستونه. شعله‌نین خودونو آزالدارسان قویارسان دم آلا، دویو کیمی. هردن قاریشدیرارسان دیبی یاپیشمایا. دم چکندن سونرا دؤیمج حاضیردیر.

دؤیمجی حضرتی فاطمهٔ زهرانین دستگاهیندا دوزلدرلر. دؤیمج نذیر یئمکلریندندیر. عمه عالیه‌نین (عصمت محمدی‌نین عمه‌سی) اوشاغی اولورموش قالمیرمیش. نذر ائلر اوشاغی قالسا دؤیمج بیشیره. اوشاقلاری قالار. ایندی هر ایل دؤیمج بیشیرر. دؤیمج بیشیرنده قوناقلارا ناهار دا آبگوشت وئرر.

دؤیمجین خاص مؤوسیمی یوخدور. هر وقت بیشیرسن اولار. عمه عالیه پاییزین اوّلینده بیشیرر. دؤیمج قویان روضه‌خوان دا چاغیرار. روضه ده حضرتی فاطمهٔ زهرادان ذیکری مصیبت اوخونار. روضه‌دن قاباق روضه‌یه گلنلره پانبیق پایلانار. هر کس نیّتینی اورگینه گتیرر او پامبیغی اَییرر پیلته ائدر. پیلته‌لری ییغارلار. بیر مخصوص چیراغی وار. ساخسیدان اولار. بیر پییالادا ساری یاغ قویارلار. پیلته‌لری بولایارلار ساری یاغا قویارلار چیراغین ایچینه یاندیرارلار. اینشا آللاه حاجت برآورده اولار. چیراق ائله بیل بیر بوشقابدیر ساخسیدان. ایچینده بئلی اینجه ایستکان کیمی بیر قاب اولار. او دا ساخسیدان. بو چیراغا ائله بیل (شوبهه عصمت محمدی دندیر) سورمه چیراغی دئیرلر.
چون اصلینده اوندا سورمه دوزلدرلر. آخیردا پییالانی چؤندررلر چیراغین تپه‌سینه.
قدیم دؤیمجی کیشی خایلاغینا وئرمزدیلر. دئیردیلر کیشی گرک گؤرمه‌یه. البتّه چوخ واخت دئیردیلر گرک گون گؤرمه‌یه. یعنی ائودن ائشییه چیخارتمایاسان. آمما ایندی عمه عالیه ائشییه ده وئریر.
قدیم دئیردیلر: ائشییه گئتسه ضررین چکرسن. اوغلان اوشاغینا دا وئرمزدیلر. ایندی وئریرلر.
دئیردیلر هر کس بویلو اولسا دؤیمجدن یئسه گرک بیر نذیر ائده.
_ **نذری گرک بو اولا کی، دؤیمج بیشیره‌جگم؟** (هر نذیر ائلسه اولار. مثلاً بیر روضه اوخوتدوراجاغام).
دؤیمجه گولاب تؤکرلر، زعفیران تؤکرلر.
دؤیمج بیشیرمه منیم (مصطفی رزاقی) آتامین کندینده، ترچاییندا (طرازوج) و آنامین کندینده، چیلانداردا (شیلاندر) یوخ ایمیش. گویا دؤیمج زنگان شهرینین رسملریندندیر. چیلاندار ایندی بوشدور. چیلاندارلیلار ایندی هامیسی زنگان شهرینده‌دیرلر. اونلار نئچه واختدان بیر، مولکلرینه باش وورماق اوچون کنده گئدرلر.
عمه عالیه زنگاندا دانیشسرا مئیدانیندا اوتورارلار. دانیشسرا مئیدانیندا چوخ دؤیمج بیشیررلر.

ایکی نؤوع دؤیمج وار

۲۶_ ۲۷ یاشلی زنگانلی اؤیرتمن عیسی قاسمپور (افشار)، دئییر: ایکی جور دؤیمج

وارایمیش. بیری شیرین دؤیمجدیر. (بو ائله، یوخاریدا دئییلن دؤیمجدیر). بیری ده اصیل دؤیمج _ قدیم دؤیمجدیر. زنگاندا قدیم قیتلیق (قحطلیک) ایمیش. خیردا چؤرگی ده آتمازمیشلار. بو خیردا چؤرگی ازرمیشلر. (دؤیرمیشلر. بلکه آدی بوردان قالیب) قوروموش پئنیری ده ازرمیشلر قاتارمیشلار اونا. بعضیلری یارپیز دا قاتارمیشلار. اونو دورمج کیمی (ساندویچ کیمی) ائدرمیشلر. اوشاقلارا وئررمیشلر. اوشاقلار کوچه‌ده اوینایاندا یئیرمیشلر. بو دؤیمجین بیشیرمه‌سی یوخ ایمیش. شیرین دؤیمج فارسلاردان گلمه‌دیر. عیسی قاسمپور بو مساله‌نی زنجانین امجدیه‌سینده سه‌راه خیابانیندا کیرایه قاب ساتان سید مجید نبوی _ دن ائشیدیب. عیسی قاسمپور دئییردی بو شخص اصیل زنگانلیلاردان‌دیر.

درمان دؤیمجی

زنجانلی شاعیر علی کریمی آناسی‌نین اؤیرندیگی باشقا بیر دؤیمجدن سؤز آچیر. (آناسی اصلینده چیلاندارلیدیر ایندی زنگاندا اوتورورلار) بو دؤیمج یئمه‌لی دئییل، بلکه درماندیر. یاغلی فتیری ساری یاغ ایچینه اوغاللار. وزلرلر یئنیدن خمیر اولار. بو خمیره دؤیمج دئیرلر. بدنین خاملایان یئرینه یا جامام اولان یئرینه قویارلار.

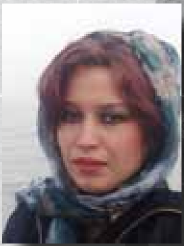

خان ننه‌مین سینه دفتریندن: بایاتیلار

سمایه جوانشیر

قایناق شخص: گول قاییت جوانشیر، قوجابگلی طایفاسیندان دوغوم یئری: موغان_ خوروزلو ماحالی _ لیملی کندی

دوغوم تاریخی:۱۳۰۸

آتا_ آناسی: حسین قولو، طوطو

سو چکدیم دولدا قالدی،
گؤزلریم یولدا قالدی،
دوروم چیخیم یول اوسته؛
گؤروم یار هاردا قالدی؟!

*

آغاجدا خزله باخ،
دیبینده گؤزله باخ،
اؤز وطنیندن دؤنوب؛
سرگردان گزنه باخ!

*

اوغلان آدین یاغوبدی،
گون داغلارا دوغوبدی،
سن وئردیگین اوزوکلر؛
بارماغیمی بوغوبدی.

*

باشیم آغریر آغریدان،
آغریسی وار آغریدان،
الینی قوی باشیما؛
خلاص اولسون آغریدان!
*
داغلاردا جئیران گزر،
آیاقلارین داش ازر،
من یارا نئیله‌میشم؛
یار مندن کنار گزر ؟!
*
کؤینگین ساری جانیم،
توتوپدو ساری جانیم،
بیر بئله دَرد چکیرم ؛
قالماییب یاری جانیم!
*
دریادا قوش اوزومو،
آی قیز ائشیت سؤزومو،
ائشیتمزسن سؤزومو؛
اؤلدوررم اؤز _ اؤزومو!
*
کاغیز یازدیم قاراسیز،
دردە دوشدوم چاراسیز،
گرک منیم دیلیمجک؛
یارا سیز یالواراسیز!
*
من عاشیق حورو داغی،
دومان گل بورو داغی،
اؤلوم آللاه ایشیدی؛
یاماندی دیری داغی!
*
داغلارین بو ایل قاری،
اریمز بو ایل قاری،
آنانی یارینا ساتار؛
اوغولون بئ ایلقاری!
*
گؤیدن گئدن قوشا باخ،
قانادی گوموشه باخ،
کاغیز یازیب یوللارام؛
اوستو قانلی یاشا باخ!
*
تایادا بَلیم یاندی،
ال آتدیم، الیم یاندی،
فلک بیر ایش ایشلدی؛
کورَییمده دریم یاندی!
*
آغاج اسدی خول دوشدو،
. . . .
آللاه بیر ایش ایشلدی،
آیری یئردن یول دوشدو!
*
مئجمئیه مئی قویدوم،
هئی گؤتوردوم، هئی قویدوم،
بی وفا یار یولوندا،
جاوان جانیم بئی قویدوم!

فولکلوریک خاطیره

من واننه‌م(۳)

سوسن نواده‌یرضی

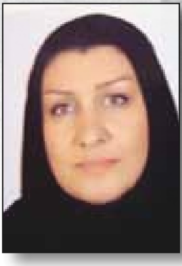

متنده اننه‌نین (عیصمت خانیمین) دیلیندن یازیلاین فولکلور نمونه‌لری ائله‌جه‌ده نوه‌سیله قارشیلیقلی دیالوگلار، تبریز آغزیلا یازیلمیشدیر.
رحمتلیک عیصمت خانیم نواده‌ی رضی مشهور معارفپرور حاج محمدآغا و حاج حسین آغا نخجوانی‌نین باجیسی قیزی ایمیش. او ۱۲۸۶_ ده تبریزده دونیایا گؤز آچمیش و ۱۳۶۱_ جی ایلده ده همین شهرده وفات ائتمیشدیر.
"پیسپیسلی پوسته خانیم" ناغیلی‌نین بعضی یئرلرینی اونودموشدوم. جناب جمشید گلچین تبریزی (۱۳۱۳_ تبریز) تعریفله‌ییبلر.

....

_ اننه!... اننه!
اننه‌مدن سس چیخمادی. یاخشیجا بیلیردیم یاتمامیشدی، اؤزونو یوخویا وورموشدو.
_ آی اننه! ...
یئنه ده جواب چیخمادی.
_ اه! بو مننن ده کؤنزدی! هوللوح بازین بیری، اؤزونو ویریپ یوخی‌یه، دیییر به کی من ده اینانیرام.
اؤز _ اؤزومه دئیینه _ دئیینه یورغانی چکدیم باشیما، گؤزلریمی ده برک_ برک سیخیب یومدوم، یاتماغا چالیشدیم... یئریمین ایچینده قئینییب قیتناشیردیم، ائله بیل کی جین وورموشدو بیله‌می.

اننه‌مین گؤزو قیزیشمامیشدی، خورولتویا دوشمه‌میشدی هله. آلاچیی یوخوسونو یاخشیجا قاچیرتمیشدیم، بیلیردیم!
_ هن نه وار؟ گینه نییه یاتانمیسان " جیتدان"؟.
_ ...
مخصوصاً دینمه‌دیم، یانی کی، کوسموشم، آجیقلییام! آمما هئی او بؤیور _ بو بؤیوره چؤنوردوم کی، بیلسین آییغام.
دئیه‌سن میتکّه‌م داش اولموشدو، یورغانیم دا کسسک. دؤشگیم ده تیکان _ تیکان اولوب بیز _ بیز باتیردی جانیما...
_ باشیوی قوی یات دا، نیه به ایلان چالان کیمین چابالیسان؟
«هه... ، اورگی یوموشاندی اننه‌مین» _ کئچدی عاغلیمدان. اورگینی بَره‌موم کیمی الیمده اریدیب، اویناديب لاپ _ لاپ رحمه گتیرمکدن اؤترو:
_ اننه، آخی من قورخورام، قورخومنان یوخوم قاچیپ، یاتامیرام. دئدیم، قودوقلانا _ قودوقلانا!
لاپ اورگی‌نین ایچینه ایشله‌میشدیم بیلیردیم. رحمتلیگین اورگی ائله نازیک ایدی کی! گرنشیب منه ساری دؤندو، آغزینی مققاره بویدا آچیب دریندن اسنه‌دی.
بئگؤول _ بئگؤول دئدی:
_ گه بورا گؤروم، گه یات یانیمدا! دئ گؤروم نمنه‌دن قورخوسان قادان آلیم؟!
گؤزلریندن یوخو دامیردی، سسینه‌جن یورغون _ آرغین ایدی یازیق اننه‌مین (بئله ده گؤدنسیز نوه اولار آخی؟). یورغانینی قووزاییب قوینونو آچدی منه... ائله ایستی، ائله محبت قوخولو، ائله اورگی کؤورک ایدیکی، «بهشت بوراسی کیمی بیر یئر اولسون گرک» دئدیم اؤز _ اؤزومه.
_ اننه (لاپ شیتتنه_ شیتتنه!)
_ گینه نه دارتیلمامیش دَنین وار؟ دردین نَدی، نه دییسن؟
لاپ دا اورگی کئچسین، قانی قایناسین منه، بوینونا ساریلیب بیر اؤپوجوک قوندوردوم قیریشمیش صوراتینا (رحمتلیک شیربازلیغی چوخ سئوردی، من ده بو ایشین اوستاسی ایدیم!)
_ اننه منه نغیل دئ!

ـ گؤزلریوی یوم پیسپیسلی پوسته خانیم نغیلینی دیییم! آخی سن ده ائله اونا تای کوسَیَن‌سن. سحری ده یادیما سال قورخولوغووی گؤتوروم.

بیرگون واریدی، بیر گون یوخیدی، بی دانا پیسپیسلی پوسته خانیم واریدی. اره گئتمه‌میشدی، چوخ قصّه‌لنمیشدی. بیر گون کوسر ائودن چیخار. گئدر، گئده ه ه ر، یئتیشر بی دانا پیشیه. پیشیح دییر:

ـ پیسپیسلی پوسته خانیم،

ساچی دابان اوسته خانیم،

ساچی اوزون سورای خانیم،

بورنو اوزون دارای خانیم.

هارا گئدیسن؟

دییر:

ـ گئدریرم ار تاپباعا، گون گؤرماعا.

دییر:

ـ منه گله‌سن؟

دییر:

ـ نیه گلمرم، آمما بیر گون سؤزوموز اوسسا، سن منی نَمَنئی‌نن ویراسان؟

پیشیح دییر:

ـ بو قویروعومی گؤروسن؟ مونونان چیرپارام باشینینان!

پیسپیسلی پوسته خانیم دییر:

ـ یئری، یئری، یئرپیس‌درجه

یئری من سننن کوس‌درجه. من سنه گلمرم.

کوسر، دوشر یولا. گئدر ـ گئده ه ه ر

گؤرر بیر چوبان گئچیر. چوبان دییر:

ـ پیسپیسلی پوسته خانیم،

ساچی دابان اوسته خانیم،

ساچی اوزون سورای خانیم،

بورنو اوزون دارای خانیم.

هارا گئدیسن؟

دییر:
_ گئدریرم ار تاپباعا، گون گؤرماعا.
دییر:
_ منه گله‌سن؟
دییر:
_ نیه گلمرم، آمما بیر گون سؤزوموز چیخسا، سن منی نَمَنئی‌نن دؤیه سن؟
چوبان دییر:
_ بو دَیَنَیی الیمده گؤروسن؟ موننان چیرپارام باشیننان!
پیسپیسلی پوسته خانیم دییر:
_ یئری، یئری، یئریپیس‌درجه
یئری من سننن کوس‌درجه. من سنه گلمرم.
اوننان دا کوسر، دوشر یولا. گئدر _ گئده ه ه ر یئتیشر بیر باققالا.
باققال دییر:
_ پیسپیسلی پوسته خانیم،
ساچی دابان اوسته خانیم،
ساچی اوزون سورای خانیم،
بورنو اوزون دارای خانیم.
هارا گئدیسن؟
دییر:
_ گئدریرم ار تاپباعا، گون گؤرماعا.
دییر:
_ منه گله‌سن؟
دییر:
_ نیه گلمرم، آمما بیر گون سؤزوموز اوسسا، سن منی نَمَنئی‌نن ویراسان؟
باققال دییر:
_ ائله بو چکی داشینن چیرپارام باشیننان.
پیسپیسلی پوسته خانیم دییر:
_ یئری، یئری، یئریپیس‌درجه

يئرى من سننن كوس‌درجه. من سنه گلمرم.
كوسر، دوشر يولا. گئدر، گئدر يئتيشر بير قصابا. قصاپ پيسپيسلى پوسته خانيم،
ساچى دابان اوسته خانيم،
ساچى اوزون سوراى خانيم،
بورنو اوزون داراى خانيم.
هارا گئديسن؟
دیير:
ـ گئدريرم ار تاپباعا، گون گؤرماعا
دیير:
ـ منه گله‌سن؟
دیير:
ـ نيه گلمرم، آمما بير گون سؤزوموز اوسسا، سن منى نمَنئى‌نن ويراسان؟
قصاب دیيير:
ـ بو چاپاجاغينان ويررام باشيننان!
پيسپيسلى پوسته خانيم دیير:
ـ يئرى، يئرى، يئرپيپس‌درجه
يئرى من سننن كوس‌درجه. من سنه گلمرم.
كوسر، دوشر يولا. گئدر، گئده ه ه ر، يوروللار اوتورار بير داش اوسته. اوردان بير سيچان گئچيرميش. سيچان بَى دیير:
ـ **پيسپيسلى پوسته خانيم،**
ساچى دابان اوسته خانيم،
ساچى اوزون سوراى خانيم،
بورنو اوزون داراى خانيم.
هارا گئديسن؟
دیير:
ـ گئدريرم ار تاپباعا، گون گؤرماعا
دیير:
ـ منه گله‌سن؟

دییر:
ـ نیه گلمرم، آمما بیر گون سؤزوموز اوسسا، سن منی نمَنئی‌نن ویراسان؟
سیچان بَی دییر:
ـ من سنی ویرماراام. من سنی دؤیمره ه هم. سنی پامبیغ آراسیندا ساخلارام. بو قویروعومی گؤروسن؟ آپاریب باتیرارام خانیملارین سورمه‌دانینا، گتیررم چکرم سنین گؤؤزلریوه
پیسپیسلی دییر:
ـ ایندی کی سن منی دؤیمه‌سن من سنه گلره ه ه رم.
پیسپیسلی خانیمینان سیچان بَی ائولنللر. بیر گون سیچان بَی دییر:
ـ شاهین ائوینده قوناخلیخ وار. من گئدیرم اوردان یاغدان، دویودن ییغیم گتیرم.
سیچان بی تورباسین گؤتوروپ چیخار. پیسپیسلی پوسته خانیم دا چیچپالتارلارین ییغار گیردکان قابیغینا آپارار سو باشیندا یوماعا.
یاغیش یاغمیشدی، آتدیلار گئشمیشدی، آتدارین آیاق یئرلری جولا اولموشدی، سو ییغیشمیشدی. پیسپیسلی پوسته خانیم آپارار اوردا پالتاررارین یوسون، آیاغی زویولدر، شاپپیلتینن دوشر جولانین ایچینه، هر نئینر چیخا بیلمز.
او یانان آتدیلار شاه ائوینه قوناخ گئدیردی. پیسپیسلی پوسته خانیم اوردان سسلنر کی:
ـ تاراپ ـ توروپ آتدیلار،
تیرمه قره بؤتدولر (بؤرکلولر)،
شاه ائوینه گئدرسیز،
سیچان بَیه دییرسیز،
پیسپیسلی پوسته خانیم
ساچی دابان اوسته خانیم،
ساچی اوزون سورای خانیم،
بورنو اوزون دارای خانیم،
درین ـ درین دریالارین ایچینه دوشوب آز قالیر بوغولسون. دورماسین گلسین!
آتدیلار گئدر شاه ائوینه، تعریفلرلر کی، بیز گلیردوخ، بئله بیر سس ائشیتدوخ.
سیچان بَی ده دووارین دالیندان قولاغ آسیرمیش، دییر:
ـ واخسئی ائویم ییخیلدی! پیسپیسلی پوسته‌خانیم دردیسره دوشوپ.

تئز گلیب اؤزون یئتیرر همان جولانین باشینا. الین اوزادار پیسپیسلی پوسته خانیما دییر کی:
ــ پیسپیسلی پوسته خانیم، الینی اوزات چکاااالی!
او دا دییر:
ــ یئری ــ یئری من سننن کوساااااالی! هانی قیزیلدان نردووانین؟ هانی گوموشدن پیلله‌کانین؟
سیچان بَی گئدر سووزوچو توکانیننان بی دانا یئر کؤکو گؤتورر، اونو دیش ــ دیش ائلر، گتیرر سالار او جولیه. دییر:
ــ پیسپیسلی پوسته خانیم، الینی اوزات چکاااالی!
او دا دییر:
ــ یئری ــ یئری من سننن کوساااااالی! هانی قیزیلدان نردووانین؟ هانی گوموشدن پیلله‌کانین؟
سیچان بی گؤرر یوخ باباااا، بونون دیلی چوخ زیاده‌دی. بی‌دانا داش واریدی اوردا. اونو دیغیررادار ــ دیغیررادااار، داش گلر دوشر پیسپیسلی پوسته خانیمین باشینا.
سیچان دییر:
ــ یئری یئری منه دیل اوزون آرواد لازیم دیی.
هاپبان هوپبان،
یاریل ییرتیل،
سو ایش قورتول!
یئدی، ایشدی، مطلبینه یئتیشدی.
والهی اننه‌مین بو ناغیللاری او قدر سوال یارادارادی کی ذهنیمده، اولان قالان یوخومو دا قاچیردارادی!
ــ اننه، کیم مطلبینه یئتیشدی، پیسپیسلی اؤلدو دااااا!
ــ نه بولوم گومان سیچان بَی یئتیشدی.
ــ هانی؟! او دا آروادسیز قالدی دا!
ــ آی بالا سن اوشاخسان یا موزوَره‌سن؟! باشیوی قوی کؤپ دااا ! گئجه‌نین بو وختندده نیه به قرق ائلیسن آدامی؟
ــ من نئینیم، اؤزون دییسن مطلبینه یئتیشدی... ایستیرم بولم دااا کیم یئتیشدی، کیم

قالدی؟!
ـ کیم یئتیشه‌جاق؟! سیچان بَی گئتدی آیری آرواد آلدی!

***

آی منیم صبیر داشی اننه‌م! آی منیم دریا اورکلی اننه‌م! آی منیم حکمت دونیاسی اننه‌م... یاشاماغا لازیم اولان هر معلوماتی وئریرمیش منه بو ناغیللاردا!
من ایندینین ایندیسی ده پیسپیسلی گؤرسم، دئیرم بس کی، گیردکان قابیغیندا پالتار یوماغا گئدیر. کاش ایلیب قولاغینا دئیه بیله‌یدم کی: پیسپیسلی پوسته‌خانیم، ساچی دابان اوسته خانیم، هئچ کیمه بئل باغلاما، سیچان بَیه اینانما! اونون شیرین دیللرین، ائشیت آمما آلدانما!
او گئجه بیلمه‌دیم نه واخت یوخویا دالمیشام و اننه‌مین یاخاسی نه واخت قورتولوب منیم اوجو ـ بوجاغی اولمایان سورغو سواللاریمدان.

سحریسی آییلدیغیمدا گؤردوم میپباخدان نه گؤزل ایی‌لر گلیر، نه گؤزل ایی‌لر! تر ـ تلسیک قاچیب حووضون قیرناسین آچیب ال ـ اوزومو لیلیخلادیم، لیلیخلاریمی دا حوله‌ینن یایالادیم اوزومون هر یئرینه، گلیب اوتدوم دسترخان باشیندا.
آتام دئدی:
ـ هانی به سلامین؟ گئت ال اوزووو یو، گه! آبا هَدیح پیشیریب بیله‌میزه.
ـ یودوم گلدیم.
ـ یومامیسان شیرتیخلامیسان!
گینه گئتدیم قیرنا باشینا.
هدیک، یا دا دیشلیک چوخ لذتلی و قوه‌لی بیر یئمک ایدی. کؤرپه آلتی آیلیق اولوب دیش چیخاردان واخت دیشلیک پیشیردیلر. قوهوم قونشویا دا پای وئرردیلر. ایندی ده بو دب آزما چوخ وار بورالاردا. من اوندا بیلمزدیم، ایندی ده بیلمیرم کی، بؤیوکلر دیشلیک یئینده کؤرپه نئجه دیش چیخاردار؟! آمما هر حالدا آرزو ائدردیم کاشکی هئی کؤرپه‌میز دیش چیخاردایدی، اننه‌م ده هئی هدیک پیشیره‌یدی.
اننه‌م بوغدانی، نوخودو بیر گون قاباقدان ایسلادادری، گئجه‌دن سحره کیمی وام اوددا پیشیرردی، سحر دوروب حلیم سالمیش هَدیگه بیر آز دوز آتاردی، بیر آز دا کره قاتاردی. پیالالارا چکنده ده اوستونه کیشمیش ایله گیردکان خیرداسی سپردی. لذتیندن دویماق اولمازدی.

ـ اننه بیر پیالادا وئر یی‌ییم، باجیم تئز دیش چیخاتسین!
ـ سامان سنین دَیی بالا، سامانینخ کی سنیندی! قارنین سانجیلانار.
ـ خئیر من ائله یئرده یاتمارام آلتیما شئح گئشسین!
ـ بیی! بالا نه دخلی وار؟
ـ بولمورم کی، اننه. سن دیین سؤزلردن دئدیم داااا!
منیم بو سؤزومه آنامینان آتام بیر ـ بیرینه نم نه‌جور باخیب پیقفیلدادیلار.
ـ جیتقوزون حاضیر جوابلیغینا باخ! زوبالاغین بیری زوبالاخ ـ دئدی آتام گوله ـ گوله. من بیلمه‌دیم نه دئدیلر، آنجاق منه گؤره دانیشدیقلاریندان خوشوم گلیردی.
اننه‌م دئدی:
ـ بالا بو اوشاق قورخوپدی، گرح قورخولوغون گؤتورم.
آتام هئچ بئله ایشلری سئومزدی، بتر ده قارشی چیخاردی. آمما من چوخ سئوینیردیم، ایچیم کئچیردی کی، گینه ده منه گؤره دانیشیرلار. آتام اننه‌مه قاش گؤز ائله‌دی... یانی: «قوی ائوین کیشیسی گئسسین، اؤز الیمیز اؤز باشیمیز اوسسون گؤراخ نئینیروخ!»
آتام گئدندن سونرا، اننه منی قیبلیه ساری اوزاتدی، اوستوِمه بیر چاِدرا چکدی... بیر ایستیکان سودا ایکی قاشیق دوزو اریتدی. آنام میس خَکندازی گتدی، قویدو اود اوستونده قیزیشسین. من بیر آز قورخدوم، دوزون ایسته‌سز. توکلریم بیز ـ بیز دوردی. آنام قیزمیش خکندازی گتیریب توتدی باشیمین اوستونه. اننه‌م دئدی:
ـ اینسدن، جینسدن، بنی‌آدمنن، حئیواننان، هرنمنه‌دن قورخوپ، قورخولوغون گؤتورورم.
سورا دوزلو سودان بیر آز تؤکدو خکندازا، چیسسسسسس سسی چیخدی، گینه داغلادی، اورگیمین اوستونده چیسیلداتدی، بیر دفعه ده آیاخلاریمدا! بئله‌لیکله قورخدوغوم شئی باشیمدان گیرن کیمی، آیاقلاریمدان چیخدی و ناخیشی ده دوشدی خکندازا!
سو، قیزمیش خکندازدا بوخار اولوب دوز قورییب ناخیش سالدی. او ناخیشی بیر شئیه بنزه‌دیب دئدیلر:
ـ هَـَـَـن بالا بو ایتدن قورخوب!
ـ ایتدن قوخموسان؟
ـ یووووووع!

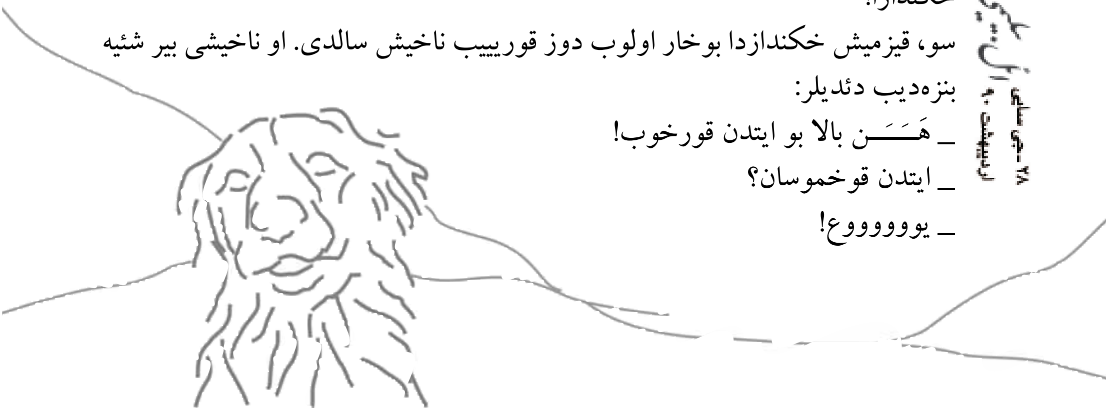

ـ بودو باغ، بو باشی بو دا قویروغی. . .
ـ من ایت گؤرمه‌میشم، قورخام. گؤرسم ده قوخمارام، نه‌یینن قورخوم؟
ـ به نمنه‌دن قوخموسان؟ هلبت یوخودا ایت گؤروپ قوخموسان!
ـ من ایتدن قوخمارام باغ دئدیم!. .
خولاصه زورونان بوینوما قویدولا کی من ایتدن قوخموشام!

***

یای ـ یاز ایدی، هاوا خوش ایدی او گون.
اننه‌م هردن بیر قبر اوستونه گئتمگی اؤزونه واجیب بیلردی. او گون ده منده‌سینی باغلاییب منه دئدی:
ـ گئدیرم قبر اوستونه، گلیسن گه گئداخ.
من اننه‌نین یانینا دوشوب هر یئره گئتمگی سئوردیم، قبر اوستو سهلیدی، جهنمه گدک دئسئ‌یدی، یوخ دئمزدیم! البته اننه‌ده تک باشینا گئتمگی سئومزدی، اما کیمسه‌یه ده گؤدن آغریسی کیمی زحمت وئرمک ایستمزدی. بیر آز غرورلویدو؛ ایستردی اموراتینی اؤزو یئربه‌یئر ائله‌سین.
ایندی، طوباییه قبریستانلیغی تبریزین لاپ اورتاسیندادی. گؤزل بیر پارکا چئوریلیب و فقط بیر نئچه آدلیم شخصیتین، او جومله‌دن اننه‌مین دوغما داییلاری نخجوانی قارداشلارینین مقبره‌سی اوردا دورور. آمما اوندا ماشین توتاردیق، خئیلک ده دار ـ دودوک پالچیلقلی کوچه‌لردن پیادا گئدردیک، دیزه کیمی پالچیغا قویلاناردیق تا طوبائیه یئتیشردیک. قبریستانلیغین آغزیندا اننه‌م دوروب، بیر شئیلر دیل ـ دوداق آراسیندا دئیردی.
ـ اننه اوجادان دئ من ده دئییم.
ـ بیر حمد، اوچ قول‌هو واللاه دئ.
ـ نییه؟
ـ قرق ائلمه، خیرنَیین دلینسین! قوی گؤروم نه دئییرم آخی!. .
ـ من ده ایستیرم دئیم.
ـ دئ داا‌ا، قارنی یانمیش، کیریخ سالما منی!
من ده بیسم آللاه دئدیم کسری یادیمنان چیخدی...
باشلادیم اورگیمده اوخوماغا:

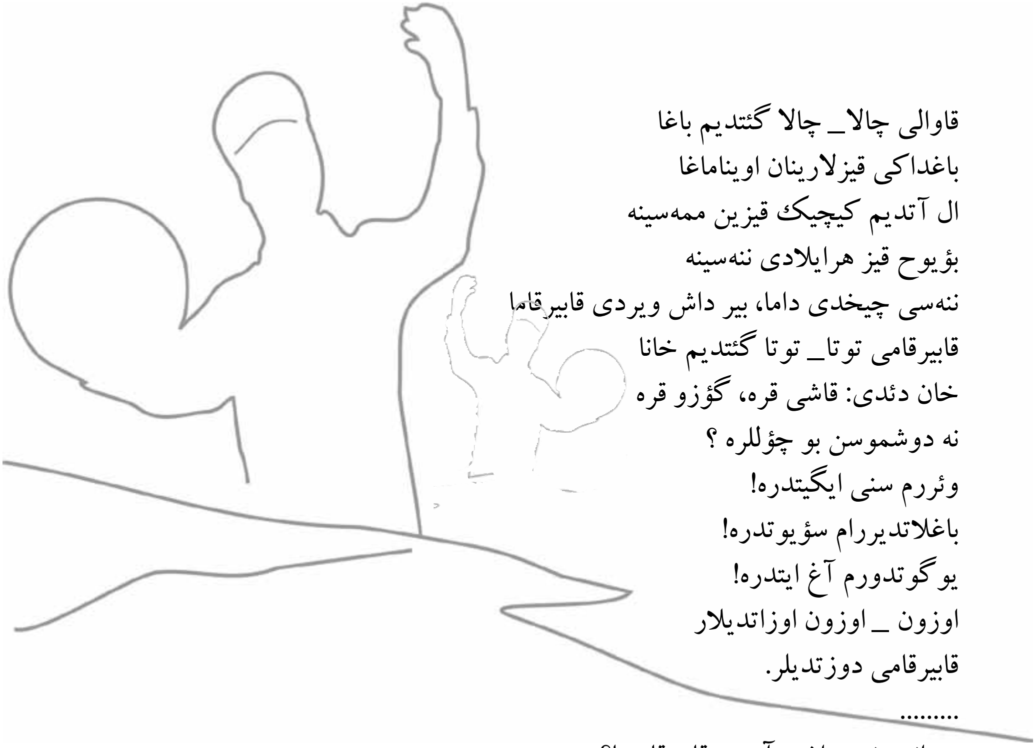

قاوالی چالا_ چالا گئتدیم باغا
باغداکی قیزلارینان اویناماغا
ال آتدیم کیچیک قیزین ممه‌سینه
بؤیوح قیز هرایلادی ننه‌سینه
ننه‌سی چیخدی داما، بیر داش ویردی قابیرقاما
قابیرقامی توتا_ توتا گئتدیم خانا
خان دئدی: قاشی قره، گؤزو قره
نه دوشموسن بو چؤللره ؟
وئررم سنی ایگیتدره!
باغلاتدیررام سؤیوتدره!
یوگوتدورم آغ ایتدره!
اوزون _ اوزون اوزاتدیلار
قابیرقامی دوزتدیلر.
....

_ اننه، نییه داشی آتدی قابیرقاسینا؟
یازیق اننه‌مین فیکری هاردایدی، من نه کئفده‌یدیم؟! منیم بو سوالیمدان قوتونان قورودو. تعجوب‌له سوروشدو:
_ کیم داش آتدی؟ هاردان آتدی؟!
_ دیبیرم، کیچیک قیزا ال آتاندا، ننه‌سی نییه اونا داش آتدی؟
اننه هله تازا باشا دوشموشدی کی من حمدی سوره عوضینه قوشماجا اوخورموشام!
بؤیرومو دومسوکله‌دی، بیر دانا دا بتر چیمدیکله‌دی بیله‌می؛
_ آی سنی گؤروم دیلین قوروسون، قبر اوسته بولاری اوخیه‌للر؟
سسیمی اورداجا کسدیم. آخی سورغو _ سواللاریم بئزیکدیریردی، کیریخدیریردی بیله‌سینی.
_ جانین یانسین! نه اؤزون دیش دوروسان، نه ده دیلین دیش دورور! آمان وئر گؤروم نه غلط دارتیرام آخی؟
بوینومو قویدوم چیینیمه، میسمیریغیمی سالّادیم، فاغیر مظلوم(!) دینمز _ سؤله‌مز دوشدوم اننه‌مین دیبینه.

اننه‌م هر دفعه‌سینده آتاسیندان _ آناسیندان اؤنجه، قایانا _ قایناتاسی نین قبرینه گئدردی.
اوشاق عاغلیم، بو مجهولو حل ائده بیلمیردی. بیر سفرینده سوروشدوم:
_ اننه، نیه بس آناندان قاباخ قئیناناوا گئدیسن؟
_ بالا قئینانام چوخ حؤرمتجیل، چوخ دا مئهریبانایدی. من اونا ایینه اوجوجان اینجیمه‌میشم.
او زامان اننه‌نین نه دئمک ایسته‌دیگیندن باش تاپمازدیم، اما ایندی اونون قدیر بیلن اولوب منه ده قدیر بیلنلیک اؤیره‌تمک ایسته‌دیگینی یاخشی باشا دوشورم.
اننه‌مین آردینجا بو قبیردن او قبیره کؤلگه‌سی کیمی سوروردیم. هر قبیرین باشیندا چؤمبه‌لیب یئردن بیر بالاجا داش گؤتوروب اننه‌م کیمی اوچ دفعه قبره چالاردیم (ائله بیل قاپی دؤیورم!) سونرا چارپاز جیزیق چکردیم و ساغ الیمی گونبز کیمی او جیزیغین اوستونه قویوب بیر حمد اوچ قول هوالله اوخویاردیم (البته حمدسوره‌نین یاریسین سورتردیم، یالاننان آغزیمی ترپدردیم اننه دئسین بس اوخویورام! اننه‌م چوخ دوز آدام ایدی، بیلمیرم من کؤپئی اوعلولوعو کیمدن اؤیرنمیشدیم!)
نهایت زیارت قبور باشا چاتاردی. ائله بیل کی، اؤلولرینین هامیسینی باغیشلاندیریب بهیشته گؤندرمیشدی، اننه‌مین اوزونه بیر فرح، بیر دینجلیک و بیر راضیچیلیق کؤچردی. گلیب اوتوراردیق قبریستانلیغین چیخیشیندا بیر سککی‌نین اوستونده. اننه‌م منده‌سینی آچاردی... دوغروسو، من اؤلولرین زیارتینی خوشلامازدیم، اننه‌مه قوشولوب گلمگیمین سببی ده ائله بو سون سئکانس ایدی! اننه منده‌سینی آچاردی و من آج‌به‌سوسوز، یورغون
_ آرغین، گؤزلریمی تیکردیم اننه‌نین اللرینه، منه تیکه توتوب وئرسین.
_ آل بو شکرپنیری قوی آغزیوا، سنه گولبسر _ پنیر تیکه‌سی توتوم.
او گولبسر تیکه‌سی‌نین دادی هله ده داماغیمدادی. فقط اوردا اوتوران لامپا دوه‌سی یئکه‌لیکده، او کَل پئیسَر، دیزیخکور یولچو یادیما دوشنده، ایندی ده تیکه‌م قالیر بوغازیمدا!. . .

من و اننه‌م (۳) یازیسیندا گئدن بعضی تبریز آغزی سؤزجوکلر

Könəz	کؤنز	İnadcil
Hüllühbaz	هوللوح‌باز	Hoqqabaz
Məqqarə	مقاره	Mağara

Begöül- begöül	بئگؤول- بئگؤول	Könülsüz, istəmiyərək
Şirbazlıx (– ğı)	شیربازلیخ	Yalandan birini tərifləyib ürəyini ələ gətirmək
Küsəyən	کوسَیَن	Tez küsən
Müzvərə	موزوَره	Hər işə qarışan, fuzul
Lılıxlamax (– ğı)	لیلیخلاماخ	Təmiz yumamaq yalandan su axıdıb təmizləməmək
Dəstərxan	دسترخان	Süfrə
Şırtıxlamax (– ğı)	شیرتیخلاماخ	Az su töküb çirki yayalamaq
Dəyi, Dəyir	دَیی، دَییر	Deyil
Cıtqoz	جیتقوز	Səssiz zirəng adam
Zobalax (– ğı)	زوبالاغ	Balaca və şuluq uşaq
Məndə	منده	Yemək götürmək üçün böyük dəsmal
Xırnəh (– yi)	خیرنَح	Xırxıra
Lampa dəvəsi	لامپا دوه‌سی	Yekəpər, Heyvərə
Qutunnan qurumax	قوتونان قوروماق	Yerində qurumaq (فا. درجا میخکوب شدن)

هئریزده آغلایان وار.... (۳)
سون بؤلوم

حمید والائی

Hamid. valai@gmail. com

قایناق شخص: حؤرمتلی آنام جئیران خانیم موسوی، ۵۰ یاشیندا، یازیب اوخوما بیلیر، هئریزده دوغولموش و ایندیلیکده تبریزده یاشاماقدادیر.
توپلاما تاریخی: ۱۳۸۹_ جو ایل
بو آغیلار هئریزه عاییددیر و هئریز آغزی ایله ده یازیلمیشدیر.

آغیلارین بیرینجی و ایکینجی بؤلوملری کئچن ساییلاردا یایینلاندی، ایندی ایسه بیر نئچه باشقا آغینی ائله‌جه ده فورمجا بیر آز بایاتیدان فرقلنن آغیلار و نیسگیللری اوخویاجاقسینیز.
بو آغیلارین یازیبا آلینماسیندا ایکی علامتدن ده فایدالانمیشام:
۱- ایکی آکولاد { } آراسیندا گلن کلمه‌لر اؤز یئرینه و مناسیبتینه گؤره دییشیله بیلر مثلاً یازیلاندا {آی باجی}... بو اولا بیلر کی آی قارداش، آی ننم، آی حسن، آی سونام، آی ممد و... ده اولسون.
۲- ایکی [ ] آراسینا سالینان میصراعلاردا اولا بیلر هم تک میصراع کیمی هم ده او میصراعین یانیندا گلن دیگر واریانتلاریلا بیرلیکده اوخونسون. مثلاً:

بوتایا قلبی تایا،
شؤوکه‌سی دوشدو چایا،

[جان چحدیخ، جفا چکدیخ]؛
[چوخلو زحمتلر چکدیخ]،
[علاجین تاپممادیخ]،
امَیییمیز گئتدی زایا!

بیر نئچه آغی

کؤینیَین آغ ساخلارام،
یویارام آغ ساخلارام،
بیر ده قاپیمدان گیرسن؛
سنی قوناق ساخلارام.

آراز داشاندا بیلر،
کور قوْوشاندا بیلر،
آدام، آدام قدرینی؛
آیری دوشنده بیلر.

باغریم قارا قازاندی،
دیلیم عرضه یازاندی،
فلگه بئل باغلاما؛
فلك پرگار پوزاندی!

چیخارام داما من ده،
باخارام یولا من ده،
گؤرسم {آتام} گئدیر ائوینه؛
چکرم نالا من ده!

اوخوم قالخانا دَیدی،
آتدیم قالخانا دَیدی،
بو دَین منه دَیدی؛
گؤروم خلقه نه دَیدی؟!

گؤزومنن یاشیم گلر،
یاشیمنان خوشوم گلر،
[چیخارام داغ باشینا]؛
[چاغیررام {اؤلنلریمی}]
ال ائتسم قوشون گلر.

کؤینگیم دیزیم اوسته،
بوکموشم دیزیم اوسته،
بیرده قاپیمدان گیرسن؛
یئر وئررم گؤزوم اوسته.

قاشا قوربانا گللم،
گؤزه قوربانا گللم،
بیلسم هاردان گلیسن؛
سنه قوربانا گللم.

گؤیده اولدوز جیدادی،
ال چاتماز، الویداعدی،
من اؤلسم سنه قوربان؛
سن اؤلمه، الویداعدی!

باخچامیزدا ساری گول،
یاری قونچا یاری گول،

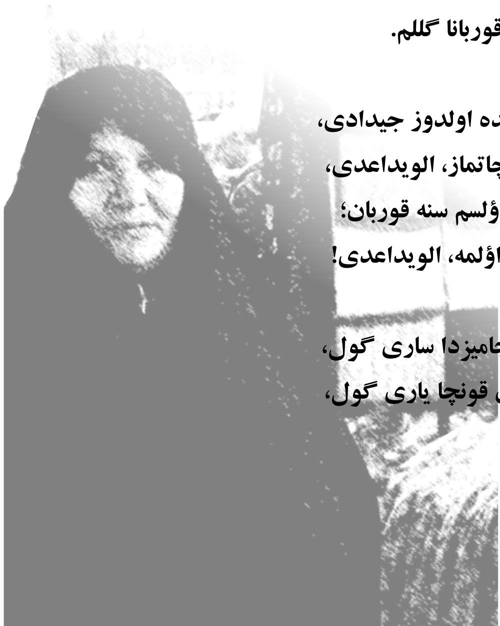

تئز آچیلدین، تئز سولدون؛
اولمییئیدین باری گول!

گلیردیم قیراغینان،
گول بیشدیم اوراغینان،
ایتیرمیشم گولومو؛
اییلرم سوراغینان!

گؤروکن باغ بیزیمدی،
ایچی دولو اوزومدو،
آی {باجیم آی قارداشیم}؛
ییخیلان ائو بیزیمدی!

من سنه آغلامازدیم،
گولردیم آغلامازدیم،
بیلئیدیم وفان بودو؛
سنه بئل باغلامازدیم!

سولار طیلیسیم اولدی،
آخدی طیلیسیم اولدی،
عزیزلرین اؤلمَغی؛
بیزه اوروسوم اولدی!

یئری گئت بیری اؤلموش،
گؤزونون نورو اؤلموش،
عالمنن بیرجه _ بیرجه؛
بیزدن بیر سورو اؤلموش!

ننه‌م دَتدی آغلاما،
باجیم دتدی آغلاما،
منی دتدی گؤروبسن؛
دتدی _ دتدی آغلاما!

سودا بالیخ یان گئدر،
آچما یارام قان گئدر،
اؤزوو چوخ اینجیتمه؛
اجل گلیب جان گئدر!

قارغیشلی آغیلار

آشاغیداکی آغیلار دا مضمونونا گؤره هم آغی، هم ده قارغیشلارین ایچینده سیرالانا بیلر.

کؤینیَین تیکن اؤلسون،
قاتدییب بوکن اؤلسون،
من سنه گؤز تیکمیشدیم؛
سنه گؤز تیکن اؤلسون!

اوتاغین آغدی قالسین،
آغارتدین آغلی قالسین،
سنی هر کیم قارغیدی؛
اوتاغی باغلی قالسین!

هویرات فورموندا آغیلار

آشاغیداکی آغیلار، فورم اولاراق قوزئی عیراق تورکلرینین بایاتیلارینا (هویراتلارا) بنزه‌ییر. بورادا ایلک میصراعین یئددی دئییل، دؤرد هیجاسی وار.

اورومویا،
سن ده گل اورومویا،
فلک بیر ایش ایشله‌ییب؛
گؤز یاشیم قورومویا!

بسدی فلک،
صبریمی کسدی فلک،
هر یاندا چادیر ووردوم؛
طنفیم کسدی فلک!

سالماسا،
بو یول گئدر سالماسا،
بنده، بنده‌یه نئیلر؛
خودام گؤزدن سالماسا!

اوستو جنگل،
آلتی داش، اوستو جنگل،
ییغ {باجیوی، آناوی}؛
اؤزونده اوستوجن گل!

گولدورمه گئت،
غملی‌یم دیندیرمه گئت،
من بیر یانیق کؤیشنم؛
اود سالیپ، یاندیرما گئت!

کیلیم یاندی،
اود دوشدو کیلیم یاندی،
قضا بیر ایش ایشله‌دی؛
آغزیمدا دیلیم یاندی!

اوچ میصراعلی آغیلار

ننه‌م یانیما گلسین،
باجیم یانیما گلسین،
بالا قادان جانیما گلسین!

جئیرانیم چؤله دوشدو،
اؤردَییم گؤله توشدو،
بیر داش بیر گؤله دوشدو!

نیسگیللر

بعضاً آغیلارین آراسیندا ایکی میصراعدان سونرا اؤلن شخصین حاقّیندا نیسگیللی سؤزلر دئییلیب، سونرا قالان میصراعلاری اوخونار. میثال اوچون:

قاشلاری مسمه‌لیدی،
گؤزلری سورمه‌لیدی،

توکانی باغلی، قلبی داغلی، پاسلی قلملی، نوبار بالالی، غفیل قادالی {قردش}
سنی ووران اووچونون
اللری کسمه‌لیدی.
یا دا
قاشلاری مسمه‌لیدی،
گؤزلری سورمه‌لیدی
تاپیلمیان داوالی، اولونمیان چارالی، آلتی قلبی، اوستو ظالیم دؤحتورلو {باجیم}
سنی ووران اووچونون
اللری کسمه‌لیدی!

بو نیسگیللرین بیر پاراسی آشاغیدا وئریلمیشدیر:

غنچه یارلی، گلین یارلی، اوزاخ یوللو،
ایشلییب ایشیننن دویمیان، اوتوروب دینجین آلمیان
قاباغی جانامازلی، آغزی دوعالی،
قیبله‌سیندن چؤنمیین، نامازیندان دویمیان

" هئریزده آغلایان وار ... (۳)" یازیسیندا گئدن هئریز آغزی سؤزجوکلر

Ölməğə	اؤلمغه	Ölməyə
Xuda	خودا	Allah , Tanrı
Cəngəl	جنگل	Meşə , Orman
Olmiyeydin	اولمییئیدین	Olmayaydın
Urusum	اوروسوم	Adət, Rəsm, Daimi
Tüşdü	توشدو	Düşdü
Qəlbi	قلبی	Uca

تحلیل محتوای ارزشیابی در مورد جنس مؤنث در ضرب‌المثل‌های آذربایجان

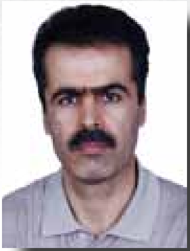

کاظم عباسی

ضرب‌المثل‌ها جملات کوتاهی هستند که از تجربه‌ای طولانی تولد یافته‌اند.

«سر وانتس»

مقدمه:

به یقین می‌توان گفت که بشر تنها زمانی پا به عرصه بشری نهاد که توانست مرزهای غریزه را درنوردد و پدیده‌هایی بیافریند که پیش از آن در طبیعت موجود نبود. این آفریده‌های بشری نه تنها پدیده‌های مادی، بلکه حوزه‌های غیرمادی را نیز شامل می‌شود. انسان زبان را آفرید و برای توجیه هستی خود و پیرامونش به اسطوره‌پردازی و فلسفه پرداخت، ابزارهای تولید را به وجود آورد، به ساخت مصنوعاتی نائل شد که زندگی مادی‌اش را مرفه‌تر سازد و... . آفریده‌های بشری به هر حوزه‌ای که مربوط باشد (مادی یا غیرمادی) در ذات خود ارزشمند است چرا که سند وجود کسانی است که از طبیعت فراتر رفته‌اند و به آفرینش چیزی نایل شده‌اند که قبل از آن موجود نبود. ابراز ناراحتی آن دانشمندی که در قبال محو بعضی از زبانها در یکی از روزنامه‌ها منتشر گشت از همین زاویه دیده بود که می گفت با مرگ یک زبان نوع خاصی از احوالپرسی و نوع به خصوصی از روابط بین انسانها و بخشی از دستاورد بشریت نیز محو می‌شود (به نقل از روزنامه همشهری ـ نقل به مضمون)

شاید بتوان گفت که دستاوردهای نوع بشر در تمام زمینه‌هایست که فرهنگ او را

می‌سازد. این فرهنگ و سنت‌های بشری در انتقال از نسلی به نسل بعد تحت تأثیر عواملی متعدد تغییرات مختلفی می‌یابد که به آنها خصلتی پویا می‌بخشد. چون انتقال و پویایی بخش اعظم این حوزه از دستاورد بشری بدون تکیه بر روشهای کلاسیک و مکتوب (دست کم تا زمان معاصر) بوده و در بطن جامعه و به صورتی سیال و زنده صورت می گیرد، اطلاق «سنتهای شفاهی» به این حوزه از دستاورد بشری چندان هم نامأنوس نمی‌نماید. «سنتهای مادی» یکی از سنتهای شفاهی را تشکیل می‌دهند، در مطالعه و بررسی این حوزه (سنتهای مادی) مسکن و بناها، هنر و صنعت، پوشاک، خوراکی‌ها و نوشیدنی‌ها و نیز مواد داروئی تحت مطالعه در می‌آیند. «سنتهای رفتاری» شاخه دیگر از رودخانه عظیم «سنن شفاهی» را پدید می‌آورد. در این شاخه شعائر و تشریفات، آداب و رسوم، جشن‌ها و اعیاد، رقص‌ها، درام و تئاتر، بازیهای عامیانه و زبان حرکتی مورد مطالعه و بررسی در می‌آیند. «سنتهای گفتاری» زمینهٔ دیگری از حوزهٔ عظیم «سنن شفاهی» را تشکیل می‌دهد (رجوع شود به: طیب عثمان، ۱۳۷۱) که در ادامه، این بخش را «ادبیات شفاهی» خواهیم نامید.

ادبیات شفاهی هر ملتی عناصر سرشاری هستند که خاطرات، آرزوها، جهان‌بینی، حس زیبایی‌شناسی، هنر، دانش و... آن ملت را به نمایش درمی‌آورند. ادبیات شفاهی آذربایجان نیز همچون سایر ملت‌ها گنجینهٔ بی‌نظیری از آفرینندگی مردم آذربایجان می‌باشد. ادبیات شفاهی در میان اقوام ترک به دلیل نوع معیشت آنها در مقایسه با ادبیات مکتوب بالندگی افزونتری یافته و از معظم‌ترین و گسترده‌ترین گنجینه‌های ادبی محسوب می‌شوند که بی‌شک انواع ادبی آذربایجان نیز از این امتیاز بی‌بهره نمی‌باشد.

انواع ادبیات شفاهی آذربایجان تشکیل شده است از: امک نغمه‌لری (اشعار حوزه معیشتی)، مراسیم نغمه‌لری (اشعار مربوط به مراسم و تشریفات)، آتالار سؤزو و مثلل (ضرب‌المثللر)، تاپماجالار (چیستانها)، اسطوره، افسانه، ناغیللار (داستانها)، لطیفه‌ها، بایاتی (نوعی شعر دو بیتی)، لایلالار (لالایی‌ها). اوْخشامالار، عزیزله‌مه، یاهاتماجالار، ساناما‌لار، دوزگولر، آجیتمالار، چاشدیرمالار، و... (که این هشت فقره اخیر تحت عنوان فولکلور کوٌدکان شناخته می‌شوند) داستانها، شعرهای عاشقی، آندلار (سوگندها)، اینا‌ملار (باورها)، آلقیشلار (تحسین‌ها)، قارغیشلار (نفرین‌ها)، افسون، فال، دعا و...

آتالار سؤزو و مثللر (ضرب‌المثل‌ها)

ماکسیم گورکی می‌نویسد که: سادگی سخن بزرگترین دانش‌هاست. ضرب‌المثل‌ها نیز سخنانی همواره کوتاه، ولی سرشار از حکمت و احساس هستند که تحلیل و تبیین آنها به چندین کتاب نیاز دارد (به نقل از: افندیف ۱۹۹۲، ص ۲۰۹). ضرب‌المثل‌ها سخنانی حکمت‌آمیزند که مفاهیمی به بزرگی کوه در درون خود جای داده‌اند که صیقل حاصل از گذشت زمان آنها را همچون جواهری ظریف به زمان معاصر آورده است. در اینجا با کمترین کلمات بزرگترین مفاهیم منتقل می‌شوند. «ضرب‌المثل در زبانهای فرانسه و انگلیسی «ثمره تجربه»، در زبان روسی «سخنان عبرت‌آمیز»، «سخنان بال‌دار» و «سخن طلایی» خوانده می‌شوند.» (هیئت، ۱۳۶۷ ص ۱۳۸). نوع نگرش هر ملتی نسبت به مسائل اجتماعی و معیشتی و نیز راههای برخورد با این مسائل را می‌توان در میان کلمات ضرب‌المثل‌های آن ملت جستجو کرد و یافت.

در ضرب‌المثل‌ها تقریباً به تمام موضوعات انسانی پرداخته می‌شود. اعتقادات، اعتراضات، مبارزات، کار و فعالیت، افکار و اندیشه‌ها، تجارب، جهان‌بینی، اقتصاد، ویژگیهای انسانی، خانواده، روش زیست، امید و آرزوها، راستی و صداقت، مردانگی، جسارت، غرور، باورهای کهن، وطن‌پرستی، دوستی و برادری، قهرمانی‌ها، اخلاق و تربیت، فعالیتهای روزانه و... همگی مسائلی هستند که نیاکان ما آنها را در قالب ضرب‌المثل‌ها به ما منتقل کرده‌اند. «در ضرب‌المثل‌ها نادانی، خیانت، دورویی و ترسویی نکوهیده شده و صفات زیبایی همچون علم، محبت نسبت به مادر، دوستی، باشعور بودن و انسان دوستی تبلیغ می‌شوند» (افندیف ۱۹۹۲، ص ۱۱۸)، آنها علاوه بر این که سرشار از مفاهیم هستند وقتی که عموماً در قالب نظم بیان می‌شوند ویژگیهای ادبی منحصر به فردی را هم از خود بروز می‌دهند. بدین ترتیب علاوه بر ویژگی عالمانه بودن، اینها سند اثبات کننده هنرمندی نیاکان نیز محسوب می‌شوند.

همچنان که عنوان شد در ضرب‌المثل‌ها به طیف گسترده‌ای از مسائل پرداخته شده است. بدین ترتیب با به کارگیری متدهای علمی نوین و تکنیک‌های جدید می‌توان شناخت دقیق‌تری در مورد نحوه نگرش گذشتگان به موضوعات متفاوت به دست آورد. طبیعی است، چندان انتظار نداریم که درصد بزرگی از حجم ضرب‌المثل‌ها در کنار تمام موضوعات عنوان شده در فوق به موضوع مزبور پرداخته باشد. ولی با در نظر

گرفتن حجم بزرگ ضرب‌المثل‌ها انتظار می‌رود که رقم مطلق تعداد ضرب‌المثل‌های مورد نظر به اندازه‌ای بزرگ باشد که بتوان با تحلیل دقیق آنها در مورد نحوهٔ نگرش گذشتگان به این موضوع به نتیجه‌گیری‌های نسبتاً دقیق و قابل اتکاء دست یافت. در اینجا نحوه نگرش به جنس زن با عنوان‌های مادر، همسر، دختر و عروس در ضرب‌المثل‌های آذربایجانی را بررسی می‌کنیم.

روش تحلیل

روش تحلیل به این ترتیب بوده است که ابتدا از کتب در دسترس (۳ کتاب آخر بخش منابع و مأخذ) ضرب‌المثل‌هایی را که در مورد زنان (با عنوان‌های مادر، همسر، دختر و عروس) آورده شده بودند و در آنها به نوعی قضاوت و ارزش‌گذاری نسبت به این جنس وجود داشت ـ بدون انجام نمونه‌گیری و به صورت تمام شماری ـ انتخاب شدند. مجموع ضرب‌المثل‌های استخراج شده به ۵۶ مورد رسید. ضرب‌المثل‌ها هر کدام به تنهایی از دو نظر مورد ارزیابی قرار گرفتند. اول، افعال به کار رفته در آنها بود که مطابق قاعده بیان شده از طرف رفیع‌پور «فعل‌های زمان حال نمره ۳، افعال کمکی نمره ۲ و افعال که رابطه فرضی بین موضوع و مفهوم عامیانه برقرار می‌کنند نمره ۱» (رفیع‌پور ۱۳۷۰، ص ۱۵۵) دریافت کردند. در ضمن نمره افعال مثبت با علامت (+) و افعال منفی با علامت (−) تعیین شد.

از طرف دیگر در هر یک از ضرب‌المثل‌ها موضوع مورد ارزشیابی (زن) با یک مفهومی ارزشگذاری شده است که بر اساس نسبتهای شدید، متوسط و ضعیف، نمرات ۳، ۲ و ۱ به آنها تعلق گرفت که در صورت منفی بودن مفهوم ابراز شده علامت این نمرات نیز منفی در نظر گرفته شدند. برای مثال در مورد ضرب‌المثل شماره ۲۴ از جدول کلی (جیس مادیان بالاسین دؤشونده ساخلار ـ مادیان اصیل فرزندش را بر وی سینه پرورش می‌دهد) فعل مثبت آن با علامت مثبت در نظر گرفته می‌شود ولی چون برای این فعل رابطه‌ای فرضی گرفته شده است نمره فعل ضرب‌المثل اخیر ۱+ در نظر گرفته شد و «نگهداری بر روی سینه» به عنوان مفهوم ارزشی به کار رفته نمره ۳+ گرفت.

همچنین در سه مورد، ضرب‌المثل‌ها دو محتوایی تشخیص داده شدند (ضرب‌المثل‌های شماره ۲۲، ۴۹و ۵۱ در جدول کلی) که محتواها از هم جدا شده و نمره ارزشیابی آنها

به صورت یک محتوایی استخراج شد.
برای شاخص‌سازی و قضاوت نهایی در مورد این که زنان بر اساس ضرب‌المثل‌های آذربایجان چگونه موردِ داوری قرار گرفته‌اند و چه گرایشی نسبت به آنان وجود دارد از فرمول زیر استفاده شد (رفیع‌پور، ۱۳۷۰ ص ۱۵۶):
یک سوم برابرِ مجموع نمراتِ حاصلضرب نمره فعل در نمره مفهوم عامیانه، تقسیم بر تعداد جملات. شاخص به دست آمده عددی بین ۳+ و ۳- خواهد بود که علامتِ شاخص، نشان دهنده جهتِ ارزش گذاری و نمره آن نشان دهنده شدتِ ارزش گذاری خواهد بود.
۳+۲+۱+۰ ۱- ۲- ۳-

بررسی و نتیجه‌گیری

همانگونه که در قسمت‌های قبل مطرح شد، با تحلیلِ محتوای ارزشیابی ضرب‌المثل‌های آذربایجان در رابطه با جنس زن (به عنوان یک روش تحلیل کمی) در پی آن هستیم تا جهت و شدت ارزشیابی نسبت به موضوع عنوان شده را به تحقیق بنشینیم. برای این منظور با توجه به جدول شماره ۱ (ضرب‌المثل‌های موجود نسبت به جنس زن به طورکلی) جمع جبری حاصلضرب نمره فعل و نمره مفهوم عامیانه هر ضرب‌المثل را محاسبه کرده طبق فرمول مطرح شده شاخص مربوط به آن را به طریق زیر به دست آورده شد:
۰/۲۴+ = (۵۹ ÷ ۴۲+)۱/۳ = شاخص ارزشیابی نسبت به زن
پس ملاحظه می‌شود که در ضرب‌المثل‌های آذربایجان، روی هم رفته نگرش مثبت نسبت به زن وجود دارد، هر چند که این نگرش مثبت دارای شدت ضعیفی است.
به منظور نتیجه‌گیری واقع بینانه‌تر، به هنگام تنظیم و نمره‌گذاری ضرب‌المثل‌ها توجه به کتب این موضوع معطوف شد که جنس زن در ضرب‌المثل‌های آذربایجان با چندین نقش مختلف مورد ارزشیابی قرار گرفته است. در اینجا زنان تحت عنوان مادر، همسر، دختر و عروس مورد قضاوت بوده‌اند. برای این که قضاوت در مورد نوع نگرش ضرب‌المثل‌ها به زنان به طور دقیق‌تری صورت گرفته باشد؛ ضرب‌المثل‌های مربوط به زن به عنوان مادر به طور جداگانه‌ای در جدول شماره ۲ تنظیم شده و نمرات ارزشیابی ضرب‌المثل‌ها محاسبه شد و شاخص به دست آمده برای زن به عنوان مادر به این ترتیب

به دست آمد:

+۲/۴۵ = (۲۲ ÷ +۱۳۵)۱/۳ = شاخص ارزشیابی نسبت به زن (به عنوان مادر)

+۱۳۵ = مجموع جبری نمره حاصلضرب(ها)

-۹۳ = (+۱۳۵) – +۴۲ = مجموع جبری نمره حاصلضرب‌ها – (برای زن به جز در نقش مادر)

پس ملاحظه می‌شود که در ضرب‌المثل‌های آذربایجان نسبت به زن عنوان «مادر» ارزشیابی مثبت با شدت بسیار قوی مطرح شده است.

و اما بدین ترتیب می‌توان ارزشیابی نسبت به زن به عنوان همسر، دختر و عروس را به روش زیر محاسبه کرد:

-۰/۸۴ = (۳۷ ÷ -۹۳) ۱/۳ = شاخص ارزشیابی نسبت به زن به عنوان همسر، دختر و عروس

پس این نتیجه حاصل می‌شود که در ضرب‌المثل‌های آذربایجان نسبت به زن با عناوین گفته شده گرایش منفی ولی با شدت ضعیف مطرح است. البته لازم به ذکر است که در ضرب‌المثل‌های مورد تحلیل قرار گرفته تنها یک ضرب‌المثل برای زن به عنوان عروس وجود داشته است (ضرب‌المثل شماره ۱۳ از جدول شماره ۱) که آن هم نگرشی مثبت را به دست می‌دهد. بنابراین نگرش منفی ابراز شده در محاسبه اخیر، تنها مربوط به زن به عنوان همسر و دختر می‌باشد که همچنان که عنوان شد شدت این نگرش منفی ضعیف است.

جدول شماره ۱

جنس زن به طور کلی

ردیف	آتالار سؤزو ضرب‌المثل‌ها	نمره مفهوم عامیانه	نمره فعل	نمره حاصل ضرب
۱	آرواد سؤزونه باخان، آرواددان اسکیک‌دیر	۳ +	۳ –	-۹
۲	آروادا کیشی، کیشی‌یه آرواد گرک‌دیر	+۳	+۳	+۹
۳	آروادین یاخشی‌سینا دا لعنت، پیسینه ده	-۳	+۳	۹ –
۴	آنا بالادان اوْلماز	-۳	-۳	+۹

۵	آنانی قیزدان ائیلر بیر قیراغی چاتداق عباسی	-۳	+۳	-۹
۶	ار آتانی ائل آتار، ار توُتانی ائل توتار	-۳	+۳	-۹
۷	اسلانین ارککک دیشی‌سی اوْلماز	+۳	+۳	+۹
۸	آللاه ایسته‌سه ارککدن ده وئرر دیشیدن ده	+۳	+۲	+۶
۹	ایت اوْلاسان ننه اوْلمایاسان	-۳	+۳	-۹
۱۰	آنانین اورگی یانار، دایه‌نین اتگی	+۳	+۳	+۹
۱۱	اوُشاغی اوْخودار آتانین کیسه‌سی، آنانین کاساسی	+۲	+۳	+۶
۱۲	اوُشاق آتادان یئتیم قالماز، آنادان یئتیم قالار	+۳	+۳	+۹
۱۳	گلین گلین دگیل، دوشدویو یئر گلیندی	-۳	-۲	+۶
۱۴	بالا باشا بلادیر اوْلماسا کربلادیر	+۳	+۲	+۶
۱۵	بالالی، بال یئمز	-۳	-۳	+۹
۱۶	پئیغمبر چیراغی، قیزدان یانیب	+۳	+۳	+۹
۱۷	آغلارسا آنام آغلار، قالانی یالان آغلار	-۳	-۳	+۹
۱۸	آنا بالادان آیریلماز، مگر آییرالار	+۳	+۱	+۳
۱۹	آنا حقی تانری حقی	+۳	+۳	+۹
۲۰	آناسیز اوُشاق ائوده خوار اوْلار، آتاسیز اوُشاق ائشیکده	-۳	-۳	+۹
۲۱	آناسیندان قاباغا دوشن قولانی قورد یئییر	-۳	-۳	+۹
۲۲	آرواد وار کی ارپا توتون آش ائیلر	+۳	+۳	+۹
۲۳	آرواد وار کی کهلیک باشین یاش ائیلر	+۳	+۳	+۹
۲۴	جیس مادیان بالاسین دؤشونده ساخلار	+۳	+۱	+۳

۲۵	قیزی دوْغ بئشیکده بوْغ	+۳	-۳	-۹
۲۶	قیز یوکو دوز یوکو	-۳	+۳	-۹
۲۷	قیزی اؤز خوْشونا قوْیسان یا عاشیغا گئدر یا زورناچییا	-۳	+۳	-۹
۲۸	قیزی سالدین بئشیگه، جئهیزین چک ائشیگه	-۳	+۳	-۹
۲۹	قیزین دؤیمه‌ین، دیزین دؤیر	-۳	+۳	-۹
۳۰	قیزین اوْلدو، قیرمیزی دوْنون چیخارت	+۳	-۳	-۹
۳۱	قیزیوی ایته ده وئرسن آلدادیب‌سان	-۳	+۳	-۹
۳۲	یالقیز قوُش یوُوا سالماز	-۲	-۳	+۶
۳۳	قارینین زولفی آغ اوْلار قلبی قره	-۳	+۳	-۹
۳۴	قیز سسی قیزیل سسی	+۳	+۳	+۹
۳۵	آرواد بلادی، آللاه هئچ ائوی بلاسیز ائله‌مه‌سین	-۲	-۳	+۶
۳۶	آتا ـ آنا رشوت‌سیز دوْست‌دولار	+۳	+۳	+۹
۳۷	آتانین دوعاسی ـ آنانین ناله‌سی	+۳	+۳	+۹
۳۸	آنا، ایگیدین قالخانی‌دیر	+۳	+۳	+۹
۳۹	آنا اوْلمایان آنا قدرین بیلمز	-۳	-۱	+۳
۴۰	آتا ـ آنا کیچیک تانریدیرلار	+۳	+۳	+۹
۴۱	آتا ـ آنا جیره‌سیز بیر نؤکردیرلر	-۳	-۳	+۹
۴۲	آتا آنا تخت یارادیب، بخت یاراتماییب	+۲	+۳	+۶
۴۳	آیی ـ اویودور اریم‌دیر، ده‌یه ـ دؤیه‌دیر ائویم‌دیر	+۳	+۳	+۹
۴۴	آغا گتیریر نوغالا، خانیم سالیر چووالا	-۲	+۳	-۶
۴۵	آغا بورج ائلر، خانیم خرج	-۳	+۳	-۹

۴۶	آرواد ییخان ائوی، فلک‌ده ییخا بیلمز	-۳	+۳	-۹
۴۷	آروادین یوُخوسو یانا یوْرار	+۱	-۳	-۳
۴۸	آروادی پیس اوْلانین ساققالی تئز آغارار	-۳	+۱	-۳
۴۹	آرواد وار قاردان سوْیوق	-۳	+۲	-۶
۵۰	آرواد وار اوْددان ایستی	+۳	+۲	+۶
۵۱	آرواد وار ائو ییغار	+۳	+۳	+۹
۵۲	آرواد وار ائو ییخار	+۳	-۳	-۹
۵۳	آرواد نه بیلیر داغدا دوُمان‌دیر، ائوده اوْتوروب حکمی رواندیر	+۳	-۳	-۹
۵۴	آرواد کج قادیر قابیر	-۳	+۳	-۹
۵۵	آرواد بنادیر، کیشی فهله	+۳	+۳	+۹
۵۶	آروادا دیشیوی سایدیرما	+۲	-۳	-۶
۵۷	ایت ایله آروادا، اعتیبار یوْخدو	+۳	-۳	-۹
۵۸	آرواد مالی، باش توْخماغی	-۳	+۳	-۹
۵۹	بالا بالدان شیریندیر	+۳	+۳	+۹

+۴۲ = مجموع جبری نمره حاصلضرب‌ها

جدول شماره ۲
زن در مفهوم مادر

ردیف	آتالار سؤزو ضرب‌المثل‌ها	نمره مفهوم عامیانه	نمره فعل	نمره حاصل ضرب
۱	آنا بالادان اوْلماز	-۳	-۳	+۹
۲	آنانی قیزدان ائیلر بیر قیراغی چاتداق عباسی	-۳	+۳	-۹

۳	ایت اوْلاسان نته اوْلمایاسان	−۳	+۳	−۹
۴	آنانین اورگی یانار دایانین اتگی	+۳	+۳	+۹
۵	اوُشاغی اوْخودار آتانین کیسه‌سی، آنانین کاساسی	+۲	+۳	+۶
۶	اوُشاق آتادن یئتیم قالماز، آنادان یئتیم قالار	+۳	+۳	+۹
۷	بالا باشا بلادیر اوْلماسا کربلادیر	+۳	+۲	+۶
۸	بالالی، بال یئمز	−۳	−۳	+۹
۹	آغلارسا آنام آغلار، قالانی یالان آغلار	−۳	−۳	+۹
۱۰	آنا بالادان آیریلماز، مگر آییرالار	+۳	+۱	+۳
۱۱	آنا حقی، تانری حقی	+۳	+۳	+۹
۱۲	آناسیز اوُشاق ائوده خوار اوْلار، آتاسیز اوُشاق ائشیکده	−۳	−۳	−۹
۱۳	آناسیندان قاباغا دوشن قولانی قورد یئیر	−۳	−۳	+۹
۱۴	جیس مادیان، بالاسین دؤشونده ساخلار	+۳	+۱	+۳
۱۵	آتا ـ آنا رشوت‌سیز دوْست دولار	+۳	+۳	+۹
۱۶	آتانین دوعاسی ـ آنانین ناله‌سی	+۳	+۳	+۹
۱۷	آنا ایگیدین قالخانیدیر	+۳	+۳	+۹
۱۸	آنا اوْلمایان، آنا قدرین بیلمز	−۳	−۱	+۳
۱۹	آتا ـ آنا کیچیک تانری دیرلار	+۳	+۳	+۹
۲۰	آتا ـ آنا جیره‌سیز بیر نؤکردیرلر	−۳	−۳	+۹
۲۱	آتا آنا تخت یارادیب، بخت یاراتماییب	+۲	+۳	+۶
۲۲	بالا بالدان شیرین‌دیر	+۳	+۳	+۹

بحث روش شناختی (نقد)

دانشمندان به منظور کاهش تأثیر خصوصیات محقق، تحلیل گر یا کدگذار، بر روی نحوه تحلیل، در پی ابداع روشهای کمی برآمدند (رش: رفیع‌پور، ۱۳۷۰، ص ۱۵۲) تحلیل ارزشیابی Analysis Evaluative Assertion به عنوان یکی از روشهای کمی در زمینه تحلیل محتوا مطرح شده است و همچنان که آمد با هدف تقلیل تأثیر پژوهشگر ابداع شده‌اند ولی موضوع اساسی در روش مزبور این است که مسئله نمره‌گذاری برای افعال و مفاهیم عامیانه ـ که ارزشها و گرایشات متن از طریق آنها تعیین می‌شود ـ به شدت به پژوهشگر بستگی دارد. این موضوع اگر هم در مورد نمره‌گذاری افعال چندان صادق نباشد ولی تعیین شدت مفهوم عامیانه به میزان زیادی به محقق بستگی پیدا می‌کند و چه بسا احتمال می‌رود که یک مفهوم عامیانه از طرف محققین مختلف با درجات متفاوتی ارزیابی شود و یا حتی یک محقق، به یک مفهوم عامیانهٔ واحد در شرایط و زمانهای مختلف نمرات متفاوتی بدهد.

در هر حال، این موضوع از محدودیتهای تکنیک اخیر تلقی شده و می‌تواند به پایین آمدن روایی (Reliabity) روش مزبور منجر گردد.

منابع و مآخذ

ـ رفیع‌پور، فرامرز، ۱۳۷۰، تحلیل محتوا ـ روش تحقیق در وسایل ارتباط جمعی، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، پژوهشنامه علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۳ بهار

ـ هیئت، جواد، ۱۳۶۷ آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی، وارلیق مجله‌سی‌نین ضمیمه‌سی، بیرینجی چاپ، تهران

ـ افندیف، پاشا، ۱۹۹۲، آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی، باکی، معارف نشریاتی، (چاپ دوم با تجدید نظر)

ـ طیب عثمان، محمد، ۱۳۷۱، راهنمای گردآوری سنت‌های شفاهی، عطاالله رهبر، انتشارات آناهیتا

ـ قدس، یعقوب، ۱۳۵۹، آتالار سؤزو ـ گفتار نیاکان، جلد اول، تهران انتشارات نوید. چاپ اول

ـ مجتهدی، علی‌اصغری، امثال و حکم، تورکی دیلینده مثللر، کتابخانه فردوسی تبریز

ـ آخوندوف، اهلیمان، ۱۹۶۸، آذربایجان فوْلکلور آنیتالوگییاسی، بیرینجی کیتاب، باکی.